ORIZONT

Revistă culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA
SERIE NOUĂ, 32 PAGINI
MAI 2025
NR. 5 (1717)
ANUL XXXVII
2 LEI

5

www.revistaorizont.ro

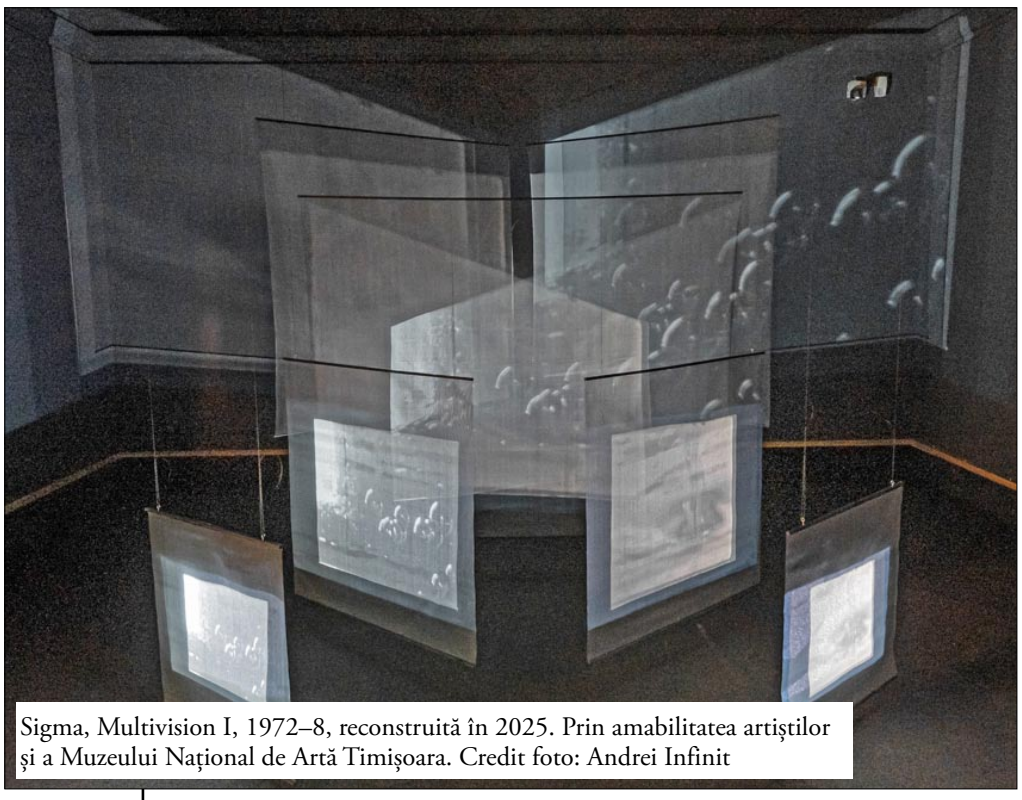
MIRCEA DUMITRU

Identitate, națiune, adevăr

Vladimir Tismăneanu

FACE OFF

5 948410 000393 05

Sigma, Multivision I, 1972–8, reconstruită în 2025. Prin amabilitatea artiștilor și a Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

2

Cartea doliului

Gabriela GLĂVAN

Scriitoarea americană Yiyun Li are o certitudine simplă: „oricum aș încerca să mă exprim nu voi reuși să ating greutatea acestor fapte: a murit Vincent, apoi a murit James.” Profesor de scriere creativă la Princeton, autoare a unor cărți de ficțiune premiate, Yiyun Li a publicat luna aceasta volumul *În natură toate cresc* (*Things in Nature Merely Grow*), descriind, într-un cod personal deopotrivă simplu și universal, doliul după fiii săi, care s-au sinucis la șaisprezece, respectiv nouăsprezece ani. În 2019, după moartea lui Vincent, Li a scris romanul *Unde motivele se sfârșesc* (*Where Reasons End*), imaginând un dialog între mamă și fiu dincolo de viață și timp. Experiența ei concretă cu depresia suicidară e semnul ascuns al acestei experiențe literare dificile.

Literatura doliului e un filon semnificativ în genul memorialistic, având o importantă componentă terapeutică. În același timp, permite o lectură intimă a unei experiențe transformatoare . Cărți precum cele semnate de Leon Wieseltier *(Kaddish*, 1998) sau Joan Didion (*Anul gândirii magice*, 2005) sunt veritabile itinerarii în noua viață, dureroasă și greu de acceptat, a celui rămas în lume îndoliat. Yiyun Li a avut, ea însăși, un episod depresiv major și două tentative de suicid în primii ani de viață ai fiilor săi. Cărțile pe care le scrie după moartea lor sunt mărturii ale supraviețuirii, forme și maniere unice de a gândi și exprima inimaginabilul. Fiica unei mame abuzive, și-a petrecut copilăria în China, unde climatul politic opresiv adaugă accente tragice relațiilor de familie.

Li aduce la lumină în cartea sa o serie de interogații dureroase despre modul în care afecțiunile mintale, trauma și depresia modelează generații și vieți, dar și despre maniera deseori deformată în care empatia se manifestă, e absentă sau ia forme ciudate în mediul social imediat al celui îndoliat. Moartea celor doi fii reclamă direct câteva considerații brutale despre credința (sau, mai precis, necredința) filozofică și practică a mamei în valoarea de a fi trăită a vieții. Suferința mentală este aici validată la adevărata ei amploare. Li recheamă în scenă dezechilibrul psihic al propriei mame pentru a argumenta că una dintre cele mai acute interogații pe care și le-a putut adresa a fost dacă o mamă nebună este mai bună decât o mamă moartă. Absența definitivă din viața copiilor îi scutește, în logica rănită și destructurată a mamei deprimate, de grija și inevitabila împovărare pe care boala acesteia ar aduce-o asupra lor. Moartea lor, însă, o așază într-un abis al suferinței din care nu există ieșire.

Alegerea de a-și continua viața după sinuciderea fiilor implică menținerea unor ritualuri ce o protejează de alunecarea în irealitate. Pentru Li, această irealitate înseamnă un teritoriu psihic al paraliziei și retragerii, precum și dizolvarea minții într-un șir nesfârșit de obsesii și meditații repetitive, corozive, fără sens. La câteva zile de la moartea celui de-al doilea fiu, mama își continuă lecțiile de pian, ținând cu obstinație de ritualul salvator al păstrării minții pe o traiectorie a prezenței și implicării în rutina banală a fiecărei zile. Timpul, însă, devine incert, fără densitate. Dacă a fi părinte presupune rutină, ordine și implicare, suspendarea acestui ritual nu anulează calitatea esențială a raportului cu copilul. Părinții cărora copiii le mor rămân părinți, însă viața lor deviază spre un curs ce nu mai implică exercitarea concretă a rolului. Memoria anilor petrecuți împreună și apăsarea uneori irespirabilă a prezentului alcătuiesc timpul perpetuu al doliului. Li scrie o mărturie concisă și autentică despre refuzul ei de a afirma, cu numele ei specific, *grief*, suferința pierderii în moarte a copiilor săi.

Amândoi aleg aceeași manieră de a muri, iar Li se întreabă dacă propria sa conduită, în atacul maximal al suferinței, și-a pus amprenta asupra structurii lor vulnerabile, având drept unic scut aparent o inteligență precoce remarcabilă. Li și-a trăit mare parte din maternitate, în relația cu Vincent, anticipându-i ca pe o posibilitate sfârșitul. Moartea lui James e, paradoxal, deopotrivă probabilă și greu de imaginat, fiind așezată într-o posibilă relație de contaminare cu gestul fratelui său. Volumul semnat de Yiyun Li reprezintă o explorare a unei limite grave, în care rolul terapeutic al literaturii își arată din plin consistența. Scriind despre viața de după moartea fiilor săi, Li plasează o lumină lucidă asupra unui spațiu interior rezervat autorității categoriei tragicului. Carte a supraviețuirii, a vieții de după sfârșit și insurmontabil, confesiunea lui Li se încadrează în clivajul dintre purificare intelectuală și destrămare.

Rastel

Anemone POPESCU

O carte cu titlul *Timișoara lor, Timișoara noastră* nu poate decât să-și îndemne cititorii să o parcurgă atent, ba chiar să îi provoace. Cu atât mai mult cu cât subtitlul pe care îl alege autoarea, Simona Adam, este la fel de stimulator: „Memorie urbană și identitate interculturală”. Așadar, un volum despre memoriile intersectate ale Timișoarei, aflate mai degrabă în dialog și complementaritate decât în antiteză. Simona Adam concepe o carte de știință pe care o adresează specialiștilor (antropologi, istorici, sociologi), dar, în egală măsură, o deschide și unui public larg. Cele 10 interviuri pe care autoarea le realizează cu personalități ale diferitelor comunități culturale timișorene (Radu Ciobanu, Xenia Manojlovic, Alexandru Radovan, Marie-Jeanne Bădescu, Liubomir Stepanov, Ioan Peianov, Stela Simon, Maria Pongrácz, Branislav Stancovici, Zdravco și Zorina Fenlacichi) sunt tot atâtea povești de viață și, implicit, istorii ale orașului. Segment al Arhivei de istorie orală a fundației „A Treia Europă” și rezultat al unei intense munci de documentare desfășurate sub îndrumarea Smarandei Vultur, volumul apărut recent la Editura Universității de Vest din Timișoara atestă din plin vocația unui tânăr cercetător: Simona Adam. ● Simona Sigartău, *Singuri sub râsetele familiilor perfecte*, Bistrița, Casa de Editură Max Blecher, 2024. Originalitatea acestei poezii care sondează traume postgeneraționale rezidă în capacitatea ei de a schimba tonalitatea și a crea asocieri atât la nivelul imaginarului, cât și al limbajului – opunând delicateții zvâcnetul de cravașă al unei (auto)ironii spectaculare. Cursive și pătrunzătoare, poemele se plasează între polii senzitivității și ai deducției: „dar numele corect e mereu ultimul nume./ Nu pentru că cei din urmă vor fi cei dintâi,/ ci pentru că adevărul vine în ultimul capitol/ [...] după n+1 tratamente/ după o moarte care începe să pară varianta mai bună./ Când bunica ajunge la numele meu și îmi spune clar Simona/ îmi dau seama că nu sunt scutită/ că am și eu un loc bine păstrat/ oricât de mult aș da din picioare.” ● Sorina Rîndașu, *Regatul disfuncției*, Chișinău, Editura Cartier, 2024. Sterilitatea cotidiană poate alimenta impresia de catastrofă iminentă într-o poezie de atmosferă, a cărei presiune e resimțită epidermic la lectură. Personală și generațională, decepția transpare din „lumina abrazivă a zilei care te prinde/ în aceeași piele.” Resemantizată în paradigma rușinii și a disfuncției, realitatea distorsionează contactele, alterează singurătatea și întrerupe miracolul poeziei. ● Paul Lynch, *Cântecul profetului*, traducere de Iulia Gorzo, București, Editura Humanitas, 2025. Roman social și politic, *Cântecul profetului* e mai ales uman și metafizic, prin capacitatea lui de a subîntinde interogații majore. În mintea lui Eilish Stack (o mamă care încearcă din răsputeri să-și salveze copiii), cuvintele se agață de vârful invizibil care străjuiește arena confruntărilor – pentru că salvarea vine din interior, din hotărârile pe care le luăm și din cuvintele pe care le rostim. ● Natalia Ginzburg, *Lexic de familie*, traducere de Liliana Nechita, București, Editura Humanitas, 2025. Cronică a destrămării și a rezistenței în anii grei ai fascismului, romanul Nataliei Ginzburg reconstituie un spațiu protector în care discuțiile despre teroarea istoriei se întretaie cu dialogurile despre frumusețe. Frumusețea științei, a literaturii, a limbajului familiar (devenit factor coagulant și cod al apartenenței), frumusețea reinventării în matricea umanului deschid calea pentru apariția unei conștiințe extinse. Pe ea se sprijină continuitatea memoriei și a supraviețuirii. ● Multitalentat și multilingv, Andrei Vieru evoluează la înălțime în toate domeniile în care activează: hiperdotat pianist, eseist de clasă și traducător cu har. Cel mai recent volum al său, *Elogiul trădării. Mic tratat de traducere și interpretare* (editura Vremea, 2024) propune o sinteză a preocupărilor sale de *interpret*. Cuvântul e înțeles în sensul cel mai larg — aici, de exeget și traducător. Pornind de la o necesitate practică — nevoia de a avea o bună traducere din Pușkin, demersul a fost amplificat, astfel încât *Elogiul trădării* se dovedește a fi, în cele din urmă, o explorare a relației dintre literatură și muzică. De la meditații despre semnificația și rolul traducerii, la admirabile incursiuni în domeniul muzicii (de la cea clasică la jazz), cartea lui Andei Vieru încântă și instruiește. Ea se dovedește un bazar de lux în care-și dau întâlnire, pe lângă Pușkin — surprins în multe și variate ipostaze — nume precum Dostoievski, Musorgski, Mozart, dar și Cioran, Walter Benjamin ori Thelonius Monk. În concluzie, Andrei Vieru este o *rara avis* în peisajul nostru eseistic. Talentul și competența de comparatist sunt dublate de un invidiabil talent literar. ● George Vulturescu este un poet expansiv. Volumele lui apar într-un ritm impresionant, fiind veritabile radiografii ale lumii în care trăim. Vocea poetului se aude distinct, ca o mantră ce se opune vicisitudinilor vieții. Cuvântul e un aliat al său în lupta împotriva potrivnicilor vremii. Toate acestea sunt reconfirmate în *Pinul lui Nietzsche* (editura Junimea, 2025). Iată un fragment din poezia emblematică „Lupii văd cu urletul”: „Le-au tăiat copacii pădurilor cu drujbele,/ le-au răscolit cu buldozerele huceagurile/ unde își aveau culcușurile puii lor...// Lupii nu pot trăi pe depozitele de gunoaie ale orașelor:/ Mirosurile lor îi înăbușă.../ I-am luat în firidele, în nispurile Ochiului mei Orb.../ hălăduiesc cu el pe colinele lor sterpe și urlăm la lună:/ Urletul e modul lor de viață/ sunetele lui sunt văgăuni și burniță și desișuri/ Cum a prevăzut Gottfried Benn în «sfârșitul de psalm»/ «Tot ce are existența mai misterios și mai nocturn” // Unii au gărgăuni în cap/ își lasă creierii macerați pentru foamea lor:/ «Tu ai lupi în cavernele Ochiului tău Orb, îmi zice un cărpănos/ de academician. Nu ți-e suficient că se agață de pereții/ lui cu ghearele»”.

Fototeca ORIZONT

Mirela-Ioana Dorcescu-Borchin

Când Viagra singurătății are un albastru de Facebook, absent

Marcel TOLCEA

Ion M. Ioniță: la mijloc, între Ion S. Ioniță și Ion L. Ioniță.● Kung Fu demonstră fără dubiu că și China produce olteni. ● 9 martie se sprijină, mut, pe 8 martie, ca „e”-ul din Marilyn Monroe pe „o” din oftat. ● Presimț că șefa Poliției din Ialomița e Mița Baston. ● Citez din tatăl unui sultan: „E nora 14”. ● Aseară, la balul instalatorilor, m-am aplecat galant spre ea și am șoptit doar atât: „Îmi racordați un dans?” ● Gabriel Garcia Marquez, când adăsta cam mult prin cafenele, cred că își făcea acolo veacul de singurătate. ● Fatalmente, când transhumanța le aduce pe Rivieră, nevestele de ciobani de fitze trag la Hotel MioRitz. ● Un anunț lent: Melc Fără Casă caut coleg de apartament, nefumător, zona Hipodrom. ● Când Viagra singurătății are un albastru de Facebook, absent.

● Nici n-am știut că mâinile mele sunt atât de lavabile. ● Organizez nunți și renunți.● Luniți, începem săptămâna! ● Înainte de a se scumpi benzina, toate localitățile seamănă cu orașul Pompei. Cu orașul pompei de benzină. ● Astăzi e ziua unei italience căsătorite cu un nobil englez: Merco Lady. ● Tablou electric: Un electrician, într-o livadă, sub pohm. ● Primul cowboy carantinat a reușit să fugă în preerie după ce un complice a reușit să îi strecoare, pe sub ușă, o iapă plată. ● O fi basm ăsta cu benzina-zânelor? ● Caut ceai englezesc de sunătoare: ringing tea. ● Băiatu cel mic a lu’ Albă ca Zăpada tre să fi fost piticcultor. ● Acușica se iluminează de ziuă. #Trezist. ● Lucizi în PSD? Parcă lipsește o cratimă. ● Dacă aș fi fost Macron (lăsați poantele!), aș fi schimbat culorile semafoarelor în roșu, alb, albastru! ● Bănățeanu de mine e mereu total de acord cu Munteanu Neculai Constantin. ● Cred că Trump joacă prea agresiv golf. Mexic. Nu se caddy! ● O zi da, una nu, sunt cam nehotărât Așa se pare. Așa se impare. ● Tatuez primăveri. Pe răspunderea clientului. ● Drepturile somnului: o dată pe an e și noaptea egală cu ziua. ● Astăzi e Ziua Internațională a Fericirii. Un proiect susținut de Prozac. ● Cum se poate rescrie o mică Apocalipsă dermatologică într-un Paradis al inteligenței: Selfie-urile pot provoca riduri/ Selfie-urile pot provoca read-uri. ● La Metro, distanța socială e de 1,5 Metro. Asta înseamnă să fii Profi? ● Psihologii francezi ne recomandă, în aceste vremuri triste, ciorba cu leglume. ● E bine! O capitală din Africa are trei echipe Poli: Tripoli. ● Vând boboci rață Fabergé pentru carne. ● Doi cercei vorbesc între ei, dar nu se înțeleg. Unu e Străinu Cercel. ● Ies din noapte ca un nobil rus scăpătat dintr-o sală goală de bal.

Superlaxative

Călin-Andrei MIHĂILESCU

Nu vă par stropitorile o cascadă nesfîrşită atunci cînd se stropesc una pe alta pe alta pe alta? Ca o coloană de apă venind de sus şi provenind tot de-acolo? Dar ştiu chiar şi copiii pe care nu îi ştiți că stropitorile nu stropesc stropitori; aşa că fiecare stropitoare îşi găseşte sfîrşitul. Cele care nu se supun, cele care se chinuie să mai scoată-tragă-extragă-stoarcă o ultimă picătură din sinelele niciodată pe deplin cuprinzător, scrîşnesc mecanic uşor oftînd. Şi nu doar stopitorile cu apă, vin, tequila ori mărgăritare. Mă gîndesc acum să vă atrag atenția asupra stropitorilor cu superlative din care curg picăturile providențialei Evidențe.

Picăturile superlative – perle aruncate la porcii de oameni, desigur – sînt de două feluri, după cum ne instruiesc grămăticii. Vine că unele superlative sînt relative, iar celelalte, absolute. La relative, e limpede că nu a mai fost şi nu va mai fi vreodată un fotbalist ca Lionel Messi, o gimnastă ca Nadia Comănesci, un grăsoc mai haios ca Buddha, un poet ca Mihail omul-deplin-al-culturii-româneşti Eminescu, o sfîntă mai sfîntă decît Maica Teresa şi un elvețian mai francez ca Voltaire.

La absolute: uite ce chestie extraordinară bestială absolută supremă perfectă imparabilă superlativă senzațională barosană fantastică excepțională beton implacabilă de nedepăşit şi veşnică! O atare chestie, orice chestie, trebuie să îşi aştepte clipa în care spiritul vremii o va boteza, Grația promovînd-o la starea de absolut. Vom observa că absolutele sînt încercănate de volutele pe care relativele le fac în jurul lor. Cît despre relative, le putem admira dîrzenia cu care încearcă să se împlînte, sărind din comparabil în nucleul dur al incomparabilului, ca Enrico Fermi în atom.

Iar cînd absolutele şi relativele îşi dau mîna, strîngîndu-şi-o satisfăcute, atunci pas de mai găseşte un spirit absolut mai călare pe cal ca Napoleon, o femeie mai femeie decît Eva, un ucigaş mai productiv ca Gingis Han-Mao-Stalin (cel mai generalissim general), ori un *uomo universale* mai universal ca Leonardo da Vinci. Cînd superlativele îşi dau mîna, pleonasmul dă în tautologie. Atunci, cu inima plină, să le urăm: să fie primite ideile moştenite!

Ce-i universal n-are sfincter – că e cornul abundenței, că o kenoză de neoprit, ori că o revoluție permanentă, cum obişnuia să spună fîrtatul Troţki, fi’ertat! Universalul se revarsă. Cu ochii-n sus chiar cînd ni sînt închişi, simțim căldura universalului heliotropăindu-ne pe creştet. Şi, apoi, cuprinzîndu-ne umerii ca o mamă, mamă cum ni se deşartă în inimi şi ne înfioară simțirile!, înflorind deşertul banal unde plătim chirie, unde trăim pe timp împrumutat, unde sîntem datori pe veci, unde uitarea, cum poate fi atît de crudă?, unde nimic nu e nou sub soarele vechi.

Dar universalul nu e singur pe lume la tot pasul, aşa că nu se poate revărsa tot mereu. Uneori se întrerupe cum curentul electric pe furtunile cele mari. Universalul are competitori. De pildă, diairetica, care e doar primul pas spre dialog, cum spunea Platon mai demult. Sau, de-o altă pildă, generalul unei armate mici. Ori condottierul mercenar. Ori moftul. Da, moftul, că el încheie discuția mai abitir ca universalul. Dar cum moft la moft îşi scoate ochii, nu există nimic moftissim, deci moftul însuşi nu poate fi universal, deşi aspiră. *Dixi* şi te mîntuii!

Asta nu înseamnă că indiscutabilele nu năboiesc lumea contemporană de azi.

– Lumea prin care hălăduim noi, domnule?

– Da, c-o țineți langa, vreți deranj, scandal, sînge şi nenoroştiri. Le vreți pe alea care vă urcă sîngele-n cap, să simțiți şi voi ceva-ceva. Senzaționalismul ăla care vă bagă curent în rețea şi vă face să vă credeți vii. Cu cît mai mulți, cu-atît mai vii şi mai singuri. Ca oile. De aicea vă vine şi adorarea starurilor, şi a totalitarilor şi a orgasmului unic de partid şi de stat. Că e Cristiano Ronaldo, că e Ceauşescu, superlativi şi universali să fie, doar-doar oți simți ceva sub pielea aia tăbăcită de nedreptăți, să tresară şi ea nițel. Legătura de nezdruncinat dintre nimicnicia personală şi superlativul universal ține lumea dimpreună în procesul unei creşteri demografice fără precedent, dar plină de modele seci. Care, cum ziceam, năboiesc.

Din ce, din ce torpoare frămîntîndu-se pe sine, din ce deprimat peisaj interior se excită nervul superlativelor? De unde unduioasele mase aliniate întru supuşenia la dogme, axiome, ordine militare şi alte indiscutabile? Acum, n-aş vrea să produc o exegeză care să crească într-o exagereză, adică o suprainterpretare care să le strîngă pe toate într-o conspirație universală ca un panaceu. Să cad, cu alte vorbe, în năravul băiețesc al hiperbolunzelii, urmînd să conchid că aşa-i lumea, şi bonjour. Dacă m-aş respecta mai mult ca propriu contemporan, aş spune că oamenilor le trebuie laxativul superlativelor pentru că sînt, în genere, constipați.

Dixi şi

Identitate, națiune, adevăr

Mircea DUMITRU

Alexadru Condrache: Domnule academician, ați luat parte la Timișoara la un eveniment cultural efervescent – simpozionul dedicat unei sute de ani de la publicarea *Istoriei civilizației române moderne* a lui E. Lovinescu – și ați spus multe lucruri provocatoare. Ați vorbit despre identitate națională, spunând că o priviți cu scepticism și că ați prefera, în schimb, sintagma „specific național". Ce repere are, pentru dumneavoastră, acest „specific național"?

Mircea Dumitru: În discuția pe care am avut-o în amfiteatrul de la Universitatea de Vest, au participat, în principal, câțiva profesori de literatură, atât din București și Cluj, cât și din Timișoara. Ideea Academiei Române, inițiatoarea simpozionului, a fost să relanseze discuția în jurul lucrării fundamentale a lui Lovinescu,

Mircea Dumitru

privită ca punct de plecare pentru o evaluare filosofică și culturală a civilizației române de după Primul Război Mondial, dar și ca pretext pentru a reflecta asupra situației actuale: unde ne aflăm astăzi, ce este cultura română, unde se află statul român într-un context extrem de complicat, adesea opac, imprevizibil și greu de înțeles din perspectivă politică – atât în Europa, cât și la nivel global.

Am precizat că ar fi prezumțios din partea mea, nefiind literat sau profesor de literatură comparată, să discut în fața unor colegi distinși care se ocupă profesional cu aceste teme despre substanța cărții ca atare. Însă, le-am propus un exercițiu filosofic, iar astfel de exerciții sunt, de regulă, sceptice în prima lor instanță – adică pun sub semnul întrebării anumite presupoziții, idei preluate frecvent de-a gata. În acest caz, am propus o examinare a conceptului de identitate, în special a identității naționale, arătând că un filosof poate demonta și deconstrui ce se ascunde în spatele unui astfel de limbaj. Nu resping importanța temei, dimpotrivă – și în prezent, și în viitor, ea va rămâne un reper esențial, iar discuțiile despre identitate vor continua, în special în afara unui seminar de filosofie. Tocmai de aceea, cred că sunt îndreptățit să contribui la această dezbatere.

Astăzi, nu doar în România, ci și în Europa și America, discuțiile ideologice se structurează pe această axă: de o parte, există cei cu înclinații globaliste sau cosmopolite – iar noi, fiind parte a Uniunii Europene, avem tot dreptul să ne întrebăm ce se va întâmpla cu UE în anii următori, cum se va dezvolta, în contextul geopolitic tensionat, mai ales din Răsăritul Europei? De cealaltă parte, sunt cei cu înclinații conservatoare, care se autodefinesc ca suveraniști. Această polarizare ideologică este una dintre cele mai importante teme de dezbatere în prezent, iar întrebarea-cheie rămâne: ce este mai potrivit pentru națiunile europene, o abordare universalistă, globalistă, sau una suveranistă, localistă?

După ce am analizat aceste presupoziții, intervenția mea s-a încheiat cu pledoaria pentru o formă de cosmopolitism înrădăcinat local. Înclin mai degrabă spre o perspectivă anti-suveranistă, dacă discutăm în termenii dezbaterii ideologice actuale.

Am arătat, totodată, că ideea de identitate este foarte legitimă în logică, matematică sau în științele formale, unde criteriile sunt clare. De exemplu, în logică, identitatea unui element cu sine însuși este ușor de definit, iar în matematică avem principiul extensionalității, conform căruia două mulțimi sunt identice dacă au aceleași elemente. Însă, atunci când trecem de la aceste științe la concepte precum identitatea personală – și cu atât mai mult identitatea națională sau culturală – dificultățile devin aproape insurmontabile.

M-ați întrebat ce repere folosesc pentru acest tip de diagnostic. Ei bine, în ultimele decenii, în special în ultimii patruzeci-cincizeci de ani, au avut loc dezbateri foarte interesante în filosofia identității, începând cu identitatea personală. Ce definește, de exemplu, identitatea personală a domnului Condrache sau a mea?

L-am invocat aici pe filosoful britanic Derek Parfit, mai puțin cunoscut în România, dar extrem de influent în filosofia contemporană. În opinia mea, Parfit a făcut pentru etica sfârșitului de secol al XX-lea și începutului de secol al XXI-lea ceea ce Immanuel Kant a făcut pentru etica modernă: a încercat să fundamenteze moralitatea într-un mod obiectiv și universal, în ciuda tendințelor relativiste, constructiviste și subiectiviste ale epocii noastre. În cartea sa foarte influentă, *Reasons and Persons* (apărută în anii '80), Parfit analizează criteriile propuse pentru definirea identității personale: criteriul corporal, cerebral, psihologic etc. Concluzia sa este că, în ceea ce privește supraviețuirea personală, identitatea strictă nu este cea care contează, ci un tip de continuitate, o „conectivitate" care se realizează prin memoria autobiografică. Memoria devine astfel esențială în construirea sinelui personal, iar povestea pe care ne-o spunem despre noi înșine este centrată pe acest sine.

Parfit este sceptic chiar și în privința posibilității de a defini riguros identitatea personală. Iar dacă extindem această dificultate la conceptele de identitate culturală sau națională, lucrurile devin și mai complicate. Inspirat de el, am propus o abordare bazată nu pe esențe, ci pe proiecte, pe contribuții multiple la o narațiune culturală, istorică sau națională. Nu există trăsături unice, esențiale și suficiente care să definească „cultura română" în mod absolut. Există însă o pluralitate de contribuții, venind din direcții diferite, de la grupuri diverse care compun națiunea română.

Globalizarea și interconectarea cu țările vecine sau cu Europa în ansamblu sunt precondiții importante pentru dezvoltarea culturii române. Desigur, există tentația de a defini un „specific național" în opoziție cu alte culturi – să spunem, în contrast cu cultura bulgară sau sârbă –, dar interconexiunile au existat întotdeauna. Și este extrem de dificil să încadrezi aceste discuții în termenii clasici ai filosofiei grecești, cei ai unei identități definite prin esență.

În final, am adus în discuție ideea filosofului Kwame Anthony Appiah, care are un background african, britanic și american, și care, în cartea sa *Etica identității*, pledează pentru articularea acestor teme într-o manieră globală, universală, dar cu rădăcini locale. Acesta a fost, pe scurt, conținutul intervenției mele de azi-dimineață – un rezumat în trei-patru minute al ideilor discutate.

– Unii spun despre români că sunt un popor cu mult umor. Ar fi ceva specific național românesc?

– Nu cred că este vorba despre ceva specific doar românesc. Și alte popoare au un simț al umorului foarte dezvoltat. Cu mulți ani în urmă, l-am cunoscut pe Amos Oz, bine-cunoscutul scriitor israelian. La acea vreme, eram rectorul Universității din București, iar instituția noastră i-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa. Cunoștea câte ceva despre români, iar în timpul discuției noastre mi-a spus că umorul nostru – jucăuș, adesea autoironic sau chiar autopersiflant – i se pare extrem de asemănător cu cel al israelienilor. Ne-a remarcat tendința de a ne lua pe noi înșine drept țintă a ironiilor sau sarcasmului, iar acest mod de a face umor i s-a părut familiar.

Cred că există anumite condiționări istorice și sociale care modelează acest tip de reacție – faptul că alegem să răspundem prin umor, prin glumă, nu este întâmplător. În același timp, am observat că acest umor nu este întotdeauna înțeles sau gustat de alte culturi. De pildă, am avut ocazia să interacționez cu chinezi sau cu americani care nu reacționau la acest tip de ironie sau sarcasm. Pe de-o parte, le lipseau reperele contextuale, istorice, necesare pentru a înțelege substratul glumei. Pe de altă parte, abordarea autoironică, tonul persiflant, nu le erau familiare – umorul lor funcționează în alte registre.

În cele din urmă, umorul cred că este o trăsătură universală. S-a spus, pe bună dreptate, că omul poate fi definit nu doar ca ființă rațională, ci și ca ființă care râde – care se raportează ludic la sine și la ceilalți. Fără a exagera, cred că această dimensiune este definitorie pentru condiția umană. Dar vedeți, chiar și în cazul umorului, dificultatea de a vorbi despre identitate în termeni „tari" rămâne.

– Dacă e atât de dificil, până la urmă, să identificăm clar în ce constă acest „specific național", mai putem fi patrioți?

– Da, sigur că da. Și fac o distincție clară între a fi patriot și a fi naționalist – mai ales în forma radicală a naționalismului, care este șovinismul. Pe acesta din urmă îl dezavuez în totalitate. Pentru mine, la un nivel foarte simplu, patriotismul înseamnă să-ți pese mai mult de cei care îți sunt apropiați: familia, colegii de școală sau de facultate, oamenii cu care trăiești și interacționezi zi de zi. E firesc și profund omenesc să-ți pese mai mult de cei din proximitatea ta decât de oameni pe care nu-i cunoști și cu care nu ai nicio relație directă. Nu văd nimic negativ în acest tip de patriotism. Și americanii, francezii, germanii sunt patrioți în acest sens – uneori chiar într-o formă mult mai accentuată decât a noastră.

Naționalismul, în schimb, poate deveni o problemă – și a fost adesea o problemă majoră în Europa, dar și în alte părți ale lumii. Când naționalismul înseamnă nu doar să ții la ai tăi, ci să-i consideri superiori celorlalți, să-i disprețuiești pe ceilalți, să-i tratezi ca pe niște suboameni sau non-oameni, atunci apare pericolul. De aici pot decurge ideologii extremiste, politici de deportare, de exterminare – programe pur și simplu criminale.

Așadar, nu văd nimic greșit în faptul că cineva, fie el istoric sau nu, este patriot și ține la interesele națiunii sale. Devine problematic atunci când acest sentiment – legitim, uman și firesc – este folosit pentru a contrasta cu un presupus globalism sau universalism, de parcă cele două s-ar exclude. Trebuie să acceptăm că e la fel de firesc ca un bulgar să fie patriot în legătură cu poporul său, ori un maghiar cu al său, exact cum este natural ca un român să fie atașat de națiunea sa.

– Ați menționat mai devreme Statele Unite, și pentru că nu a trecut mult de când au avut loc alegeri acolo, mi-am amintit de un interviu în care vorbeați despre un soi de frică față de adevăr și cunoaștere. Nu aș vrea să intrăm acum într-o discuție politică propriu-zisă – cred că e, în primul rând, o chestiune cu o dimensiune filosofică. Aș vrea, totuși, să vă întreb: aceste tendințe naționaliste din societatea occidentală și, poate, și din cea românească – sunt ele expresia unei frici mai profunde? Suntem, ca societate, mai temători în fața cunoașterii? Ne lăsăm conduși mai mult de emoții?

– Dacă vă referiți la câteva conferințe și, poate, și la unele lucruri pe care le-am scris în ultimii ani legate de ceea ce numim astăzi „fake news" și „postadevăr", părerea mea atunci, ca și acum, este că trebuie să respingem această categorie – postadevărul – ca fiind una reală. Nu există postadevăr. Există adevăr și există fals. O formă a falsului este minciuna, adică situația în care cineva induce în mod intenționat în eroare, spunând altceva

Identitate, națiune, adevăr

decât ceea ce știe sau crede. Sunt mai multe nuanțe: dacă cineva crede că știe adevărul și totuși afirmă cu bună știință contrariul, minte. Dar și mai grav este atunci când știe exact care este adevărul și alege, în mod voit, să spună opusul, doar pentru a obține un avantaj sau pentru a manipula. În acest caz, minciuna capătă o dimensiune morală, nu doar una epistemică.

Pe de altă parte, sunt rezervat în a face generalizări. Nu cred că există societăți care, pur și simplu, cedează integral acestor tendințe culturale recente. Fenomenul *fake news* și manipularea prin informații sau pseudoinformații – în special în social media – sunt, mai degrabă, simptome ale unei comunicări moderne dominate de emoție. Într-adevăr, ceea ce remarcăm este o exacerbare a emoționalului, în detrimentul – nu în excluderea totală, dar în detrimentul – argumentului bazat pe fapte și pe adevăr.

Chiar așa a fost definit și „postadevărul". În 2016, Oxford Dictionary îl descria drept situația în care emoția primează asupra faptelor obiective. Sigur, nu orice reacție emoțională este irațională – dimpotrivă, emoțiile ne pot ajuta uneori să înțelegem rațional realitatea. Dar există o percepție generală, mai ales în cultura occidentală, că emoția poate să stea în calea cunoașterii și a adevărului.

În discursul politic contemporan, vedem cum strategiile de persuasiune sunt adesea centrate pe captarea emoției, mai ales a fricii. Frica față de celălalt, față de străini care „vin să-ți ia locul de muncă", față de viitorul incert – ecologic, economic, demografic. Sunt teme mari, greu de verificat, dar și greu de respins rațional. Nu avem, de regulă, o demonstrație clară, logică, care să arate că sunt complet false. Și totuși, de cele mai multe ori, asemenea scenarii catastrofice sunt false, fabricate cu intenție, special pentru a produce reacții emoționale.

Cred că educația – și mai ales educația universitară – are un rol esențial aici. Ea trebuie să cultive un scepticism sănătos, nu o neîncredere generalizată, ci un reflex critic. Un reflex de tipul celui exprimat în celebra replică dintr-un roman de Marin Preda: „Pe ce te bazezi?" – adică, ce dovezi, ce argumente susțin ceea ce afirmi?

Problema este că, în ritmul rapid al informației de azi, nu avem mereu timp să verificăm. Și dacă informația ne afectează direct – deciziile noastre, siguranța noastră – atunci suntem tentați, din prudență, să credem mai degrabă scenariul negativ. E o strategie de autoapărare. E mai sigur, psihologic vorbind, să presupui că lucrurile pot merge rău, decât să fii luat prin surprindere. Dar de aici, până la a construi întreaga viziune despre lume pe scenarii negative fabricate, e un pas periculos. Emoția – mai ales frica – poate fi exploatată cu ușurință de cei care știu cum să o declanșeze.

– Ați fost ministrul Educației, așa că trebuie să vă întreb: în contextul proliferării fenomenului *fake news*, putem spera că, în anii următori, elevii și studenții își vor forma, în școală și universitate, mecanisme de autoapărare împotriva dezinformării?

– Eu sunt un om optimist – înclinația mea este întotdeauna să văd lucrurile bune. Sunt optimist și în ceea ce privește tinerii, elevii și studenții. Prin meseria mea de profesor la universitate, sunt mai apropiat, desigur, de studenții între 20 și 24 de ani. Avem însă, mai ales la masterat și doctorat, și studenți maturi, oameni deja formați, care revin în sistemul universitar pentru a-și completa pregătirea.

Cred că, pe de-o parte, tinerii sunt mult mai versați în utilizarea informațiilor de pe internet – în toate formele lor – decât generația mea. Și cred că se vor dezvolta, dacă nu cumva deja s-au dezvoltat, acei anticorpi necesari pentru a contracara informațiile false. Pe de altă parte, nu pot să nu observ că, în ultimii ani, programele școlare au devenit extrem de încărcate, ceea ce face foarte dificilă consolidarea unor noțiuni de bază. Mă gândesc aici mai ales la ciclul gimnazial, de la clasa a V-a până la a VIII-a, o perioadă în care copiii sunt încă mici și trebuie modelați și formați.

La aceste vârste, ei au o încredere mult mai mare în tot ceea ce li se transmite – de la profesori, familie, oameni maturi cu care interacționează – decât mai târziu, în adolescență sau în facultate, când caracterul este deja conturat, iar echiparea mentală este mai solidă. Din păcate, nu văd astăzi, mai ales în învățământul primar și gimnazial, o preocupare clară pentru această dimensiune: aceea de a-i învăța pe copii, de la 10–12–15 ani, că nu tot ceea ce citesc sau văd pe internet este adevărat sau util.

În mod natural, omul nu este o ființă sceptică – cum spuneam mai devreme, scepticismul este un exercițiu filosofic util – ci este o ființă credulă. Dacă, de exemplu, eu v-aș întreba cum ajung dintr-un loc în altul în Timișoara și dumneavoastră – o persoană pe care nu o cunosc bine – mi-ați da o indicație, reacția mea firească ar fi să vă cred. Nu am niciun motiv să presupun că aveți o intenție malițioasă.

Dacă nu reușim să echilibrăm această înclinație naturală spre încredere cu un scepticism sănătos, putem cădea foarte ușor pradă unor informații greșite, puse în circulație tocmai pentru a genera comportamente antisociale. Cred că aici trebuie lucrat cât mai mult în domeniul educației: la modul în care învățăm să primim și să procesăm informația, nu doar la acumularea și memorarea unor conținuturi. Sigur că este important să învățăm conținuturi, dar este la fel de important – poate chiar mai important în lumea de azi – să dezvoltăm o pedagogie a atitudinii față de aceste conținuturi, care vin astăzi într-un flux uriaș, din surse foarte variate.

– Iată o întrebare din categoria „ce a vrut să spună autorul?". E un citat dintr-un interviu pe care l-ați dat: „Veți vedea, și aici nu este vorba doar despre un fenomen românesc, că, de foarte multe ori, în universități mari din Occident și din SUA se poartă adevărate războaie culturale în care reprezentanți ai departamentelor de literatură, de sociologie, de gender studies sau de filosofie pun la îndoială ideea de realitate obiectivă, pun la îndoială ideea de adevăr obiectiv." Am atins tangențial acest subiect astăzi, doar că acum contextul este diferit, fiindcă este vorba de mediul academic.

– Sună ca o generalizare nepermisă, iar puțin mai devreme spuneam că mă feresc de astfel de generalizări. În acel interviu sau articol pe care îl invocați aici și în care ați reluat corect un fragment – deci recunosc ceea ce am spus acolo – aveam în vedere că, începând din anii '60-'70, mai ales în departamentele de literatură din Statele Unite, s-a dezvoltat un tip de filosofie esențial subiectivistă, antirealistă, constructivistă și relativistă. Aceasta a avut, iată, și efectul că oamenii în general nu mai cred că există un adevăr al faptelor. Există doar interpretări subiective sau interpretări în care transpar interesele noastre de putere, interese politice.

Eu nu spun că aceste interese nu există – există foarte multe interese pe care le exprimăm politic și ne organizăm pentru a ni le impune – dar există, dincolo de asta, o lume, o realitate. În științele umaniste sau sociale – spre deosebire de fizică sau chimie, unde e mai greu să te sustragi acestei realități, pentru că lucrezi cu ea direct – realitatea este mediată prin interpretări, concepții filosofice, politice sau teologice. Însă, dacă ajungi să negi existența ca atare a acestei realități, ajungi să spui că adevărul nu mai contează deloc și că orice este la fel de bun ca orice altceva.

Un filosof austriac de origine, elev al lui Karl Popper, Paul Feyerabend, a formulat această maximă metodologică a unui fel de anarhism epistemologic: „anything goes" – orice este la fel de bun sau la fel de rău ca orice altceva. El susținea că, până la urmă, în știință ceea ce se impune este ceea ce funcționează și este util, iar asta trebuie acceptat ca fiind adevărat. Astfel, el punea adevărul în subordine față de ceea ce este util sau practic realizabil într-un anumit moment.

Eu văd lucrurile diferit: cred că există o anumită constrângere din partea unei realități obiective, fie ea chiar socială – pentru că și societatea are normativitatea și regulile ei stricte – și că programele și intervențiile noastre sunt reușite doar dacă se adaptează acestei realități. Consider că științele sociale și umaniste nu au un caracter excepțional în acest sens, ci fac parte dintr-un continuum cu toată cunoașterea, cu toată epistema pe care o avem la un anumit moment.

– De regulă, la final avem un obicei: facem recomandări culturale. Aveți deja o carte pe masă, deci cred că este un început bun. Așadar, ultima rugăminte, nu o întrebare: să ne închipuim că suntem în fața unor studenți și să le faceți una, două, trei recomandări culturale.

Mircea Dumitru

– Dacă vorbim în general despre filosofia culturii și despre civilizația românească, cartea lui Eugen Lovinescu despre istoria civilizației române moderne este un reper important. Ea arată ce se întâmpla acum o sută de ani și care era proiecția acestui literat cu privire la ceea ce credea el că trebuie să fie societatea românească contemporană. În mare măsură, opțiunile noastre actuale proatlantice și proeuropene sunt convergente cu viziunea liberală a lui Lovinescu, care era un modernist și care îmbrățișa în totalitate modelele educaționale și civilizatorii occidentale.

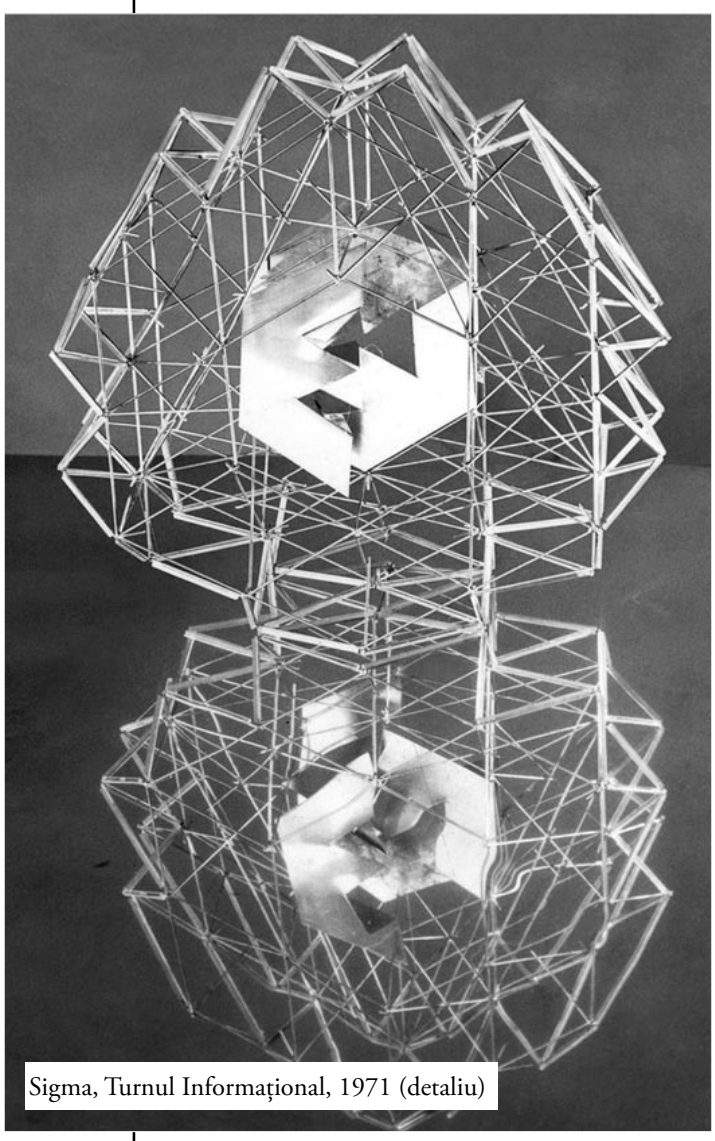
Pe de altă parte, dacă ne referim la alte zone ale științelor umaniste sau ale cunoașterii în general, cred că este foarte important să citim cărțile care apar în secțiunea de non-fiction, adică cele care nu sunt neapărat literare, ci cărți de știință popularizată. Humanitas, de exemplu, are o colecție foarte importantă, coordonată de Vlad Zografi, cu traduceri din limba engleză, dar nu numai, pe teme esențiale sau din domenii importante ale științelor. Este foarte bine să ținem pasul și să ne menținem la curent cu aceste informații.

În ceea ce privește științele umaniste, științele spiritului și științele hermeneutice, este important să urmărim cărțile paradigmatice din culturile majore. De exemplu, să vedem ce se scrie în Franța, Germania, Anglia sau Statele Unite, pentru a înțelege cum sunt formulate și abordate astăzi marile probleme ale societății.

Opinia mea, care probabil este părtinitoare, este că, mai ales în științele umaniste, discutăm despre chestiuni esențiale care ne privesc pe toți ca membri ai societăților noastre. Nu biologia, chimia sau fizica ne învață în primul rând să fim cetățeni conștienți, angajați și critici față de fenomenele sociale, ci, mai ales, istoria, sociologia, literatura comparată și filosofia. Aceste domenii ne echipează conceptual pentru a înțelege ce se întâmplă cu viețile noastre.

Interviu realizat de
Alexandru CONDRACHE

Până unde te poți face frate cu dracul ca să treci puntea?

Sigma, Turnul Informațional, 1971 (detaliu)

anchetа

Adrian ALUI GHEORGHE

Scriitor

Dacă viața în sine este un compromis între terestru și transcendent, este limpede că această frăție nu poate fi evitată. *Arta compromisului* este cel mai bun îndreptar de viață; de altfel, se aplică în politică, în familie, în societate, în credință, în prietenie. Totul este ca puntea să nu fie șubredă, astfel există riscul de a face compromisul, dar și de a te scufunda în apele (musai tulburi!) de dedesubt. Un pic de atenție, totuși, la îngerul păzitor care trebuie să-i dea cu tifla dracului, după ce puntea a rămas în urmă. Dacă m-am făcut frate cu dracul, în viața asta? De suficiente ori, dar nu atât de multe încât să am coșmaruri după ce am trecut puntea. Până unde te poți face frate cu dracul? Varianta Faust & Goethe este edificatoare. Să rămâi, la final, cu sufletul la purtător.

Amik ANNAMÁRIA

Traducătoare, eseistă

Răspunsul instinctual și tranșant este excluderea oricărei tovărășii cu dracul. Ce fel de acord ne-am putea exprima cu dracul, tatăl dezacordului? Ce înfrățire ar fi posibilă cu potrivnicul oricărei înfrățiri sau, vorba regretatului Răzvan Codrescu, cu „nefratele”? Am o reticență față de perlele de înțelepciune populară pe care deseori le purtăm ca pe niște bijuterii ieftine. De pildă, în lumea în care proliferează știrile false, știm bine că poate ieși fum fără foc. Ca toate generalizările, în cel mai bun caz și aceasta cu dracul și cu puntea concentrează experiențe ce trebuie diluate cu apa prezentului și a situației concrete pentru a putea fi utile.

În fața unor pretinse adevăruri, instinctul profesional mă îndeamnă la o analiză atentă a termenilor. Ce înseamnă înfrățirea? Ce semnificație are puntea? Dictonul este deosebit de problematic, pentru că implică un element care trimite la neființă, la neant (o spune Sf. Grigorie de Nyssa și alții: răul își are existența în neființă, fiindcă originea răului este lipsa a ceea ce există). Or, cum am putea împărți neființei viața pe care o avem și pe care trebuie s-o salvăm, ajunși fiind la un abis care trebuie trecut? Sau, cu o abordare mai mercantilă: care este garanția că într-adevăr dracul ne poate ajuta să trecem puntea? Dracul, care este abisul însuși, s-ar alia oare cu noi împotriva sieși? Ce asigurare avem că puntea nu se prăbușește sub povara neființei cu care fraternizăm doar ca s-o trecem? Că neantul de dedesubt nu îl va atrage irezistibil pe cel cu care noi ne promenăm oportunist deasupra, iar cu el, și pe noi? Poetul Mátyás Dunajcsik face o observație enigmatică despre poduri, care dobândește valențe bogate în contextul anchetei noastre: „nici măcar punțile nu pot duce o povară mai mare decât poveștile care le-au creat”. Asocierea de dragul unui folos incert este o poveste anemică, iar noi ar trebui să desfacem lanțul narativ cu care ne-am legat de ea.

Tind să cred că oferta de nefastă alianță pentru trecerea podului este doar marketing, iar o punte conjuncturistă peste prăpastiile cu miză existențială nu este altceva decât un turn Babel orizontal, a cărui (in)utilitate o cunoaștem bine. Sufletul simte că între împuținarea ființei prin înfrățirea cu întunericul și curajul care sfidează calculele inginerești în fața prăpastiei, alegerea nepăguboasă este încrederea în Acela despre care poezia Monicăi Pillat ne încredințează că face „din hăuri o grădină”.

Alina GHERASIM

Scriitoare, artist vizual

Prima dată mi-a venit în minte: Caron. Apoi, a te face luntre și punte pentru a obține prin orice mijloace ceva, a încerca imposibilul, sau a împiedica un plan, un proiect. Caron nu avea treabă cu dracul, mai degrabă cu ochiul dracului, cu banul. Acest luntraș al lui Hades pretindea o plată pentru a trece morții peste râurile Styx (râul urii) și Aheron (râul tristeții). Un fel de psihopomp (*ψυχοπομπός – psychopompos)*, ghid al sufletelor, un pic atins de arghirofilie.

Ca să treci puntea trebuie să plătești. Deci această frăție – frate cu dracul - este o falsă însoțire pentru că, deseori, costul este foarte mare. Fiecare om își cunoaște sau măcar intuiește limitele și atunci când e pus în situația, personală, socială, politică, să facă un pact cu cel rău, își face niște calcule și poate își asumă și consecințele. Acestea, potrivit legii cauzei și efectului, se produc și nu sunt mereu plăcute. Cu alte cuvinte vrem să luăm partea bună a înțelegerii cu dracul, dar nu și urmările. Pentru că, în anumite cazuri, puntea s-ar putea rupe.

Există și alte variante, așa cum găsim la Anton Pann, în care omul e nevoit să se facă frate cu sine pentru a găsi un răspuns logic și o soluție înțeleaptă. „Un țăran la târg plecase. Și de vânzare luase Un lup, un ied și o varză. Nevrând nici una să piarză Și nefiind nici călare, Vrea să treacă un râu mare, Care era să-l înoate Și să le treacă pe toate.”

(fragment din *Lupul, țapul și varza*, de Anton Pann)

În raliul alegerilor zilnice uneori suntem nevoiți să facem compromisuri pentru a supraviețui sau măcar pentru a avea iluzia că am făcut ceea ce am crezut că e bine. Dar a accelera în direcția greșită, a te face frate cu dracul, nu pare a fi o variantă de luat în calcul, chiar pare a fi o povață, pe care eu, spre exemplu, nu aș da-o nimănui. Până la urmă, ce vindem acolo, care este natura tranzacției, unde este frăția? Ca și cum, extrapolând, am spune: fă-te frate cu Caron până treci Aheronul. Dar dacă ajungi pe partea cealaltă a râului și constați că ai rămas fără suflet? Nu mai bine plătești vâslașului obolul asumându-ți această datorie și rămâi cu inima întreagă?

Și cu capra și cu varza.

Vasile IGNA

Scriitor

Dacă ar fi să iau în serios provocarea Dvs. (și de ce nu aș face-o?), ar trebui mai întâi să-mi aduc aminte dacă am făcut vreodată vreo înțelegere cu Necuratul. Există în paremiologia românească destule ziceri care să îndemne omul la o anumită atitudine în fața primejdiei, doar că în marea lor majoritate ele sunt chemări la grijă, la nevoia de prevedere, la asumarea împăcată, de voie-de nevoie, a soartei. Știm din Evanghelii despre cele patruzeci de zile petrecute de Isus în pustie și despre lupta Lui cu diavolul. Și știm că singurul Său răspuns a fost mereu unul și același: *Vade retro*! Mergi înapoia mea, satano! Nu explicații, nu scuze, nu învăluiri și abureli de prestidigitator, ci vorbe apăsate și neechivoce.

Nu am sânge de martir și, în ciuda vârstei, ori poate chiar datorită ei, am încă o bună memorie a propriilor fapte și sunt destul de lucid spre a le judeca atât mobilurile, cât și consecințele. Și-apoi, e greu de acceptat că ai face la bătrânețe ceea ce n-ai făcut atunci când aveai toată viața în față și măcar o rază de speranță că mai e timp pentru ispășire.

Iată de ce răspunsul meu este fără echivoc: nu, cu siguranță, n-am făcut și nu aș face niciodată un asemenea pact! Iar dacă, prin absurd, aș fi vreodată măcar înclinat să dau curs ispitei, cu siguranță răspunsul meu nu ar avea nimic de a face cu interesul și convingerile proprii. Exclud, însă, din start această posibilitate, convins fiind nu doar că dracul nu poate fi păcălit, ci și că orice apropiere de el are mirosul fetid al compromisului și al trădării. Iar dacă ar trebui să folosesc o limbă, spre a mă face mai bine înțeles, nu aș spune, ca toată lumea: *Vade retro, Satana*, ci, urmându-l pe Ivan al lui Moș Ion Creangă, m-aș răsti pe limba lor*: Pașol na turbinca, ciorti*!

Nicolae JINGA

Poet, prozator

Tema e generoasă și poate fi abordată din cele mai interesante și diverse unghiuri eseistice (istoric, religios-moral, filosofic, literar, social-politic, psihologic…). Împrejurarea pare temporară. „Trecerea punții” printr-o asemenea întovărășire presupune renunțarea la echilibrul lăuntric, la principiile firescului adânc înrădăcinate, într-o totală contradicție cu soluția salvatoare adoptată in extremis. Motivația unei asemenea atitudini poate îmbrăca o multitudine de aspecte: de la simpla depășire a unei dificultăți temporare şi până la evitarea pericolului pierderii propriei vieți. Zicala e rodul unei întinse experiențe existențiale. Destinul îți poate oferi pe neașteptate și această deplorabilă stază de alegere a răului mai mic dintr-un virtual și accidental Rău mai mare.

Răul e într-o permanentă expectativă. Dacă ai stofă de erou, refuzi să te faci frate cu răul personificat, „cu dracul”. Înfrățirea cu el e o temă literară străveche și de complexă factură abisal-psihologică. Colaborarea cu diferitele poliții politice extremiste și criminale, a reprezentat și reprezintă veritabile exemplificări ale faptului că răul personificat există și acționează la modul concret în realitatea de toate zilele. În orice împrejurări și condiții ar fi făcut, „pactul cu diavolul” este unul păgubitor și nefast. Semnarea angajamentului de colaborare cu Securitatea comunistă, spre exemplu, a reprezentat un astfel de pact. Oportunismul – ca trăsătură de caracter înnăscută – predispune la asemenea derapaj. Nu toți oamenii au capacitatea de a discerne și de a evita un asemenea pericol, așa cum nu este obligatoriu ca toți oamenii să fi trecut sau să fi fost nevoiți să trăiască o asemenea experiență diabolică. Totul ține de discernământul fiecăruia și de calitatea valorilor morale îmbrățișate. Din fericire, există o dezmeticire din răvășitoarea stare de confuzie și pactul cu diavolul poate fi refuzat. Rolul determinant îl joacă șansa. *Errare humanum est, perseverare diabolicum.* Frățietatea cu „nefârtatele” sfârșește rău pentru om. Unii se înfrățesc cu dracul pentru totdeauna. Alții, în aparență, pentru o scurtă durată – suficient ca această „scurtă durată” să devină una pentru totdeauna. Va avea el grijă, diavolul, să te arate lumii cu degetul, să-ți reamintească eroarea și să te facă de cacao când ți-e lumea mai dragă.

Angelo MITCHIEVICI

Eseist

Românii au câteva proverbe pline de un delicios echivoc în privința coabitării cu răul și dracul, și ce se potrivește mai bine decât ambiguitatea acestei cooperări chiar și temporare, circumstanțiale cu dracul. Iată-le: „Nu e dracul așa de negru”, „Rău e cu rău, dar mai rău e fără rău”, „Dumnezeu face casa, dracu aduce musafirii”, „Ce-și face omul singur nici dracul nu desface”. Relația cu dracul nu este una ponderată, una căreia să-i stabilești singur măsura, să-i precizezi limitele, dar undeva în acest proverb vorbește un reflex mentalitar care dezvăluie un spirit tranzacțional, unul al negocierii cu răul, al păcălirii celui rău în vederea depășirii unei dificultăți. Numai că nu toate frățiile, tovărășiile de drum care se fac ușor se desfac la fel de ușor! Contexte istorice extrem de ostile trebuie să fi generat această reflecție, a te afla mereu în situația de negocia în vederea păstrării bunurilor, a vieții proprii și a celor apropiați, trebuie să fi lăsat urmele unei înțelepciuni sedimentate de grele impasuri.

Întrebarea lansează însă ideea de măsură acceptată a coabitării cu răul, care ar fi măsura acceptabilă, limita pe care o punem între mic și mare acolo unde un „rău mic” este întotdeauna preferabil unui „rău mare”, acolo unde „dracul nu este așa de negru”. Cred că precizarea limitei pune în discuție o logică a compromisului care ține de doza de rău pe care o acceptăm în existența noastră pentru a traversa aparent mai ușor arcanele vieții. Este aici un tip de competență în care românul excelează, numită uneori cu o formulare populară „școala vieții”, pe care unii o flutură în absența vreunei diplome relevante sau conținută în verbul „a te descurca”.

Măsura dată coabitării cu „dracul” se găsește în incomensurabilul acestui verb care traduce capacitatea cuiva de a fenta rigorile, limitele, constrângerile, pentru obținerea unui avantaj, dar nu numai. A te descurca este inteligența locului comun, oriunde, oricând, dar, atunci când ea devine o practică generalizată vorbim fie de un stat eșuat, fie de un stat dictatorial, fie de un stat aflat sub ocupație străină (sau de toate la un loc!). Oricum, acest

tip de „inteligență” la confiniile cu viclenia include întotdeauna o doză apreciabilă de versatilitate care se difuzează în întreaga ființă și ulterior în întreaga societate. Aici regăsesc recompusă esența proverbului românesc. A te descurca nu are amploare, nu există nimic grandios aici, ci o viclenie circumstanțială, o pricepere cu bătaie scurtă, o învârteală a celui care știe cum funcționează lucrurile, cum te poți strecura, care sunt „portițele”, ce mecanisme trebuie „unse”.

Am ieșit dintr-un tip de societate, societatea comunistă, unde acest tip de competență primitivă era calificativul care promova în viața care se trăiește, nu în cea care se visează. Acest tip de abilitate generatoare de mentalitate, utilă în vremuri de restriște, întreține mediocritatea când vremurile se îmblânzesc, blochează perspectiva, te situează în imediat și restrâns, în folclor și minor. Nevoia de a încălca regula e adânc înrădăcinată în ființa noastră lăuntrică încât unii practică transgresiunile minore ca pe un fel de gimnastică, pentru a-și demonstra că sunt în formă, că sunt liberi. Nu e nimic mai păgubos decât această mentalitate de păcălitor care câștigă pe spații extrem de mici aproape nimic și este păcălit în ansamblu. (Desigur există și niște campioni ai descurcatului care crește prestigiul și tentația dobândirii acestei abilități). Rezultatul „frăției cu dracul” este această mediocritate generalizată, această anomie întru minorat, periferic și indigență, o sărăcie cu duhul.

Prin urmare, cât de mult mergi în direcția unui compromis care nu este totuna cu a te descurca? Pentru că există compromisuri necesare specifice oricărei negocieri într-o situație dificilă sau cel puțin problematică, unde opiniile se diversifică și onestitatea este fundamentul discuției, și compromisuri care compromit iremediabil. Pentru mine, limita se precizează în această zonă în care principiile fundamentale după care mă ghidez sunt în pericol de a fi suspendate sau alterate, când dracul cu care ai trecut puntea încearcă să intre în tine. Și întotdeauna încearcă. Altfel spus, un senzor moral îl reprezintă rușinea. Dacă simt că mi-ar fi rușine cu compromisul făcut, dacă senzația pe care o am este de rușine, de maculare atunci înseamnă că nu are rost să trec puntea în tovărășia care mi se propune.

Uneori este mai bine să nu treci puntea dacă prețul este acesta, pentru că dincolo de ea nu se află nimic altceva decât efemerul și aparentul și tristețea unei căderi. Într-un fel, textul evanghelic precizează pericolul unor ponderări facile, a unor cântăriri din ochi, cu clara disociere între un laconic DA și un laconic NU, spațiul intermediar, *the buffer zone*, fiind al Dracului cu supercompetența sa în materie de viclenie.

Liviu PAPADIMA

Eseist, istoric al ideilor

Până la mijloc, aș zice. Acolo te oprești, te închini cu smerenie și aștepți ca Dumnezeu să-ți dea gândul cel bun: să mergi mai departe sau să te întorci îndărăt? Acuma, că tot am încheiat o perioadă de cruntă tensiune electorală, mă poartă gândul inevitabil la limitele compromisurilor politice – că tot definea cineva politica drept o „artă a compromisului”. Limita, s-a mai zis, e „compromisul care compromite”.

Dar ce faci când, de pildă, în anii ’80, încă june fiind, ți se oferă un post la gazeta pentru românii de peste hotare „Tribuna României”, pe care îl accepți entuziast, încântat de eleganța tipăriturii pe hârtie cretată, de lux, și de libertatea pe care o oferă colaboratorilor, mult mai flexibilă decât cea pe care o poți avea în paginile săptămânalelor culturale destinate cititorilor din țară? Când satisfacția de a fi singurul care a putut publica o cronică a celui mai recent volum de versuri al Anei Blandiana, trecut la index de către cenzură, e contracarată de înțelegerea faptului că libertatea de care te-ai bucurat e una mincinoasă și nocivă, de acreditare a unei imagini false a țării pentru românii de peste hotare?

Și, în cele din urmă, realizezi că dacă ai putut scrie și publica lucruri pe care colegii tăi de breaslă nu au avut șansa de a le încredința tiparului, faptul ăsta nu e inamic doar al adevărului, ci al tău însuți, pentru că toți te vor privi ca pe cineva care, ca să se bucure de acest privilegiu, s-a făcut frate cu dracul. Dacă e sau nu așa, chiar nu mai contează. În momentul ăla te oprești, la mijlocul punții, și te rogi la Dumnezeu să-ți dea șansa să te întorci îndărăt, acolo unde ai fi dorit din capul locului să te afli în continuare, unde ai învățat, ți-ai luat diploma de licență și unde ai vrea din tot sufletul să revii ca profesor.

În poveștile cu punți și draci partea cea mai stânjenitoare e că numai arareori știi dinainte cine îți mână pașii și cine te ține de umeri ca să nu pici în hău. De aia e bine ca, fie că ai bătut palma cu ăl rău, fie că ești, sau crezi că ești de capul tău, să-ți îngădui un moment de răgaz la mijloc punții, așteptând gândul cel bun: să merg mai departe sau să mă întorc?

Ovidiu PECICAN

Scriitor, istoric

Logica mă îndeamnă să cred că neapărat până când trec blestemata aia de punte. Dar, sincer acuma, ce să caut eu tocmai pe puntea unde mă așteaptă dracul cu propuneri de înfrățire? Ai mei m-au dat de mic la înot și, deși n-am strălucit la viteză, râul tot pot să îl trec, sunt bun la rezistență.

Dar cine zice că există, așa cum spune zisa, o legătură temeinică între punte și drac? Există punți, poduri, podețe, bacuri de tot felul și dracul nu e – precum Mara lui Slavici – paznic la capătul lor. El nu pare deloc să fie robul unei singure specializări și, dacă e să te iei măcar după Goethe sau Bulgakov, doi specialiști în drăcii și drăcovenii, ori dacă e să iei seama la Dostoievski și Thomas Mann, două genii sobre și un pic încruntate, te găsește la tine acasă, la nevoie, nu așteaptă ca un podar pe lângă un flux de apă.

Nu Pleșu spunea cândva, mai la tinerețe, că uneori dracul are fantezia de a ți se înfățișa în carne și oase? În viziunea lui despre Sfântul Anton, maestrul flamand Hyeronimus Bosch l-a imaginat multiplicat în tot felul de ființe-obiecte, mai mult stranii și interesante decât scabroase ori înspăimântătoare. Un gangster dintr-un roman polițist citit în adolescență pusese mâna pe original și, după câte o crimă, ascultând Concertele Brandenburgice cu câte un pahar de tărie în mână, contempla de pe canapeaua de acasă patimile boschiene ale numitului sfânt.

...Acum mă gândesc însă că poate bietul român anonim care a imaginat zicerea asta, preluată apoi și dusă mai departe de cine știe câți alți necunoscuți din popor, făcea din punte o metaforă; nu una foarte originală, ci mai degrabă cu tendință universală, după cum o dovedește formularea engleză *to bridge the gap*, să podești groapa, golul, adâncul. Rezultă că n-ai ce face, sunt hăuri pe care nu le poți ocoli, trebuie să le treci cu tot dinadinsul. Aici se lasă observată o iluzie a spiritului „realist”, „pragmatic”, care crede că o punte și un pact cu Necuratul rezolvă situațiile fără ieșire. Păi, în primul rând, există situații disperate, când până și o aparentă tranzacție de succes nu reprezintă cu adevărat o ieșire.

Hăul e acolo și, vorba lui Nietzsche, dacă privești prea adânc în el, va privi și el în tine. Sunt atâtea abisuri care nici nu se configurează ca să le rezolvi. Ele sunt acolo ca să știi că există, că viața are complexități pe care o viață de om nu le poate depăși, că dincolo de vizibil și măsurabil există invizibil și nemăsurabil. Azvârli o pietricică și aștepți să facă plici. Și nu face plici, oricât ai aștepta, cade continuu în gol sau... urcă spre înalt, nemaicăzând niciodată. (Căci cine a zis că în zona asta de arbitrar legea gravitației funcționează ireproșabil?)

Monica PILLAT

Scriitoare

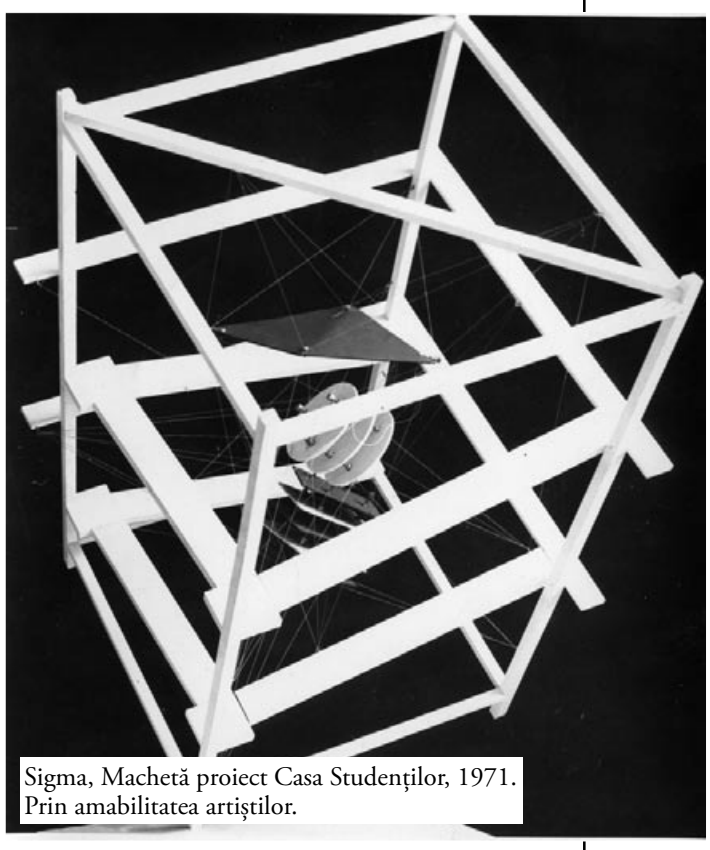
Crescând într-o epocă în care familia mea era pe lista neagră a regimului comunist, am fost educată să mă comport în așa fel încât să trec neobservată și să intru într-o surdină care să îmi îngăduie supraviețuirea. Din acest motiv, nu am fost tulburată de imboldurile ambiției și de aceea nu am râvnit la nicio punte pe care mi-ar fi oferit-o „diavolul” pentru a ajunge pe un mal mai profitabil. Dar vina mea, ca a multora din acele vremuri de restriște, a fost că am tăcut. Cei care vorbiseră, erau în închisori.

Desigur și tăcerea este o formă de complicitate, implicit o opțiune de trăire sub obroc, însă având mai târziu marea șansă de a apuca sfârșitul dictaturii ceaușiste și de a păși pe calea democrației, am început să scriu și să vorbesc pentru toți anii în care am trăit cu gândurile zăvorâte. Așa, încetul cu încetul, am putut să aduc la lumină o familie al cărei nume trebuia să dispară în regimul trecut. Am așteptat Binele care să mă treacă puntea din mutenie spre libertatea exprimării.

Vasile SPIRIDON

Istoric literar

Pe *eșechierul* politic românesc, timp de 35 de ani s-au făcut multe alianțe de conjunctură în cadrul cărora principiile morale au fost sacrificate pe altarul intereselor de moment. Aleșii noștri politici s-au făcut, *ad nauseam*, frate cu dracul, adică, Doamne, iartă-mă!, cu colegii lor de interese, pentru a trece elastica punte a eternei tranziții spre dracu’ știe ce mal. În schimb, în lipsa unor opțiuni convenabile, alegătorii fără interese de clan sau de altă natură meschină au renunțat, vrând-nevrând, în tot acest timp la principiile morale sau la preferințele firești, fiind mereu obligați la o alegere între răul mai mic și răul mai mare. Partea proastă este că ne facem frate cu dracul ca să trecem puntea, dar rămâne să avem același grad de rudenie cu el, fără a mai ajunge vreodată la mal, oricât de istoviți am fi. Puntea trece, dar compromisul rămâne. Actualmente, cetățenii români – categorie în care se includ toate etniile viețuitoare în spațiul carpato-danubiano-pontic, nu numai românii – se află la mijlocul unei punți a suspinelor fără posibilitate de întoarcere, într-un moment trist de tranziție de la speranță la amăgire, de la libertate la izolare. Măcar de am rămâne în stare de echilibru la mijlocul punții și nu am ameți privind la apele tulburi și învolburate de sub noi. *În această situație, fratele ne este racul.*

Sigma, Machetă proiect Casa Studenților, 1971.
Prin amabilitatea artiștilor.

Curioasă situație! Ar fi fost de înțeles ca proeuropenii, considerați de suveraniști ca fiind vânduți Uniunii Europene, să se exileze la marginea de vest a continentului, dacă ar fi pierdut alegerile candidatul dorit. Dar de ce suveraniștii, care spun că sunt legați de tradiții, de religia străbună, de pământul natal (fiind în stare să închidă nu numai granițele spirituale, ci și pe acelea naturale), amenință cu plecarea din țară, distrugându-și la modul ostentativ cărțile de identitate. Identitatea națională este conferită și de astfel de cărți – ai carte, ai parte –, însă pașaportul trebuie păstrat, în caz contrar nu se mai poate pleca nicăieri, decât în mod fraudulos. Suveraniștii încearcă să treacă puntea întinsă deasupra țării noastre între Munții Urali și Marile Canioane. Și cât au așteptat românii naivi în perioada stalinistă să vină americanii ca să plece rușii eliberatori...

Oare chiar trebuie să ne facem frați cu cineva atât de temut ca dracul sau ca dracii pentru a ajunge la celălalt mal? Compromisul făcutului luntre și punte pentru a păși *dincolo* se arată a fi câteodată necesar, dar nu trebuie să devină regula care întărește excepția. Altminteri, riscăm să construim punți nesigure și nu prea lungi ce nu ne vor duce spre niciun liman. Cetățenii români au ajuns în acel loc de la jumătatea punții unde pașii le tremură și nu mai înaintează cu siguranță, ci ezită între ceea ce a fost și ce va urma.

O adevărată punte a suspinelor! Să nu uităm că prizonierii care traversau puntea suspinelor, construită în Veneția secolului al XVII-lea și întinsă între Palatul Dogilor (unde fuseseră judecați) și închisoare, vedeau pentru ultima dată lumina zilei. De aceea, suspendați între două lumi (a noastră și celălaltă) condamnații *suspinau și astfel s-a dat numele punții respective*. Pășirea pe puntea suspinelor după condamnarea capitală reprezenta o conștientizare a trecerii între iluzia deșartă și cruntul adevăr. Dar mai însemna și o trăire plenitudinară a ultimei părți a vieții. Dacă trebuie să încropim alianțe contra naturii pentru a trece puntea cu orice preț spre celălalt mal mult dorit, riscăm să nu mai recunoaștem locul unde vom ajunge, care va rămâne un liman de neatins. *Acolo șezum și plânsem.* Cetățenii români vor ajunge astfel să fie frați vitregi între ei, rămânând frați buni doar cu dracul. Fratele îți este frate, dar brânza este pe bani, dacă ai reușit cumva să o mai faci.

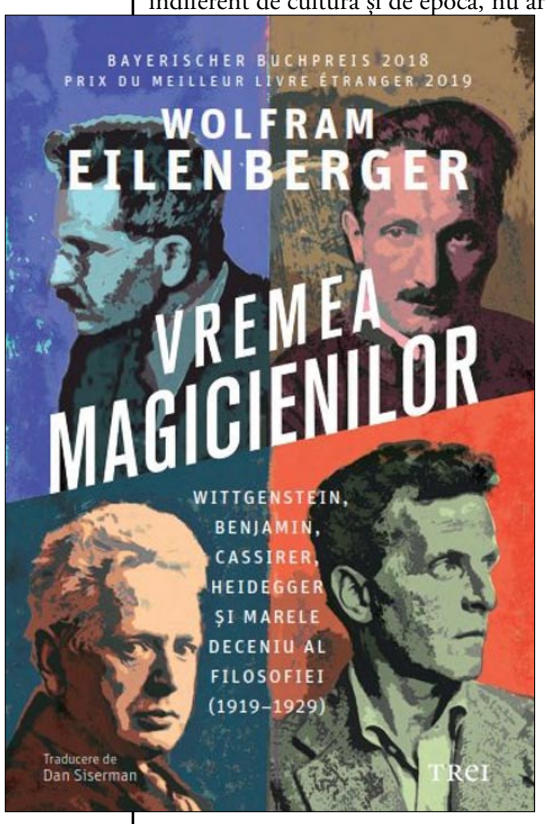
Anchetă realizată de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Până unde te poți face frate cu dracul ca să treci puntea?

Gândire filozofică și viață sexuală în Republica de la Weimar

Alexandru BUDAC

Două lucruri m-au intrigat la cartea – *best seller* internațional, publicat anul trecut de Editura Trei, în traducerea lui Dan Siserman – filozofului german Wolfram Eilenberger, încă înainte să o citesc. În primul rând, titlul, *Vremea magicienilor*, întrucât, în istoria ideilor apusene, cu excepția unor teologi din Epoca Elenistică, din Evul Mediu și din Renaștere (Cornelius Agrippa, Giordano Bruno și John Dee ar fi primii care îmi vin în minte) ce s-au îndeletnicit cu ocultismul, niciun filozof, indiferent de cultură și de epocă, nu ar suporta să audă că prestația sa e comparată cu magia.

Nu mai puțin bizară mi s-a părut asocierea gânditorilor selectați de Eilenberger din istoria „marelui deceniu al filozofiei (1919-1929)", cum anunță pompos subtitlul: Ludwig Wittgenstein, Walter Benjamin, Ernst Cassirer și Martin Heidegger. În afara faptului că au fost contemporani și că toți patru au scris în limba germană, n-aș fi zis că li s-ar putea găsi un numitor comun.

Totuși, trecând peste metafora exaltată și inadecvată din titlu, cartea lui Eilenberger este satisfăcătoare atât ca analiză a problemelor culturii germane în perioada interbelică, dar și ca scriere biografică. Autorul urmărește evoluția gândirii celor patru filozofi pe fondul tensiunilor politice și socio-economice din Republica de la Weimar, evaluând, adesea indiscret și senzaționalist, evenimentele semnificative din viețile lor private: ambiții profesionale mai mult sau mai puțin mărturisite deschis, eșecuri conjugale, schimbări dramatice ale situațiilor financiare, afilieri politice riscante, gesturi regretabile, depresii și gânduri suicidare. Demersul lui Eilenberger este dens, dar antrenant și curgător.

Fiecare dintre cei patru filozofi a încercat să gestioneze în felul lui trauma cauzată de Primul Război Mondial. Ernst Cassirer – a avut un rol minor în biroul de propagandă al armatei germane – era universitarul tipic, neabătut de la proiectele sale nici măcar când gloanțele îi șuierau pe la fereastra sălii de cursuri, așa cum s-a întâmplat în ianuarie 1919, în timpul luptelor de stradă din Berlin. Gânditorul neokantian avea convingerea că tragedia Marelui Război a constituit rezultatul înțelegerii greșite a ceea ce înseamnă „esența" umană, pe care el o definea în termenii deplinei autonomii, moșteniți de la Goethe și Kant. Dacă, așa cum a demonstrat cel din urmă, lumea se conformează legilor minții (*i.e.* categoriile intelectului), înseamnă că putem da lumii și vieții noastre sensuri diferite.

Cassirer își propunea să depășească idealismul kantian și să elaboreze o etică, pornind de la diversitatea reprezentărilor umane despre realitatea lumii, așa cum se disting acestea în limbajele naturale, mituri, religie, arte, matematică și logică, numite de Cassirer „forme simbolice", ireductibile una la cealaltă, dar care ne fac să percepem lumea în moduri diferite, ghidându-ne înțelegerea în calitate de subiecți activi și pasivi, deopotrivă. Experiența umană, captată de formele simbolice, garantează o autonomie spirituală durabilă, ce transcende finitudinea individuală. Metafizica lui Cassirer, dezvoltată în cele trei volume ale lucrării *Teoria formelor simbolice*, se ancora în ideile lui Kant, Goethe, Schiller, și se inspira din organizarea obsesiv-compulsivă a bibliotecii istoricului de artă Aby Warburg, după criteriul conceptelor filozofice înrudite, menite să împiedice orice taxonomie strictă a disciplinelor și domeniilor culturii, rămânând însă captivă într-o paradigmă romantică.

Marcat de experiența de pe front, unde luptase ca artilerist, și de prizonieratul în Italia, chinuit de depresie, de remușcări alimentate de propria homosexualitate, pe care fie o reprima, fie o exacerba, și de gânduri sinucigașe, Ludwig Wittgenstein era convins că, odată cu terminarea, în anul 1918, a unei cărți de mici dimensiuni, unde stabilise ce se poate spune cu sens despre lume, și ce nu, a rezolvat toate problemele filozofiei. Deși prieteni de nădejde, capabili să-i recunoască și să-i aprecieze geniul, cum ar fi Bertrand Russell, i-au deschis uși spre cariera academică, iar surorile îl tratau cu afecțiune, Wittgenstein a renunțat de bunăvoie, în plină recesiune, la întreaga lui avere – astăzi, echivalentul a câtorva sute de milioane de Euro –, ca să devină profesor de școală primară la sat, în Puchberg.

Acolo s-a remarcat prin severitatea ieșită din comun, accesele violente îndreptate împotriva elevilor, lipsa igienei corporale și niște pasiuni atât de suspecte – bunăoară, fierbea animale găsite moarte, ca să le păstreze scheletele –, încât colegii și sătenii îl considerau nebun de legat. În toată această perioadă, a ruminat neîntrerupt, după cum reiese din scrisorile lui, la mizele axiomaticului *Tractatus logico-philosophicus*, la teoria corespondenței dintre limbaj și lume pe care o elaborase acolo, și la modul cum limbajul generează false probleme filozofice atunci când nu este folosit corect. Preocupat să delimiteze precis ceea ce poate fi spus cu sens și să anihileze, folosind logica propozițiilor, toate tipurile de confuzii, Wittgenstein urmărea atingerea unui mod de viață cu adevărat etic, bazat pe credința religioasă.

La rândul său veteran – în bătălia de la Marne-Champagne, dintr-un punct de observație, ajutase armata germană să-și lanseze atacurile cu gaze toxice –, Martin Heidegger era interesat să readucă noțiunea de „ființă" în dezbaterile filozofice, pentru prima oară după presocratici. Educat într-un mediu catolic și tradiționalist, supărat pe Descartes, pe întreaga gândire modernă, dar și pe filozofia academică a vremii, Heidegger a dezvoltat o întreagă ontologie în jurul noțiunii sale de *Dasein*, care desemnează modul specific al omului de a-și interoga propria existență, însă lipsa de temei a acestei existențe îi este pe deplin revelată omului doar de angoasa la gândul propriei dispariții.

Pesimismul existențialist i s-a mai îndulcit în relația adulteră cu studenta lui, Hannah Arendt, când pretindea că a descoperit alteritatea îndrăgostită, celălalt *Dasein*. Modul cum își justifica pasiunea pătimașă pentru o tânără de optsprezece ani, în propria terminologie, era absolut ridicol. Încerc să-mi imaginez cum ar reacționa astăzi o femeie dacă i-ai declara că „un Tu iubitor irumpe în Eul celui iubit."

Cu o situație profesională incertă și afectat financiar de criza economică, Heidegger se regăsea scindat între obligația de a-și întreține familia – soția, Elfride, care-l alinta „Morcovel" [*Möhrchen*], îl înșela la rândul ei – și ambițiile filozofice. Pentru a duce o existență autentică și spontană, într-un peisaj veritabil german, departe de orice progres tehnologic al lumii civilizate, unde să-și îndeplinească proiectul de cucerire fenomenologică a lumii, Heidegger s-a retras la o cabană din Munții Pădurea Neagră. Crăpa lemne și scria sârguincios.

Depresiv, mereu în conflict cu tatăl autoritar și nerăbdător să vadă că fiul boem și-a făcut un rost într-o profesie respectabilă, îndatorat bănește la prieteni, cu o viață dezordonată ce includea frecventarea bordelurilor și experimente cu droguri, înzestrat cu o creativitate efervescentă și un spirit lucid, Walter Benjamin scria pe apucate texte despre capitalism și estetică, poezie franceză și ezoterism iudaic, filozofia limbajului și critică literară, fragmente autobiografice și eseuri monografice despre personalități culturale, dar și pagini de reportaj, greu de plasat într-un gen anume. Teza lui, care pretindea că valoarea estetică a unei opere de artă nu este fixă, deoarece orice operă își reînnoiește natura pe măsură ce criticul participă la schimbarea de percepție asupra obiectului artistic, era scandalos de exotică în epocă. La fel ca Heidegger, pe care de altfel l-a urât din tot sufletul, Benjamin disprețuia discursul academic, dar în același timp bătea perseverent la porțile universităților, unde invariabil i se respingea angajarea (faptul că scăpase de încorporare prin tot felul de tertipuri nu-i era deloc de ajutor).

Pentru a înțelege alienarea din marile orașe și fenomenul de reificare specific societății de consum, două aspecte ale modernității, Walter Benjamin a reinstaurat perspectiva *flâneur*-ului, plimbărețul romantic capabil să observe atent lumea din jur. Benjamin considera că, după Kant, filozofia occidentală a privilegiat câmpul epistemologiei și o accepțiune limitată a funcției limbajului, aceea de comunicare, deși adevăratul rol al limbajului este acela de a revela ființa. Devenind *flâneur* în propriul limbaj – căci limbajul e fundamentul oricărei experiențe semnificative –, omul poate învăța să-și exprime ideile în imagini cu valoare simbolică, așa cum se întâmplă în artă, imagini menite să sintetizeze diversele modalități de percepție a lumii.

Deși filozofia lui Benjamin poartă amprenta evidentă a lui Marx, observă Eilenberger, descrierea pe care el o face unei lumi suprasaturate de obiecte și bunuri de consum depășește materialismul dialectic, în scrieri precum *Stradă cu sens unic* sau *Proiectul arcadelor*, printr-o artă a descrierii sinestezică și erudită, care poate surprinde devenirea istorică. Eilenberger nu se dezminte nici în cazul lui Benjamin, insistând asupra picanteriilor relației filozofului berlinez cu actrița și regizoarea comunistă de origine letonă Asja Lâcis – sunt prinși, împreună cu soțul ei, într-un *ménage à trois* –, considerat de Wolfram Eilenberger deosebit de fast pentru forma definitivă a ideilor lui Benjamin, neîmplinit în propria căsnicie.

După Primul Război Mondial, filozofii de limbă germană și-au luat în serios misiunea de a pune sub semnul întrebării structurile tradiționale, „familie, religie, națiune, capitalism", și de a denunța tradiția de gândire care făcuse posibilă catastrofa, deconstruind „subiectul rațional modern", dar, chiar dacă îi însuflețea același *Zeitgeist*, soluțiile găsite de ei sunt totuși mai diferite decât lasă Eilenberger să se înțeleagă.

Demonstrația lui se deschide și se încheie cu același episod, confruntarea de la Davos, din primăvara anului 1929, dintre Cassirer și Heidegger, într-un climat antisemit, unde se făcea distincție între neokantienii germani și neokantienii evrei, despre care se spunea că distorsionaseră idealismul transcendental. Percepția generală era aceea că o Germanie suverană nu putea fi democratică. Discursul rațional al republicanului Cassirer, ce pleda pentru eliberarea de angoasă prin participarea la schimbul de forme simbolice, a părut obosit pe lângă atacul plănuit din timp al lui Heidegger, care și-a îndemnat susținătorii la o eliberare de cultură, întrucât cultura reprezenta „partea putredă" a naturii lor. Cassirer voia o reconciliere. Morcovel, îmbujorat de aerul de munte și orele petrecute pe pârtia de schi, voia un „salt în abis". În mod ciudat, din întreaga audiență, numai Toni Cassirer, soția îngrozită a filozofului, l-a intuit corect pe viitorul nazist.

Wolfram Eilenbeger se referă în treacăt la angajamentul politic ulterior al lui Heidegger, dar nu-i identifică nicăieri explicit filozofia ca fiind expresia perfectă a național-socialismului, cum de altfel el însuși a considerat-o. Ar fi fost spre beneficiul cărții sale, altminteri admirabilă, să lege onest toate firele poveștii.

Arderea, ruina, întoarcerea

Alexandru ORAVIȚAN

În *Mersul lucrurilor*[1], poezia lui Liviu Ioan Stoiciu funcționează ca un seismograf moral: înregistrează impulsurile fragile ale prezentului și le transferă, brute, în pagină. Volumul se aprinde sub lumina îndoielnică a unei lumânări care „arde și luminează/ când mai apropiată, când mai îndepărtată – ea stinge fitilul/ din senin”, iar flacăra devine paradigmă existențială, parfumată, dar gata să se stingă oricând. În jurul ei se învârte întreaga miză a cărții: acceptarea instabilității ca fundal al oricărei certitudini, dublată de subtila speranță că, în ciuda negurii înconjurătoare, lumina va continua să pâlpâie.

Realul rămâne, la Stoiciu, într-o stare lichidă, curgând și evaporându-se de la un vers la altul: „Undeva, departe, totul e ud. Ba nu, totul e uscat./ Totul e o părere… Nu vezi?” Poetul își contrazice imaginile ca și cum ar întoarce un glob de sticlă în care zăpada nu se hotărăște să cadă. Paradoxul e susținut formal printr-un sistem de ingambamente agresive: sintaxa se fracturează tocmai când sensul pare să se închege, obligând cititorul să sară peste hău pentru a prinde firul ideii pe următorul rând.

Ingambamentul nu e simplă podoabă prozodică, e scheletul construcției poetice, un scenariu de respirație fragmentată ce transformă ruptura în spațiu meditativ, amplificând vibrația afectivă și tensionând fiecare enunț până la fisurare. În centrul discursului pulsează conștiința manuscrisului fără sfârșit: „Are lângă el o scriere neterminată…/ Își reia în fiecare zi aceeași jelanie – nu-l ajută la nimic, dar altceva nu știe ce să facă”.

Textul e rescris în manieră compulsivă, confirmând că viața nu se desfășoară liniar, ci în eterne suișuri și coborâșuri. Când vocea mărturisește: „Cu vârsta, coborâm”, nu asistăm la o capitulare, ci la o luciditate activă care transformă declinul în metodă de observație. Poetul refuză să îmbrace retorica triumfală a progresului. În schimb, răsucește insistent obiectele cotidiene până devin radiografii morale.

Din acest refuz se naște un protest tacit împotriva ordinii sociale a productivității. Subiectul liric „își risipește zilele care i-au mai rămas nefăcând nimic… Preferă, de aici înainte, să stea deoparte”, transformând inactivitatea într-un bastion interior, o ruină în așteptarea renovării afective. Gestul nu e lene, ci retragere strategică, o asumare a unui timp personal. În parc, lebede negre „ciugulesc puținul lui trăit”, iar imaginea bălții înghețate devine ecranul pe care se proiectează falimentul unei lumi încă agățată de ideea obsesivă a rentabilității.

Memoria, altădată depozitar glorios, apare ca un creuzet al dispariților: „Nu a mai rămas nimic,/ li s-a șters numele și de pe crucile de piatră… Totul e socotit o pierdere de timp și de memorie,/ nu și pentru cei uitați prin case pustii…”. Uitarea egalizează, iar poetul reacționează cu o empatie aspră, dar fermă: „Fiecare are crucea lui de dus, un mesaj. Crucea ta/ e cea mai importantă.”

În fond, poezia devine spațiu comun al trăitorilor solitari, al celor care mai au timp să mediteze, să distingă sensuri acolo unde alții nu văd altceva decât risipă. Versurile sunt construite drept o coloană sonoră pentru cei lăsați „în urmă”.

Materia însăși capătă glas: „Comunică în particular cu cele neînsuflețite… ele îl comandă – până se satură”, un scenariu în care obiectele își cheamă posesorii la raport, iar timpul „nu va mai avea din ce parte să-l apuce”. Parabola întâlnește anxietatea contemporană a dependenței de lucruri și o inversează, căci ele devin în cele din urmă posesori. Totuși, sub crusta dezgustului – „sunt dezgustat. N-am rezistat încercărilor” – se simte încă un puls vital: „după ce dai colțul… te întorci de unde ai plecat – și așa reapare echilibrul”.

Moartea nu închide, ci redistribuie rolurile, iar echilibrul se reinstalează ca un mecanism automat. Textul nu e monologic: pronumele migrează între „eu”, „tu” și „el”, generând astfel impresia unei convorbiri cu interlocutori invizibili. „Deși e singur, simte că e complice la o discuție între patru ochi”, unde cititorul devine parte a confesiunii, prins într-o rețea de ecouri care-l obligă să-și verifice propriile resorturi. Adevărata întâlnire se produce între fragilitatea poemului și tăcerea celui care citește. Aici ingambamentul funcționează ca mecanism de inițiere: taie, suspendă, invită.

Mai rămâne speranța, căci Stoiciu notează: „Pe zi ce trece nu rămâi decât într-o adorație contemplativă… Totul e în zadar, o știu – și totuși, nădăjduiesc”. Dincolo de cinismul aparent, pulsează credința subterană într-o „minune” imposibil de reprodus: „Ce tot cauți? La ce te aștepți?… Pretinzând că au trăit o minune”. Întrebarea rămâne suspendată, fitilul arde până la capăt, dar continuă să lumineze, chiar stins.

Cartea se închide cu zgomotul unui capac de pian, dar ecoul continuă să vibreze în tăcerea cititorului. Poate că adevărata minune constă în a accepta mersul lucrurilor (al poeziei, al morții, al speranței) fără a-l grăbi, ci lăsându-l să treacă prin conștiința cititorului la fel de neiertător ca acest vers liber, frânt și totuși viu. Iar acolo, în spațiul interstițial dintre un cuvânt și altul, între arderea fitilului și scrum, ingambamentul garantează că flacăra va continua să pâlpâie, chiar când fiecare dintre noi va fi deja plecat, așteptând întoarcerea promisă.

[1] Editura Limes, Cluj-Napoca, 2025, 103 p.

În voia valurilor

În ciuda unei aridități tradiționale de factură telurică, proza de inspirație marină se bucură de o reprezentare tot mai accentuată în portofoliul literaturii române din ultimii ani. Unul dintre romanele cele mai importante ale anului 2024 se încadrează tocmai în acest gen: *Acasă, departe* de Adrian G. Romila. Un an mai târziu, acest repertoriu romanesc se îmbogățește cu *Odiseea adriatică*[2] a meteorologului și scriitorului Mugur Ioniță, cu subtitlul „roman de aventuri marine”, anunțând astfel limpede miza cărții.

Romanul lui Ioniță își revendică filiația cu linia tutelară inaugurată de Radu Tudoran în *Toate pânzele sus!*, însă o actualizează printr-o estetică ludică, pigmentată de referințe *pop culture* și o tonalitate specifică mai degrabă unui jurnal de bord al secolului XXI. Doi frați timișoreni, un velier închiriat și promisiunea unei traversări a Adriaticii devin pretexte pentru a chestiona importanța fraternității, curajului și libertății într-o lume sufocată de predictibil.

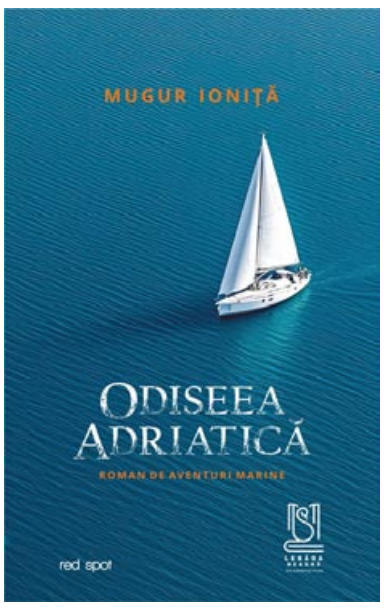
Structura cărții (alternanță între capitole relativ scurte, tensionate, și pasaje contemplative) asigură un tempo elastic, iar lexicul marinăresc, deși abundent, nu devine niciodată ostentativ. Dimpotrivă, jargonul tehnic e filtrat prin vocea unui narator care nu pierde ocazia de a (auto)ironiza clișeele aventurii „la modă”. Peripețiile marine ale fraților, ajunși din nepricepere în derivă printre insulele croate, constituie un *upgrade* la patimile lui Ulise, iar apariția personajului feminin, un amestec de Circe și Penelopa care răstoarnă dinamica aventurii, deschide un palier tandru-melancolic, fără a naufragia însă corabia în stâncile siroposului.

Mugur Ioniță excelează în compunerea atmosferei. Paleta lui e deopotrivă sonoră și cromatică. În plină furtună nocturnă, proza atinge temperaturi expresioniste, așa cum dovedește unul dintre cele mai cinematografic-senzoriale pasaje ale cărții: „Vântul urlă lugubru printre straiuri, culoarea mării dă în ultramarin și pare o cerneală vâscoasă. Din când în când, catargul este luminat de un fulger ce despică cerul, număr una, două, trei secunde, după care vine tunetul asurzitor. Zgomotul este diferit, nu are ecoul celui din oraș, când ricoșează printre clădiri. Velele pocnesc și ele ca atunci când scuturi viguros o cuvertură groasă, tremurul îl transmite catargului, punții și mai departe, prin picioare, până în măruntaiele noastre.”

Această plasticitate nu servește doar decorului, ci tensionează miza morală: marea devine personaj-oglindă, capabil de a revela fisuri de caracter și impulsuri latente. Acolo unde alte proze alunecă în exotism ilustrativ, *Odiseea adriatică* își păstrează centrul de greutate în interiorul corpurilor și conștiințelor celor doi protagoniști.

Tema libertății – căutată, testată, re-definită – își găsește sinteza într-o confesiune care transformă rezistența zadarnică într-o capitulare fertilă: „Marea devine obositoare când i te împotrivești. Urmez sfatul instructorului, inscripționat pe făcăleț: dansez, în sfârșit, pe ritmul mării. Mă las în voia ei, o adevărată desfătare a simțurilor. Aceasta este senzația de libertate pe care am căutat-o de când am zărit acel punct alb în ocean, la Capul Roca. Da, este reală, este cât se poate de reală. În ciuda tuturor problemelor întâmpinate – barca deteriorată, pasagerul insuportabil, mafia albaneză –, trăiesc o stare de beatitudine și mă simt mai viu ca niciodată.”

Fragmentul condensează însuși nucleul dur al textului: aventura nu e evadare hedonistă, ci exercițiu de ajustare la ritmul elementar al apei. Din acest unghi, romanul funcționează ca manual senzorial al rezilienței, valorificând specializarea de meteorolog a autorului pentru a conferi verosimilitate manevrelor nautice și descrierilor atmosferice.

În acest amestec de roman de aventuri și pastel marin, există și zone perfectibile. Intriga paralelă implicând mafia albaneză și primarul corupt se rezolvă uneori prea clișeic și expeditiv (o scenă ce amintește de celebra confruntare dintre James Bond și Dr. No întru salvarea seducătoarei Honey Ryder), iar personajul feminin (catalizator al conflictului fratern) ar fi meritat câteva straturi psihologice suplimentare. Totuși, tocmai această concizie menține centura de siguranță a suspansului: cititorul e ținut cu ochii pe busolă, nu pe notele de subsol. Puse în balanță, aceste dezechilibre nu eclipsează miza principală: *Odiseea adriatică* reanimează, fără complexe, un teritoriu insuficient cartografiat în literatura română. Într-un peisaj încă dominat de autoficțiuni domestice, romanul lui Mugur Ioniță invită cititorul să-și asume riscul spațiului deschis, să-și recalibreze raportul cu imprevizibilul și să-și testeze limitele într-un cadru unde liniile de latitudine pot deveni linii de destin. **(Al. O.)**

[2] Editura Lebăda Neagră, Iași, 2025, 186 p.

Fronturi: dispozitive și translații

Grațiela BENGA

Între elementele dominante ale dezbaterilor care aglomerează spațiul public de astăzi se află și chestiunea războiului. Asociat problemelor economice, redus la o amenințare vagă sau, dimpotrivă, amplificat propagandistic de portavocea suveranistă, războiul (ca epitomă a răului) constituie și una dintre temele literaturii – care continuă să îl examineze cu uneltele de care dispune. Cu toate acestea, poemele despre război au trecut mai degrabă neobservate, de parcă ar fi nepotrivite cu exigența consacrată de istoricii literari. De aceea, apariția unui studiu al poeziei belice* e cu atât mai salutară cu cât investigația e purtată pe terenul variațiilor istorice și, mai ales, din mijlocul unei tăceri îndelungate.

Corina Croitoru abordează poezia războiului de pe versantul sintagmei lui Judith Schlanger: *excludere prin ignoranță* – „adică o expresie activă a disprețului inspirat de o formulă poetică ce amestecă istoria și literatura, sfârșind prin a fi repudiată de ambele." (p. 142). Din pricina acestei impurități, poezia de război nu s-a bucurat de atenția istoricilor literari – când alte culturi europene continuă să îi acorde spațiul cuvenit în antologii și în perimetrul studiilor critice.

În România, în schimb, „ea rămâne cufundată în tăcere. Este vorba de o tăcere împărtășită, încă din perioada interbelică, de criticii, esteticienii și istoricii literari, paradoxal, ei înșiși combatanți în Primul Război Mondial (Perpessicius, Basil Munteanu, Tudor Vianu, Vladimir Streinu) sau, chiar dacă nu au fost combatanți, de poeți de război (Nicolae Iorga), teoreticieni ai războiului (Dumitru Caracostea), critici (Eugen Lovinescu) ori, pur și simplu, martori ai războiului (George Călinescu)." (p. 143). Afirmația nu e lansată fără acoperire, câtă vreme un întreg subcapitol (*Uitările istoriei literare*) cartografiază terenul străbătut de cei menționați.

Ca atare, *Fronturi interioare* (metaforă cu un subtext multistratificat) acoperă un sol ale cărui resurse au rămas, în cea mai mare parte, necercetate. Poemele scrise în urma experiențelor din cele două Războaie Mondiale sunt studiate dintr-un unghi interdisciplinar (prin care literatura întretaie imaginarul, istoria, politicul - cu extensia lui ideologică) și cu o metodologie impecabil adaptată. Tocmai această sondare flexibilă, care trece mult dincolo de granițele tematismului, scoate la iveală depozitele în care poezia devine *loc de memorie* (în termenii lui Pierre Nora) și pune în lumină mecanismele prin care își deplasează limitele estetice, în urma prelungitei negocieri cu istoria evenimențială.

Astfel, reflecțiile universitarei clujene focalizează asupra nuanțelor calitative și diferențelor cantitative ce definesc poezia belică între Primul și cel de-Al Doilea Război Mondial. *Evoluția* formelor de poeticitate nu poate fi desprinsă, după cum arată autoarea, nici de experiența războiului, nici de fermitatea propagandistă a discursului liric procomunist de mai târziu: „în ultimă instanță, există momente în care autonomia artei în raport cu viața nu e decât o aspirație iluzorie. În asemenea momente, literatura înghite evenimențialul și, încercând să-l digere, își modifică radical forma" (p. 25).

De la bun început, Corina Croitoru face o distincție fundamentală între poezia de război (a celor nemobilizați) și poezia de front (a celor mobilizați), desprinzând de aici patru postûri de scriitori, relevante pentru maniera particulară în care experiența traumatizantă a războiului îi inspiră: scriitorul profesionist combatant, scriitorul profesionist civil, scriitorul amator combatant și scriitorul amator civil. Prima parte a cărții fixează cadrul teoretic în care se desfășoară parcursul exegetic, cu opriri care înlesnesc vizibilitatea paradoxurilor și particularităților Primului Război Mondial, dublate de geometria mobilizării prin poezie.

Pe acest culoar, apar diferențele dintre culturile europene majore (în care domina entuziasmul) și cultura română emergentă (stăpânită de un scepticism care a luat amploare după eșecul campaniei din Bulgaria). Combatanților poeți din Primul Război Mondial – fie cătane (țărani alfabetizați care au perpetuat versificația populară), fie militari de carieră și recruți (care au preluat tiparele poeziei patriotice anterioare) – li se adaugă poeții combatanți, mai precis autori consacrați din toate regiunile viitoarei Românii Mari: Vasile Voiculescu (cu o o poezie invadată de „îngrijorare umanitaristă" – p. 69), Ion Pillat (ale cărui poeme sugerează „inutilitatea unui conflict care uniformizează destine, reducându-le nepăsător la condiția de victimă universală" – p. 74), Octavian Goga, Aron Cotruș Adrian Maniu, George Topîrceanu, Păstorel Teodoreanu, Camil Petrescu, Perpessicius, Basil Munteanu ș.a.

Seriozitatea analitică e păstrată la cote înalte pe toată întinderea intimidantă a corpusului analizat. Iar rezultatul acestei înaintări răbdătoare într-un teritoriu până acum pus între paranteze este conturarea unui tablou în care apar fluxuri, răsuciri, salturi și replieri. Nu numai de corpuri (umane și textuale), ci și de viziune.

A doua parte a *Fronturilor interioare* deplasează reflectorul asupra celui de-Al Doilea Război Mondial. Războiul ciudat (*la drôle de guerre*) – încapsulat în această formulă nu numai din pricina debutului său atipic, când taberele beligerante s-au situat în expectativă, ci și din cauza amplitudinii sale – a generat o demobilizare poetică profundă care contrastează cu efervescența din perioada 1914-1918. Plecând de la considerațiile lui Maurice Hussey cu privire la abandonarea idealismului, pe care le completează cu studiile lui Paul Fussel, Philippe Mesnard și Susan Gubar, Corina Croitoru prinde în acolada exegezei abandonarea tiparelor consacrate și apariția poeziei prozastice, fruste – explicată nu numai prin evoluția naturală a genului, dar și prin impactul pe care Al Doilea Război Mondial l-a avut asupra funcției limbajului.

Revizitată, „generația războiului" devine o cutie de rezonanță pentru opoziția dintre idealul livresc, pe de-o parte, și frondă, sarcasm și antiliteratură, pe de altă parte. Chiar dacă majoritatea poeților din această generație a rămas departe de front, au fost și excepții care i-au impus autoarei delimitarea între poeții combatanți *condamnați* la front (Sergiu Filerot, Radu Gyr, Alexandru Cerna-Rădulescu) și cei *concentrați* pe front (Mihnea Gheorghiu, Horia Agarici, Ion Șiugariu ș.a.). Ar urma poeții civili cu elan combatant, care au relevat o nouă formulă estetică, pe baze etice (Geo Dumitrescu, Dimitrie Stelaru, Ion Caraion, Constant Tonegaru, Ben Corlaciu). Interesant este că aceștia au produs răsturnarea calitativă a raportului dintre combatanți și civili, odată cu extinderea războiului de pe frontul propriu-zis la o zonă afectivă, care „se contruiește în și prin discurs (corespondență, știri, reportaje, relatări etc.), inclusiv prin cel literar. " (p. 212) /…/

Surprinzător pentru unii cititori poate fi faptul că partea a treia a studiului se oprește asupra liricii feminine de război. Feminitatea și războiul par să intre într-o ecuație (literară) fără soluție, dar – cum e un subiect de care m-am ocupat – îmi permit să amintesc, în treacăt, de Marjorie Pickthall (canadiană, născută la Londra în 1883), poetă care a glorificat sacrificiul din Primul Război Mondial, mărginindu-se la imaginarul religios. Câteva decenii mai târziu, versurile scriitoarei poloneze Wislawa Szymborska au invocat, cutremurător, nevoia de a păstra memoria victimelor inaniției din lagărele naziste de concentrare.

În poezia românească recentă, Ioana Nicolaie se oprește (în *Noctiluca*) și asupra războiului din Ucraina, pentru a creiona ontologia dislocării – paradigmatică din perspectiva copiilor rupți de familie și de casă. Despre trauma războiului provocat de Rusia a scris admirabil și Moni Stănilă în *Ofsaid*.

Ei bine, *Fronturi interioare* examinează traseele liricii feminine dedicate războiului începând de la versurile scrise de Carmen Sylva, Matilda Cugler-Poni și Maria Cunțan despre Războiul de Independență, trece la poemele „angajate" propagandistic ale Elenei Văcărescu și la epistolarul liric al Liviei Rebreanu-Hulea despre Primul Război Mondial și, în final, interpretează versurile pacifiste (în contextul celui de-Al Doilea Război Mondial) semnate de Magda Isanos, Maria Banuș, Veronica Porumbacu și Nina Cassian. Excepție de la direcția pacifistă cu inflexiuni prosovietice a făcut Anișoara Odeanu, ale cărei poeme nu au avut războiul ca nucleu tematic, ci doar ca fundal pentru un afect tulburat.

În nici un moment monocordă, cartea Corinei Croitoru explorează mărturiile poetice ale traumei istorice, le urmărește conținutul ideatic, le măsoară fluctuațiile formale și performanțele estetice. Și nu numai atât – fiindcă integrează rațiunile etice sau ideologice care le-au alimentat și evaluează autenticismul sau oportunismul care le-a pigmentat. Pe fondul mobilizării unei bibliografii teoretice largi și ireproșabil utilizate, cumulul de tensiuni generat de experiențe tragice comune contribuie la fixarea literaturii române pe harta literaturii transnaționale. Situez *Fronturi interioare*, fără ezitare, între cele mai bune volume de istorie și critică literară de anul trecut.

* Corina Croitoru, *Fronturi interioare. Poezia românească a celor două războaie mondiale*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2024.

estuar

Înlocuiri

Aflată la cea de-a treia carte de poezie (după *Ingluvii*, 2014 și *Clinamen*, 2021), Emanuela Ignățoiu-Sora lasă în urmă anxietățile potențate de vulnerabilizarea corpului pentru a interoga relația dintre timp, spațiu și identitate. *Și noi dansam în plase de lumină și ace** proiectează această interdependență (perpetuată de interiorizarea contextului de viață de către subiectul poetic) și ajunge să extindă identitatea personală dincole de limitele individuale, fiind parte a dialogului pe care eul îl stabilește cu spațiul.

Înainte de a deveni poeme ale apartenenței, textele care formează *Și noi dansam în plase de lumină și ace* forjează, dintr-un unghi personal, racordul cu o axă culturală persistentă în orizontul mobilității, al teritoriilor străbătute și al temporalităților aferente acestora. De aceea, criza vârstei de mijloc (una dintre temele acestui volum polinucleic) apare aici mai degrabă ca revelatio decât ca alonjă a turbulențelor: e doar o etapă din drum, în care angoasei îi iau locul nostalgia și speranța. Altfel spus, o în-locuire în interioritate, pe parcursul drumurilor care fac conjuncția dintre anxietate spațială și atașare față de un teritoriu.

Regândirea unor episoade din trecut și explorarea pierderilor resorbite de acestea nu sunt desprinse de ancorele înfipte într-un prezent transmis fără mediere, însă orientat de un imaginar social (și chiar politic, pe alocuri), care își găsește căile de semiotizare narativ-poetică a realității prin montarea neașteptată a unei figuri de sens. Reflexive și prelungite unele într-altele prin articulații (in)vizibile, mareice, poemele Emanuelei Ignățoiu-Sora transcriu experiența binomului afect-desubiectivizare, mozaicând paleta de nuanțe și de sensuri ale luminii – când vitale, când mistuitoare. Carte a doliului, a absenței și regăsirii (într-un „nou vis al maturității"), *Și noi dansam...* se plasează între nevoia de apropiere și ineluctabila distanțare. **(G.B.)**

* Emanuela Ignățoiu-Sora, *Și noi dansam în plase de lumină și ace*, Alba Iulia, Editura OMG, 2025.

Șvabi, francezi, bănățeni

Viorel MARINEASA

Francezi în Banat? Da. Nu mulți, dar semnificativi, ca să parafrazez titlul unei cărți care le-a fost consacrată. Au trăit aici de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și au mai rămas și astăzi câteva zeci sau, poate, sute. Alții au ajuns, în urma unor diligențe sinuoase, în Franța, după Al Doilea Război Mondial, la sfârșitul anilor ’40 – începutul anilor ’50 ai secolului trecut. În perioada comunistă, marcată de control ideologic și de interdicții absurde, era de neconceput să faci o cercetare pe o asemenea temă. Între timp, în Franța se scrisese destul de mult despre această „mică istorie”.

După 1990, Smaranda Vultur ia act de existența francezilor bănățeni cu prilejul unor deplasări documentare la Tomnatic, în județul Timiș. Dar impulsul decisiv pentru o cercetare aprofundată a venit de la profesorul André Burguière, director de studii la Centrul de Cercetări Istorice al EHESS (École des Hautes Études en Sciences Sociales) din Paris. Așa a fost posibilă ancheta de teren din anul 1999, când a ajuns pentru prima dată în La Roque-sur-Pernes și Pernes-les-Fontaines, localități în care se stabiliseră o parte dintre francezii plecați din Banat.

Am remarcat în destule cărți ale Smarandei Vultur tentația sa de a le da o structură romanescă/prozastică, pe bucăți sau în ansamblul lor. De asemenea, m-a atras preocuparea de a depăși mereu standardul cercetărilor rutiniere, atentă fiind ca textul oral să nu „moară” de tot când este așternut în scris. Cărțile sale găsesc întotdeauna calea către cititor, fie specialist, fie cititor de rând. De data aceasta, prin *Francezi în Banat, bănățeni în Franța* (Polirom, 2025), o ediție revizuită și completată substanțial a celei apărute în 2012, cred că, în dubla sa calitate, de scriitor și de antropolog, a atins punctul culminant. (Mă bucur că am fost editorul primei ediții a cărții sale.)

Istoricul Benjamin Landais, prefațator al ediției franceze (*Des mémoires et des vies. L’identité plurielle des Français du Banat*, Éditions Universitaires d’Avignon), observa că „textul este structurat în formă de spirală: din capitol în capitol, evocările istorice, excursurile teoretice, poveștile de viață, explicațiile metodologice și istorioarele cu tâlc se succedă rapid... (...) Exigența științifică se îmbină cu zugrăvirea expresivă a unei memorii vii”. Importante mi se par câteva precizări ale autoarei: „Cartea de față a fost pentru mine o aventură umană și de cercetare singulară... (...) o sinteză generată pe un teren nou, mai puțin străbătut de alți cercetători români, a unor achiziții care au însemnat a pune la un loc formația mea inițială din zona lingvisticii, semioticii, teoriei literare și naratologiei cu descoperirea după 1995 a antropologiei istorice, sociale și a memoriei”.

Din altă perspectivă, este „o carte dedicată omului pribeag, plecat forțat de acasă pentru a salva viața sa sau a familiei sale, dar și a celui deplasat cu forța în alte locuri, deportat, cu domiciliu obligatoriu”.

În anii 1944 - 1945, printre refugiații de război ajung în Austria și numeroși cetățeni români sau iugoslavi din Banatul istoric, luați inițial în evidență ca fiind de etnie germană. Din 1948, circa 10.000 sunt primiți în Franța. Un rol determinant în acest sens l-a avut Jean/Hans Lamesfeld, devenit lider al bănățenilor de origine franceză. El a obținut sprijinul lui Robert Schuman, ministru de externe al Franței și unul dintre părinții Uniunii Europene. O parte dintre ei ajung în departamentul Vaucluse în anul 1950 și caută să se integreze.

Se pare că procesul nu a fost unul prea lin, deoarece coloniștii vorbeau între ei șvăbește, deci un grai german, iar aceasta nu pica bine după traumele pricinuite de război. În 1953, Pierre Guillot își consacră o bună parte din teza de doctorat nou-veniților din comuna La Roque-sur-Pernes, notând că „alsacieni și loreni au emigrat acum două secole pentru a coloniza Banatul, iar acum sunt din nou în Franța”.

Smaranda Vultur observă că „în ciuda circumstanțelor istorice atât de diferite și a unei distanțe temporale de 200 de ani, paralela dintre cele două istorii de colonizare în sens invers servește ca un fel de *pattern* pentru discursul memorial privitor la imigrarea bănățenilor în Franța”. (După ce ieșise prima ediție a cărții, i-am semnalat Smarandei Vultur un fapt surprinzător. Citeam cu delicii Radu Petrescu, *Jurnal. Ediție integrală*, Paralela 45. Pe nepregătite, un șoc: R.P., notoriu scotocitor prin anticariate, arhive, biblioteci, consemnează în dreptul zilei de sâmbătă, 12 aprilie 1958, că a găsit într-o revistă franceză o referire la „franțujii bănățeni” veniți să scoată din agonie La Roque-sur-Pernes și să-l transforme într-un sat-model înfloritor. „Grație a șase familii!” exclamă cu îndoială R.P. În realitate, după o primă tranșă, acolo au sosit și alți bănățeni, dar asta nu a mai aflat-o autorul *Ocheanului întors*.)

Revenind la „identitatea dilematică” a urmașilor foștilor coloniști alsacieni și loreni din Banat, Smaranda Vultur aduce în discuție pledoariile a doi veritabili „purtători de cuvânt”, amândoi cu studii și doctorate în Drept, Étienne (Ștefan) Frecôt și Emil Botiș, după a căror opinie cei ce se considerau francezi au fost „împiedicați să își afirme diferența identitară, etnică, dar și politică în raport cu șvabii germani sau cu cei maghiarizați”. Frecôt a fost cel care a condus delegația șvabilor din Banat la Conferința de Pace de la Paris, în 1919 și a militat cu fervoare pentru unirea Banatului cu Regatul României.

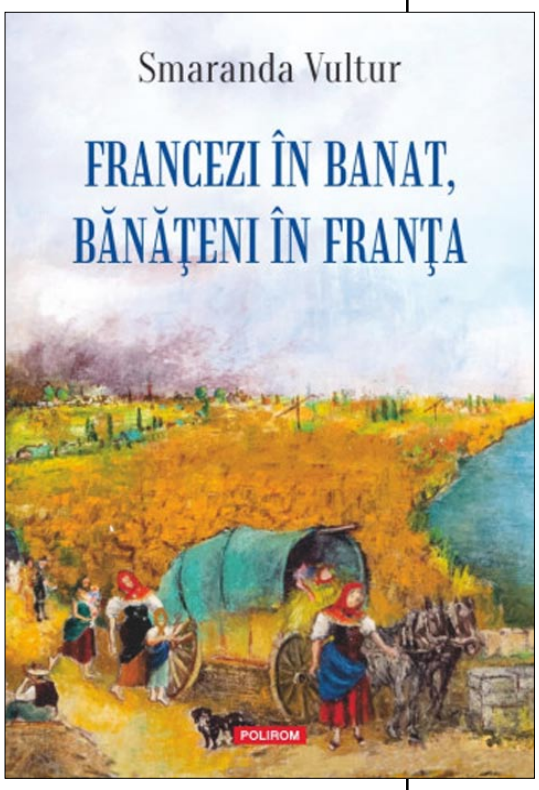
Cu acest prilej, delegația șvabilor este primită în audiență de Georges Clemenceau, prim-ministru al Franței, iar acesta, sesizând numele francez al șefului delegației, află de existența alsacienilor și lorenilor colonizați cândva în Banat. (Smaranda Vultur inserează în carte textul pe care Emil Botiș i l-a consacrat prietenului său ce se considera francez.)

După Al Doilea Război Mondial, șvabii francezi se reinventează identitar, invocând și atitudinea lor de respingere a nazismului în contextul marii conflagrații. „În România, prin afirmarea identității franceze, mii de cetățeni au putut să scape de represiune sau să-i atenueze efectele”, apreciază profesorul Benjamin Landais.

Pentru a pune în discuție dilemele identitare, Smaranda Vultur își focalizează studiul pe două localități: Tomnatic din România și La Roque-sur-Pernes din Franța. În Tomnatic (Triebswetter), un administrator al memoriei locale a fost, timp de câteva decenii, potcovarul Treffil (1858-1935), cu al său caiet minunat, „o enciclopedie a numelor și poreclelor, grupate pe numere de case, cu dese referiri la istoria familiilor, meserii, întâmplări ale vieții celor care le locuiesc (nașteri, căsătorii, plecări din sat, schimbări de proprietate etc.)”.

După moartea fierarului, cele scrise acolo au fost transmise pe cale orală din generație în generație. Caietul s-a transformat în carte într-un târziu, prin grija lui Heinz Vogel, pe care autoarea îl consideră „administrator secund al memoriei locale” (*Das Treffil Buch*, Brumar Verlag, Timișoara, 1999). La finalul unui film care argumenta copios identitatea franceză a localnicilor (numele de pe cruci, graiul local, caietele genealogice, specificul culinar), Ana Cocron este întrebată ce crede că e ea și ce sunt consătenii „tomnaticieni”. Răspunsul e stupefiant: „Păi, nemți, nu-i așa?”

Hans Damas povestește că, la mijlocul secolului al XIX-lea, pe când bunicul său era copil, acesta nu a putut vorbi cu bunica lui, deoarece bătrâna nu știa nemțește, iar el nu știa frațuzește. Întrebat cum s-au înțeles, intervievatul răspunde tăios: „Nicidecum”. În La Roque-sur-Pernes, în cealaltă parte a continentului, în anul 1950, integrarea începe cu învățatul francezei. Îi mai ajută pe maturi și copiii, care au cam uitat germana. „Numele lor se pronunță după caz, adică în funcție de ce vor să fie sau să pară că sunt, de ce s-au obișnuit sau nu să fie” (comentariul Smarandei Vultur).

O mențiune specială merită secțiunea consacrată Cristinei Renard și lui Renée Renard, cuprinzând interviul mamei, întregit de proiectul memorial al fiicei: „E o poveste tragică, iar memoria mizează pe puterea ei de a stimula acțiuni reparatorii, atât cât e posibil. Renée se vede pe sine evoluând în oglindă cu povestea mamei, încercând să facă mai ușoare apăsările și să pună câte o izbândă în locul unei pierderi. Memoria e aici nu doar un suport pentru a afirma o identitate – în acest caz cea franceză -, ci și o sursă de acțiune”.

Proiectul artistic asumat de Renée Renard documentează și reinterpretează microistoria familiei în consonanță și, câteodată, în divergență cu periplul șvabilor aduși de habsburgi în Banatul secolului al XVIII-lea.

Cercul se închide. Iarăși în La Roque-sur-Pernes, „un Banat diferit de cel de acasă, și totuși, în multe aspecte, atât de asemănător”. Șase interviuri cu trei bănățeni plecați din România și cu trei bănățeni plecați din fosta Iugoslavie. Margareta Benz spune că se consideră „mai degrabă franceză”. Apoi revine: „Spunem că suntem șvabi, dar nu știm... Suntem bănățeni, alsacieni, oameni din Freiburg, din Lorena”.

Karaoke

Adrian BODNARU

Mesele al căror unic vis
e să participe la un miss,
după ce că țin cele mai dure
diete cu fructe de pădure
aduse din zona de origi-
ne-a coniferelor de-o religi-
e cu foioasele despre care
cred că tăblii le sunt și picioare,
trebuie,-n plus, la orice pătrundere
în scenă, pe proprie răspundere,
să semneze câte-o declarați-
e că la ele n-au stat bărbații
căsătoriți din noi, cu drept de veto
neîncetat, la niciun ristretto?

Trăind printre cărți

Dana PERCEC

Aflată acum la a doua ediție, *Istoria literaturii române contemporane din Vest* are menirea de a pune în valoare nu doar un decupaj geografic și temporal, ci, mai cu seamă, un specific aparte al Banatului și al Timișoarei. De asemenea, cartea aduce un tribut special unor personalități marcante care și-au pus amprenta, individual sau prin intermediul unor instituții importante, asupra acestui specific cultural.

Așa cum arată Alexandru Ruja de la bun început, literatura din Banat a ultimei jumătăți de veac nu ar fi fost atât de bogată și de diversă dacă nu s-ar fi sprijinit pe trei piloni majori – universitatea, editura, revista de cultură. Editura despre care este vorba, cea la care au apărut, până în anii 90, un număr impresionant dintre operele de ficțiune, poezie sau opera științifică a multora dintre cei comentați în acest volum, un fenomen editorial legat indisolubil de partea de vest a României din a doua jumătate a secolului XX, este Facla. Revista de cultură a fost și este *Orizont*.

Scrie Alexandru Ruja pe acest subiect: "O revistă nu creează un scriitor, dar îl formează – acesta trebuie să aibă un loc unde să poată să publice, să se dezvolte, să își dezvolte conștiința valorii sale" (p. 9), un laborator vital, am adăuga. Și aproape, dacă nu chiar toți cei incluși în *Istoria literaturii române contemporane din Vest* au avut șansa de a scrie, de a se forma cu ajutorul revistei *Orizont*. Al treilea pilon este Universitatea – pentru literatura contemporană din vest, Universitatea de Vest, care a sărbătorit, anul trecut, 80 de ani de la semnarea Decretului Regal de înființare.

Prezentarea acestei *Istorii* la începutul anului 2025, la Filiala Timișoara a Academiei Române cu ocazia Zilei Culturii Naționale, care marca 175 de ani împreună cu Eminescu în cultura română, nu era nici pe departe conjuncturală, pentru că Timișoara, prin universitarii ei, a contribuit la formarea unei școli și unei tradiții de eminescologie, o direcție importantă care a adunat în jurul său nume importante, precum Eugen Todoran, G.I. Tohăneanu, Iosif Cheie-Pantea, Alexandru Ruja, Pompiliu Crăciunescu etc.

Evocarea de către Alexandru Ruja în *Istoria literaturii* a două generații de universitari timișoreni care și-au legat numele nu doar de excelența academică în general, ci în particular de studiile literare, ne îndeamnă să ne punem câteva întrebări fundamentale, care nu sunt relevante doar pentru specialiști, ci pot să rezoneze și cu tinerii care sunt azi în căutarea unor modele de urmat.

Căci, trecându-le în revistă viața și opera întemeietorilor și continuatorilor filologiei timișorene, cred că putem să spunem ce înseamnă, la 70 de ani de la deschiderea Institutului pedagogic de 5 ani unde se preda limba și literatura română, umanioarele: ce au însemnat ele în acei ani tulburi și grei, dar și ce înseamnă azi, când greutățile, chiar dacă de alt tip, sunt în continuare prezente, acum când, științele umaniste neaducând un profit imediat – ca să o parafrazăm pe Martha Nussbaum – ele sunt din ce în ce mai des amenințate cu rămânerea pe plan secund, cel mult ca discipline ajutătoare, subordonate celor fundamentale?

Ce înseamnă, deci, ne întrebăm citind despre figurile fondatoare ale filologiei timișorene în *Istoria literaturii române contemporane din Vest*, un model universitar – de tip umanist, față de alte repere academice și științifice? Ce au în comun, ce îi deosebește? Timișoara este, la urma urmei, orașul în care tradiția academică a început cu Institutul Politehnic, în perioada interbelică, iar înființarea Universității, după cel de-al doilea război mondial, avea în vedere diversificarea acestei tradiții, pentru că dezvoltarea socială și culturală a unui oraș și a unei regiuni este indisolubil legată de existența universităților, care să formeze elitele de care este nevoie în comunitate.

Creionând convingător nu doar un specific al literaturii din vest, ci și al elitelor academice din vest, volumul scoate în evidență și un specific al orașului și regiunii, vibrante, în ciuda momentelor de închidere și de criză cu care s-a confruntat adesea, un oraș și o regiune multiculturale, deci apropiate – nu doar geografic, ci și în spirit – de Europa, fiind totodată în sincronie cu specificul național.

Cultura din vest nu este, așa cum mulți dintre intelectualii din această regiune s-au străduit să demonstreze prin opera lor, una marginală, decât în măsura în care conceptul de margine o îmbogățește, îi adaugă valențe: studiile regionale ne arată tocmai acest lucru, anume că influențele și interferențele au venit firesc în zonele de frontieră, imprimând locurilor un dinamism cu totul special, sub semnul pozitiv al schimbării.

De fapt, se poate spune că felul în care este construită cartea dedicată literaturii din vest valorizează foarte mult tocmai ideea schimbării: schimbarea este sesizabilă în tranziția între două secole, decupajul de 60 de ani făcut de autor, deci tranziția între două sisteme politice și nu numai, care au adus firesc cu ele transformări de paradigmă literară, de limbaj, de structură, în operele prezentate aici. Mișcarea s-a produs de asemenea și în ierarhia valorilor, un lucru iarăși firesc când vine vorba de contemporaneitate, deci de un proces încă neîncheiat, cu o receptare în curs de sedimentare.

Istoria literaturii române contemporane din Vest creionează de fapt un continuum, cu oscilații și variații – greu de prevăzut – atât în sens cantitativ cât și în sens calitativ. Și desigur, schimbarea înseamnă transferul între generații, în care autorul însuși se poziționează, pentru că unele portrete aparțin profesorilor lui Alexandru Ruja, altele studenților săi și multe, colegilor săi de generație.

Sunt, așadar două generații mari prezentate în acest volum, dar, așa cum granițele literaturii din vest sunt variabile, tot așa și aceste generații fluctuează și trebuie privite într-o perspectivă deschisă, cu flexibilitate. Când vine vorba de studiul universitar, de pildă, prima generație este cea a figurilor fondatoare, o generație ce include personalități care, scrie Alexandru Ruja, au avut într-un fel sau altul, drumul afirmării întrerupt și distorsionat de multele întâmplări nefaste ale istoriei: schimbările politice, în special, care s-au reflectat în îngrădiri ale vieții și activității la catedră precum și în activitatea publicistică.

De fapt, volumul își propune – inedit și salutar – să scoată dintr-un con de umbră o parte importantă a biografiei și operei acestei prime generații. Aceasta este situația pentru Victor Iancu, cel care a lansat tradiția academică la Timișoara, având viziunea, mai degrabă disonantă în acele vremuri, dar atât de relevantă azi, a dimensiunii europene a literaturii române. El, de altfel, aflăm din paginile *Istoriei*, a fost serios preocupat de chestiunea tradiției și în consecință a așa-zisului conflict între generații. Spune Victor Iancu, citat de Alexandru Ruja: "tradiția este un splendid prilej de dezvoltare intelectuală, dar care trebuie să asigure legătura cu modernizarea. Doar așa moștenirea poate pătrunde firesc în circuitul cultural și în literatură." (p. 704)

Un alt „reabilitat" este și Deliu Petroiu, chemat de Eugen Todoran și G.I. Tohăneanu să se alăture Institutului Pedagogic de la Timișoara în primii săi ani de funcționare. Despre el spune Alexandru Ruja că a fost și a rămas un mare risipitor, în sensul că mare parte din ce ar fi putut fi o operă capitală s-a pierdut, a fost efemeră pentru că a circulat pe cale orală. Un mare talent, activitatea sa mai ales de cronicar al artelor poate fi caracterizată ca fiind aceea a unui răspânditor de cultură.

Nu încape vorbă că marii Eugen Todoran și G.I. Tohăneanu ocupă un loc aparte în capitolul dedicat de Alexandru Ruja studiului universitar: Eugen Todoran, cel care a creat un model, un stil, al erudiției științifice, sau G.I. Tohăneanu, cel care știa să asculte ca nimeni altul, să asculte cuvintele și să le dea din nou viață până și celor uitate.

A doua generație, din care face parte și Alexandru Ruja, este evocată într-o manieră aparte. Pentru a defini tehnica aplicată în creionarea acestor portrete, aș împrumuta un concept lansat de Vasile Popovici – *punctul sensibil*, pe care, de altfel, în paginile dedicate lui, Alexandru Ruja îl definește ca fiind căutarea esenței, a unui semn definitoriu în fiecare operă. Așadar, universitarii celei de-a doua generații au cu toții un punct sensibil în portretul realizat de autorul *Istoriei*, un punct de sprijin esențial, de la care pornesc ramificații multiple. Cornel Ungureanu este purtătorul de cuvânt al unei noi generații de critici fără prejudecăți și tabuuri, cu darul caracterizărilor antologice.

Mircea Mihăieș este intelectualul cu neastâmpăr tineresc, cel care a alternat postura de comentator activ al producției literare în desfășurare cu proiectul magistral de aclimatizare la cultura română a unor autori de expresie engleză, pe care îi așază într-o altă dimensiune. Pia Brînzeu nu își ascunde nici în paginile de critică, nici în cele de jurnal de familie, plăcerea imensă de a circula prin zone culturale foarte variate, un voiaj întreprins cu o seninătate și cu o afecțiune dezarmante.

Adriana Babeți, în scrisul căreia exigența academică este infuzată de farmecul colocvial al povestirii, cu talentul unei povestitoare prodigioase, aduce o mare doză de inedit în studiul unor locuri misterioase și fascinante chiar și atunci când sunt în imediata noastră apropiere.

Și galeria, evident doar foarte selectiv evocată aici, se poate încheia cu Alexandru Ruja însuși, care, modest, include un scurt medalion biografic la sfârșitul *Istoriei,* și pentru portretul căruia merită citată o confesiune: „Trăiesc de o viață printre cărți, care nu doar că au devenit obișnuințe zilnice, dar au și intrat în structura existenței mele. M-am apropiat de cărți încă din copilărie și de atunci le-am rămas un devotat cititor. Doar că atunci citeam din pură curiozitate, cu plăcere, însă cu o anumită naivitate. De citit, citesc și astăzi cu plăcere. Dar critica literară, pe care o practic din anii tinereții universitare, m-a condus către profesionalizarea cititului și către responsabilizarea scrisului." (p. 1104)

Se poate spune, coroborând monumentalul opus cu mărturisirea autorului, că *Istoria literaturii române contemporane din Vest* este cu adevărat o epopee a lecturii, operate și împărtășite de un critic literar de cursă lungă, un raisonneur neobosit și redutabil al actului literar.

---

* Alexandru Ruja, *Istoria literaturii române contemporane din Vest*, David Press Print, Timișoara, 2023 (ed. a II-a), 1130 pp.

Victor Rebengiuc în drumul către centenar

Dan C. MIHĂILESCU

Volumul omagial *Ăsta-s eu Victor Rebengiuc 90 de ani*, îngrijit de Simona Chițan și Mihaela Michailov la editura Vremea în 2023, a funcționat în cazul meu ca o compensație binecuvântată. În iarna lui 2025 plecasem obidit de la teatrul Bulandra, unde *Tatăl* lui Florian Zeller mă dezamăgise amarnic. Demult aureolat ca monumental în patrimoniul elitei bucureștene pentru prezența lui Victor Rebengiuc pe afiș, spectacolul "regizat" de Cristian Juncu a fost mai degrabă audierea unui text decât vizionarea unei reprezentații. Desigur, la final, protagonistul a dezlănțuit numaidecât havuzul de aplauze, dar asta era în firea lucrurilor pentru un actor care e de ajuns să spună „bună seara", sau "noapte bună" pentru a stârni reacția exuberantă a oricărei săli din țară.

Carte de sărbătoare și ardoare admirativă, volumul de care vorbim adună într-un carusel amețitor de variat onomastic și cromatic actori, regizori, teatrologi și personalități de diverse calibre mediatice. Cum să nu intri în plină feerie când te rotești în același carusel cu Liviu Ciulei, Lucian Pintilie, Clody Bertola, Stere Gulea și Ada Milea, cu Andrei Pleșu, Irina Petrescu, Valeria Seciu, Olga Tudorache, Vlad Mugur, Marcel Iureș, Horațiu Mălăele și Marina Constantinescu, alături de Emil Brumaru, Alex Leo Șerban, Mircea Mihăieș, Oana Pellea, Sanda Vișan, Valeriu Moisescu, Andrei Șerban și Irina Margareta Nistor, ca și cu Mariana Mihuț, Șerban Pavlu, Doina Chiriac, Andreea Bibiri și Horia-Roman Patapievici? V-ați făcut idee?

Cu toate că, într-o mulțime de interviuri, evocări și diverse dezbateri mediatice, "generației de aur" de la 1963 i s-au dedicat mulțime de imnuri, mi se pare că abia acum/aici se clarifică documentar destinul acelei minuni sociale care avea să domine jumătate de secol Scena românească.

Impresionant este numărul mare de verdicte și caracterizări precise și revelatoare ale actorului despre regizorii care i-au dezvăluit potențele ascunse, fie reciproca, fapt care atestă simbioza perfectă între Victor Rebengiuc și oameni ca Liviu Ciulei, Stere Gulea, Lucian Pintilie, Alexandru Dabija, Yuriy Kordonskiy, Felix Alexa sau Cătălina Buzoianu.

Liviu Ciulei, de pildă, îi admiră inerenta disciplină scenică, abilitatea de a asocia stări contradictorii și de a coborî întotdeauna în profunzimea unui rol. "Nu mă înhăitam, spune Lucian Pintilie, decât cu actorii mari care acceptau jocul nou, propus de mine, cu o pasiune și o curiozitate absolut neobișnuite.

Dau numai două exemple covârșitoare: Toma Caragiu și George Constantin. Victor era un sălbatic, ca și mine. Datoria mea era să-l descifrez și să-l seduc." „Ce mi-a plăcut aproape mereu la Rebengiuc e un fel de naivitate pe care o poartă în el indiferent dacă joacă un tip bun sau unul rău, degajând o umanitate caldă atunci când e bine îndrumat" (Andrei Șerban). Cătălina Buzoianu îl admiră „în primul rând pentru inocența lui.

De altfel, rolurile cele mai mari din cariera lui au fost roluri de inocent, Caliban, Bottom, brutele copii. Credința lui în creatorii teatrului pe care i-a slujit cu devotament toată viața este demnă de tot respectul." Alexandru Dabija spune că „sunt o grămadă de actori care-l imită fără să știe că-l imită. Artiștii tineri ar trebui să aibă șansa unui curs de o săptămână la un Master Class cu Victor Rebengiuc, care să fie plătit cât leafa tuturor profesorilor de la teatru pe un an de zile."

Din confesiunile și evocările actorului se detașează chipurile și rostul bunicilor, autoevaluările de o sinceritate, un echilibru și o justețe indiscutabile, ca și sensibilitatea și generozitatea cu care-și încadrează etapele carierei, profesorii, colegii, regizorii bine extractivi. Paginile dedicate Aurei Buzescu sunt, în acest sens, exemplare, inclusiv ideea acesteia de a-l vedea pe studentul Rebengiuc în Romeo, cu Gina Patrichi în Julieta. La fel, secvența "Vlad Mugur a scos ce era mai bun în noi": „pentru generația din care fac parte, întâlnirea cu acest mare om de teatru a fost o binecuvântare. A renunțat la cariera universitară și a mers la Craiova. Constantin Rauțchi, Gheorghe Cozorici, Sanda Toma, Silvia Popovici, Sanda Băncilă, Dumitru Rucăreanu, Amza Pellea și cu mine am ales să-l însoțim acolo."

Radu Penciulescu „nu știe să-ți arate cum să joci, așa cum fac Ciulei sau Pintilie. Penciulescu te conduce cu gândul, îți sugerează cine este personajul." La Lucian Pintilie reliefează "un soi de candoare malignă", el fiind „singurul regizor care a știut să scoată din mine o anumită vână diavolească, o vervă diabolică pe care nici eu nu știam că o posed." Detașabile, pitorești și instructive sunt secvențele reciproc mărturisitoare cu Mariana Mihuț și fiul lor Tudor (pp.148-155), ca și paginile ce cuprind perioada actorului ca rector al Institutului de teatru, 1990-1996.

În rest, îi aflăm de aici numele complet, Victor-George Rebengiuc, detalii captivante despre copilărie, adolescență și studenție și câteva detalii șocante, precum faptul că, în prima variantă a lui Ciulei cu *Azilul de noapte*, Rebengiuc era Alioșa "*și apăream la finalul piesei*", sau că, în 1978, pentru *Furtuna*, același Liviu Ciulei îl prevăzuse pe Rebengiuc fie în *Caliban*, fie în *Prospero*, o informație de natură să smintească retrospectiv spectatorii: „Se crease un soi de hipnoză care ne învăluia și-mi amintesc de toate scenele cu George Constantin, magicianul izolat pe insula aceea de dincolo de lume. Îmi sună și acum în minte vocea lui blândă și autoritară, cu care încerca să-mi arate calea cea bună. Mie, lui Caliban, monstrul din adâncuri. Am iubit la nebunie rolul și nu a mai existat un altul în care să simt că mă depășesc pe mine însumi."

În aceeași linie tulburătoare se înscriu evocarea duetului cu Mariana Mihuț în cuplul Tipătescu - Zoe și evocarea colaborării cu Dan Pița la *Tănase Scatiu*.

O viață ca o carte, o carte cât o viață.

Cultura, publicitatea și realitatea

Lucian-Vasile SZABO

Realitatea este tot mai mult un construct. Ea tinde să devină ceva plat, un simulacru, cum spunea Jean Baudrillard în urmă cu o jumătate de secol, unde oamenii evoluează în funcție de ideologiile și manipulările dezvoltate în sfera insidioasă a comunicării globale. Iar dominația (nu doar influența!) se realizează prin tehnici care țin de vânzări, prin marketing și publicitate, inclusiv valorile culturale sau etice, consideră gânditorul clujean Sandu Frunză, în noul său volum intitulat provocator: *Publicitatea construiește realitatea*, cu subtitlul lămuritor *Eseu despre ființa umană, religie și publicitate în societatea de consum*.

La prima vedere. am putea să nu fim de acord cu cele afirmate de autor în titlu, să-l găsim cumva prea hotărât, limitativ și exclusivist. Sigur sunt și alte lentile prin care putem privi lumea, dar instrumentarul analitic pus la dispoziție în această carte este unul convingător. Aici nu este vorba doar de persuasiune, ci de diversele tehnici de a influența și mai ales de a crea imagine. Imaginea unor persoane, a fiecăruia, dezvoltată și pătată (uneori) într-o sferă publică mereu în negociere.

Cercetătorul intuiește ce s-a întâmplat la debutul erei digitale, atunci când fabuloasa ofertă tehnologică a fost dublată de fapt de o criză. Și nu era una a lipsei de repere și valori, ci o incapacitate de a înțelege și de a contextualiza. A dispărut răgazul gândirii, crede filosoful, evoluția aruncând provocări în cascadă. Iar această presiune ubicuă se va resimți puternic la nivelul elitelor, nevoită să reacționeze, neavând timp să caute răspunsuri, să resistematizeze sau să construiască o nouă paradigmă. Presiunea va fi resimțită puternic la liderii și vectorii culturali, dar și de cei din viața social politică. Se va manifesta astfel o enormă divizare digitală, manifestată prin neaderanța unei părți importante a populației la inovațiile noii lumi, construită pentru toată lumea, dar lăsându-i pe mulți în urmă!

Androizarea, adică robotizarea ființei umane, nu este o soluție, atâta timp cât nu reușesc să „pună în valoare instrumentele spirituale pe care le are la îndemână în propria sa tradiție și cultură" (p. 10). Însă tendința de simplificare poate deforma realitatea, a cărei profunzime este greu de cuprins, iar imaginea facilă a consumerismului să fie doar o fațetă.

Comunicarea simbolică este, de fapt, adevăratul instrument pentru schimbul informațional, cultural și de opinie din sfera publică. S. Frunză precizează cu fiecare prilej că lumea nu este doar ceea ce (credem) că vedem, auzim sau simțim, iar percepțiile și reprezentările noastre ne pot trăda, dacă nu sunt completate cu date complete și raționamente complexe.

Comunicarea simbolică explorează această adâncime, care face apel la structuri arhetipale ale conștiinței profunde, iar rezultatul poate fi, așa cum simțim adesea, un produs, unde „semnificațiile, ca și imaginile, sunt mai mult construite decât prezențe identificabile în realitate" (p. 195). Practic, publicitatea reconstruiește lumea, favorizând anumite elemente, iar aici nu știm dacă este o degradare sau un act de creație. Autorul consideră că aici poate fi găsit sensul, autenticitatea.

Atunci când analizează fenomenul comunicării politice, autorul nu ezită să se declare în dezacord cu specialiști reputați în domeniu. Spunem „fenomen" deoarece, așa cum a dovedit-o extrem de încărcatul an 2004, electoratul, și cel român, dar și în alte locuri pe mapamond, a fost intens solicitat pentru a se prezenta la urne. Votul, cel mai important (și în același timp cel mai nobil) exercițiu de libertate impune prezența unui cortegiu, aproape invizibil, de specialiști, implicați în persuasiune, manipulare, în crearea de imagine (adesea și în distrugerea de imagine!) pentru candidați. Replica sa este pentru Brian McNair, acesta fiind de părere că „politica trebuie să fie pentru politicieni", și nu pentru comunicatori, specialiștii în marketing ori alte categorii de analiști sau sfătuitori (p. 194).

Argumentul lui Sandu Frunză este că într-o societate democratică acești specialiști participă activ atât la formularea strategiilor, cât și a politicilor publice, aducând un spor însemnat de cunoaștere și înțelegere a problemelor existente. Cu alte cuvinte, omul politic are nevoie de consiliere, pentru ca politica să fie efectiv o meserie, guvernarea fiind, totuși, o misiune complicată.

Concluzia la care ajunge gânditorul clujean nu este neapărat una pesimistă. El constată că nu avem o cultură de masă unitară. Aceasta se așază pe mai multe straturi, date de superficialitatea existențială.

Adesea, categoriile, grupările, aglutinările, sau oricum vrem să le numim, devin contradictorii, uneori până la violență, una stimulată de ofensiva brutală a noncomunicării, a neînțelegerii, stimulată de nevoia personală, organizațională sau instituțională de a domina sfera publică, prin publicitate și marketing, procese care erodează bazele sistemului cultural, structurează și destructurează modul cum percepem realitatea și imaginea pe care ne-o facem despre noi și despre alții.

Ce va rămîne din teoria liberală a relațiilor internaționale? (3)

Valentin CONSTANTIN

Am încheiat partea a doua a acestui eseu cu o serie de întrebări care sugerau mici incertitudini legate de relațiile externe ale Statelor Unite. Însă abia rezumatul raportului lui Antony J. Blinken din *Foreign Affairs* îmi demonstra că democrații vedeau în viitor exact pericolele sau, dacă doriți, provocările pe care astăzi par să le contemple și republicanii. Cu alte cuvinte, toată lumea vede meteoriții care se îndreaptă spre Pământ, însă nimeni nu ar putea stabili cu precizie nici viteza lor de deplasare, nici dacă vor atinge Pământul.

Ștefan Bertalan, studii de insecte, 1974.
Prin amabilitatea Muzeului Național de Artă Timișoara.

Toate problemele tind să se transforme în afluenții unei unice mari iluzii: predictibilitatea. Întotdeauna viitorul implică o doză de neliniște. Pentru noi, pentru muritori, e ușor de înțeles. Însă neliniștea statelor, nemuritoare prin definiție, este de o cu totul altă natură. O politică realistă presupune măsuri de apărare pe aliniamentele atacate sau, pe aliniamentele care, chiar dacă nu sunt atacate în prezent, nu par să fie fortificații inutile pentru viitor, sau investiții prea costisitoare în prezent. Dar cine cunoaște cu adevărat viitorul? Multe situații internaționale sînt percepute drept crize, așa că putem vorbi despre viteza de deplasare a crizelor și de o ușoară inflație care decurge de aici.

Diferența între judecățile de valoare ale lui Biden și cele ale lui Trump se poate observa cu ușurință din acest exemplu, de aceea cred că merită să îl repet. Biden spunea în 2013, exact atunci cînd își definea noua politică externă, că Federația Rusă este „o benzinărie deghizată în stat" ceea ce implica, desigur, că o strategie fermă care țintea blocarea exporturilor rusești ar fi condus la epuizarea Rusiei, care ar fi ajuns, în termenii lui Mao, „un tigru de hârtie." Trump este departe, foarte departe de acest dispreț absolut, un aliment al viziunii idealiste în relațiile internaționale.

Nu vom cunoaște niciodată nici informațiile pe care le posedă Donald Trump, nici scenariile pe care le-a consultat, nici cronologia intențiilor sale. Ceea ce știm este că Trump nu își face iluzii că ar putea slăbi în acest moment prin acțiunile sale legătura dintre Rusia și China, mai strînsă decît orice alianță formală. Impresia mea este că atunci cînd va dori să negocieze chestiunile importante ale securității planetei, va trebui să trateze Federația Rusă și China ca pe un actor politic unitar. Ceea ce nu ar fi prea confortabil.

Un subiect la fel de complicat și la fel de greu de analizat îl reprezintă viitorul competiției cu China. Am arătat în mai multe eseuri și am explicat de ce Statele Unite domină în acest moment principalele structuri ale puterii internaționale. Trebuie să îi semnalez totuși pe „declinișți", pentru că majoritatea provin din mediul academic american, cel reputat pentru lipsa de neutralitate politică. Totuși, indiferent de afilierea politică, părerile diverșilor specialiști despre declinul puterii Statelor Unite converg.

În linia preocupării pentru consolidarea sa, Administrația Trump are nevoie, cred, în primul an post-electoral și cu un an înainte de alegerile pentru Congres, de cîteva rezultate vizibile. Primul an de guvernare nu poate fi în nici un caz un an de reforme sustenabile, pentru că reformele sustenabile sînt procese de o durată care nu se compară cu durata necesară apariției unor efecte satisfăcătoare ale măsurilor tarifare.

Nu cred nici că măsurile tarifare afectează semnificativ eficacitatea acțiunilor noii guvernări. Nu crede nici Nouriel Roubini, unul dintre economiștii cu o bună reputație în materie de predicții. Chiar în acest moment, el consideră economia americană „mai rezilientă ca niciodată" și crede că ar putea afișa o creștere de 4% pe an, de astăzi până în 2030. El susține că Statele Unite sînt în avangarda IA și a unor tehnologii care derivă din ea și că există aici o primă de lider pe care o pot culege.

În fine, el mai crede că în așa-numitul "război comercial" al lui Trump va avea loc o descaladă și că se vor ajunge la negocieri. Roubini este confirmat chiar în aceste zile de negocierile cu UE și China. În relațiile cu aceasta din urmă s-a instituit și un neobișnuit armistițiu de aplicare a măsurilor și contra-măsurilor.

Aș vrea să menționez aici că eficacitatea politicilor tarifare este amenințată din două direcții. În primul rând, am asistat la o escaladare a violenței în „războiul politic fără limite" din Statele Unite. Mă rezum la un singur exemplu. Elon Musk, un simbol al reformelor care afectau direct structura de putere a democraților, a fost atacat din două direcții: o direcție oarecum legală, un boicot masiv al autoturismelor Tesla, care a condus, ca o cauză principală, deși nu unica, la o scădere a vînzărilor cu peste 40%. Însă, mai îngrijorătoare este acțiunea violentă din Statele Unite și din străinătate asupra dealerilor, stațiilor de încărcare, dar și asupra posesorilor de autoturisme Tesla. De pildă, în Vancouver, în autoturismul Tesla condus de o femeie însărcinată a fost aruncat explozibil.

Iar în plan economic, nu este sigur că măsurile tarifare vor restitui Americii prea multe locuri de muncă în industria manufacturieră. Studiile firmei Goldman Sachs arată că două treimi din joburile din Statele Unite sunt vulnerabile la o formă de automatizare produsă de IA, pentru că rapida distrugere a joburilor este parte a accelerării creșterii productivității.

Nu are nici un sens astăzi să mai vorbim despre eșecul economic global al Administrației Biden. Eșecul a fost decontat la alegeri. Rezultatul lor a fost determinat, desigur nu în totalitate, dar în primul rînd, de insatisfacția economică.[1]

Pentru un exemplu de politică economică internă pe care comentatorii de politică externă nu o percep și/sau nu sunt dispuși să-i acorde importanța pe care o merită, m-am oprit la chestiunea productivității în America.

În secolul al XX-lea, Statele Unite au fost modelul de productivitate. În 1990, marele economist Paul Krugman spunea: „Productivitatea nu este totul. Însă, pe termen lung, este aproape totul".[2]

Rata actuală a productivității în America este de aproximativ 1,5, în scădere față de deceniul 1995-2005, cînd era de 3%. Deși productivitatea din China nu a fost măsurată, totuși formidabila creștere economică din ultimele decenii nu poate să nu fie legată de o creștere pe măsură a productivității. Cifrele care se cunosc se referă la investițiile în cercetare și dezvoltare. Ele sînt semnificative pentru că productivitatea este legată de inovație. Or, aceste cheltuieli ale Chinei au crescut de la 9 miliarde în 2000, la 293 de miliarde în 2018, cele mai mari investiții din lume, după cele ale Statelor Unite. Să determini creșterea productivității este un proces complicat și nu depinde doar de nivelul de cercetare & dezvoltare.

Am vrut să arăt aici că în afară de măsurile care au produs valuri de contestare, pentru a-i reda Americii grandoarea e nevoie de mai mult decît de epuizarea politicilor din agenda electorală. Va veni și o vreme a politicilor bipartizane.

Cred că atunci cînd îl declara pe Reinhold Niebuhr „unul dintre filozofii săi favoriți", Barack Obama nu citise încă *The Irony of American History.* Ar fi descoperit, poate, idei care puneau la îndoială o versiune prea liberală pentru relațiile internaționale.

Reinhold Niebuhr, autor prea puțin citit la noi, a fost una dintre cele mai briliante minți ale secolului trecut. Încă din 1952 era indignat de stupiditatea ideii de război preventiv, pentru că, susținea el, în istorie nimic nu este inevitabil, inclusiv ceea ce este probabil.

Este greu să aleg dintre propozițiile din cartea sa care ar putea trece drept profetice. Am ales o idee a lui Niebuhr care mi se pare posibil să fi fost internalizată de establishmentul republican de astăzi: „Lecția este clară: e timpul pentru americani să renunțe la visurile mesianice și să înceteze efortul de a constrânge istoria să urmeze o direcție particulară. Aceasta nu trebuie să implice o politică de izolare."[3]

Se va spune că sfatul lui Niebuhr era un sfat prematur, dacă există așa ceva. Pentru că, după 40 de ani, Statele Unite și-au îndeplinit visul mesianic al cîștigării Războiului Rece.

Victoria americană a avut totuși o anumită ambiguitate. Este probabil că Statele Unite au cîștigat deoarece fosta URSS nu mai putea susține cursa înarmărilor, sau poate că, din alte motive, sovieticii au decis să își reformeze deliberat propria hegemonie. Cred că nu eșecul sovietic din Afganistan a fost decisiv, ci mai curînd costurile globale ale statului hegemonic și palidele beneficii pe care le mai recoltau în anii '80 de la protejații lor. Însă victoria Statelor Unite împotriva comunismului nu a fost totală — o dovedește astăzi China.

În aceeași linie de gîndire cu Reinhold Niebuhr, o altă mare personalitate americană, în cartea sa scrisă cam în aceeași perioadă cu Niebuhr, George Kennan, spunea că atunci când a conceput politica de „îndiguire" a fostei URSS, nu a crezut nici un moment că ar fi existat o amenințare militară pentru statele din Europa Occidentală sau pentru Japonia. Credea că există doar un pericol politic datorat încercărilor blocului comunist de a-și răspîndi și de a-și impune ideologia.[4] Cred că în acest moment s-ar putea ca administrația Trump să subscrie la ideile lui George Kannan cu amendamentul că acum nu se întrevede o ofensivă ideologică a Federației Ruse.

Cred că Administrația Trump dorește ca episodul ucrainean să fie depășit cît mai rapid, pentru că îl percepe ca pe un unic obstacol pentru o normalizare, chiar cu un preț ridicat, în relațiile cu Federatia Rusă. De ce o normalizare a relațiilor? Victoria din Războiul Rece a lăsat Statele Unite în poziția de unică mare putere. Aparent, Statele Unite se bucurau de o marjă discreționară de acțiune. În realitate, devenise cu adevărat „națiunea indispensabilă" a lumii pentru că libertatea de acțiune venea însoțită de un cortegiu de responsabilități.

Costurile pe care le implică poziția de garant al ordinii internaționale sunt tot mai ridicate. De exemplu, au apărut crize noi, cum este cea din Orientul Mijlociu. Acolo, statele arabe pretind mai mult decît încheierea conflictului dintre Israel și Palestina: pretind lichidarea anarhiei regionale. Sau, extinderea blocului de state numit BRICS, indică o creștere a influenței membrilor, inclusiv a Federației Ruse. Membrilor inițiali, Brazilia, Rusia, India, China și Africa de Sud li s-au adăugat Egipt, Etiopia, Indonezia, Iran, Emiratele Arabe Unite. Orice acțiune comună a acestor state de contrapondere a Occidentului reprezintă pentru Statele Unite, în ultimă instanță, costuri. S-ar putea să se fi instalat o teamă de surmenaj politic. Nu cred în teoria „retragerii Statelor Unite", însă nu cred nici în integritatea politicilor liberale de pînă acum.

---

[1] Citat de Mathew G. Slaughter & David Vessel, *Productivity is Everything, Why Economic Policy Misses What Really Matters,* Foreign Affaris, March-Aprilie, 2025, p. 150. Datele utilizate aparțin acestor autori.

[2] Citat de Mathew G. Slaughter & David Vessel, *Productivity is Everything, Why Economic Policy Misses What Really Matters*, Foreign Affaris, March-Aprilie, 2025, p. 150. Datele utilizate aparțin acestor autori.

[3] V. *The Irony of American History*, The University of Chicago Press, Chicago & London, 2008, p. 174

[4] George F. Kennan, *American Diplomacy*, Expanded Edition, The University of Chicago Press, 1984, p. 160

Exil și integrare

Mădălin BUNOIU

Scriu acest articol în ziua turului al 2-lea al alegerilor prezidențiale din România. O să-i adresez rugămintea redactorului-șef al *Orizontului*, Mircea Mihăieș, de a-l publica în această formă, indiferent de rezultatul alegerilor.

Acum mai bine de o săptămână am participat la o conferință dedicată integrării profesionale a studenților, cercetătorilor și cadrelor didactice aflate în exil sau în situații de risc. Când am decis să particip, acum ceva luni bune, nu m-am gândit că perspectivele politice din România vor fi atât de dramatice încât să mă facă să mă gândesc că în lista de țări aflate în această situație am putea adăuga și România... Nu exagerez cu nimic, curentul pseudo-suveranist, în fapt un curent izolaționist și retrograd, susținut de indivizi fără scrupule, ne poate duce și pe noi în această situație...

Găzduit de prestigiosul Collège de France din Paris, *Stakeholder Forum 2025*, evenimentul a reunit reprezentanți ai marilor instituții academice, ONG-uri și factori de decizie europeni, iar printre vorbitori s-a aflat și Philippe Baptiste, ministrul învățământului superior și cercetării din Franța, care a subliniat importanța colaborării internaționale pentru protejarea libertății academice. Printre temele dezbătute am regăsit integrarea profesională sustenabilă a cercetătorilor în exil, colaborarea între mediul academic și sectorul non-academic și rolul cercetării în sprijinul societății civile. A fost un prilej excelent de dialog, schimb de bune practici și reflecție asupra viitorului academic european, în care diversitatea și libertatea intelectuală sunt valori esențiale. Valori la care România a aderat și pe care ne dorim să le păstrăm nealterate în ciuda amenințării ce stă deasupra noastră.

Dar, dincolo de asta, evenimentul a fost pentru mine un moment de reflecție și de aducere aminte a unor situații dramatice din istoria omenirii, așa cum a fost existența nazismului în Germania și efectele sale asupra mediul științific, a profesorilor și cercetătorilor. Și, chiar dacă mai puțin știută, a existat și o *Listă a lui Schindler* care a conținut numele a mari profesori și cercetători germani emigrați în Turcia, la inițiativa lui Albert Einstein și cu sprijinul lui Mustafa Kemal Atatürk.

După adoptarea Legii privind restaurarea funcției publice profesionale în Germania nazistă, mulți profesori evrei sau opozanți ai regimului au fost concediați din universități și institute de cercetare. Această epurare i-a forțat să caute refugiu în alte țări. În paralel, regimul nazist promova o ideologie naționalistă, rasistă și anti-intelectuală care respingea cercetarea „ne-germană" și încuraja înlocuirea meritocrației cu loialitatea față de partid. Să nu uităm însă că același lucru s-a întâmplat și în Uniunea Sovietică. Sunt cunoscute sintagmele, chiar în științele exacte, *în abordarea materialist dialectică și marxistă, și în contradicție cu abordarea imperialistă a SUA, cercetătorul sovietic X a elaborat teoria Y...*

În 1933, Turcia a lansat o reformă universitară majoră, transformând vechiul „*Darülfünun*" în Universitatea din Istanbul. În cadrul acestei reforme, guvernul turc a profitat de ocazia de a atrage intelectuali germani emigrați, cu scopul de a moderniza învățământul superior conform modelului occidental (în special german). Astfel, însuși Albert Einstein a scris o scrisoare guvernului turc, cerând acordarea de azil pentru 40 de profesori și medici evrei persecutați. Deși inițial respinsă de prim-ministrul Ýnönü, propunerea a fost acceptată de Atatürk, catalizând un proces de recrutare a elitelor academice refugiate în Turcia.

Cei aproape 144 de profesori emigranți au contribuit decisiv la crearea și dezvoltarea noii universități moderne în Istanbul și Ankara. Aceștia au adus metode pedagogice moderne, standarde științifice avansate și au format prima generație de intelectuali turci post-otomani. Studenții formați de acești profesori au devenit ulterior elitele academice și intelectuale ale Turciei moderne. Ei recunosc influența directă a mentorilor lor germani în carierele lor, afirmând că au primit noi perspective intelectuale și o educație de calitate europeană.

De exemplu, la Facultatea de Medicină a Universității din Istanbul, medici precum Albert Eckstein și Eduard Melchior au pus bazele învățământului clinic și științific modern, în drept, Ernst Hirsch a influențat puternic formarea sistemului juridic modern turc. Prezența profesorilor și cercetătorilor în risc, în special a celor refugiați din Germania nazistă, a reprezentat un câștig strategic major pentru Turcia republicană. Într-un context politic tulbure, Turcia a valorificat o criză europeană pentru a-și moderniza instituțiile academice, consolidându-și parcursul spre un stat modern și științific.

Cei mai mulți profesori și cercetători au ales exilul în Statele Unite în ciuda faptului că autoritățile americane au privit la început cu suspiciune acest curent. Albert Einstein a fugit din Germania în 1933 și s-a stabilit la Princeton unde a devenit nu doar un simbol al științei pure, ci și un apărător al libertății academice. Leo Szilard, un alt fizician de origine evreiască, a conceput ideea reacției nucleare în lanț și a fost printre cei care au convins administrația Roosevelt să inițieze Proiectul Manhattan. John von Neumann, emigrat din Ungaria prin Germania, a pus bazele arhitecturii moderne a calculatoarelor și teoriei jocurilor, contribuind major la dezvoltarea în SUA a domeniilor matematică, economie și informatică.

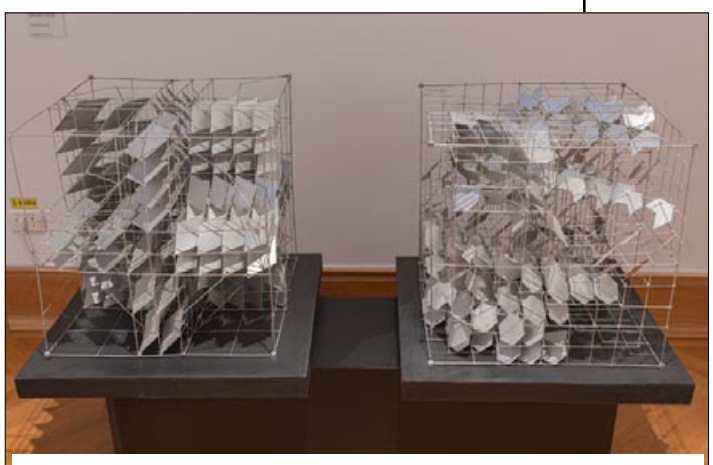
În domeniul științelor sociale și filosofiei, personalități precum Hannah Arendt și Theodor Adorno au marcat profund cultura americană. Arendt a devenit una dintre cele mai importante voci în analiza totalitarismului, în timp ce Adorno, membru al Școlii de la Frankfurt, a influențat sociologia culturii și teoria critică. Astăzi, însă, politica președintelui SUA[1] îi îndepărtează pe cercetătorii americani iar Franța, prin vocea președintelui Macron[2] este gata să schimbe rolurile față de ce se întâmpla acum aproape 100 de ani.

Când scriu aceste rânduri, țările de proveniență ale cercetătorilor aflați în stare de risc sunt: Siria și alte țări din Orientul Mijlociu, Ucraina, Iran, Afganistan, Irak, Yemen, Eritreea, Belarus, Myanmar, Venezuela state unde libertatea academică este grav restricționată sau afectată de instabilitate politică și militară. Sper că la lectura acestui material România să nu completeze și ea această listă.

---

[1] https://www.nature.com/articles/d41586-025-00938-y

[2] https://www.france24.com/en/france/20250419-choose-europe-macron-invites-scientists-to-work-in-france-amid-us-funding-cuts

Doru Tulcan, Structuri spațiale, 1974. Prin amabilitatea Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

Face Off

Vladimir TISMĂNEANU

În 15 mai a fost ziua de naștere a lui Mihail Bulgakov. Roman politic și poetic, metafizic și erotic, tragic și ironic, *Maestrul și Margareta* era o incursiune în lumea de dincolo, o invitație la transcendență. Bulgakov fusese la o recepție dată în primăvara anului 1935 de William Bullitt, ambasadorul american la Moscova. Chiar recepția era ceva ireal, chiar suprareal. Cu câteva luni în urma, Kirov fusese asasinat la Leningrad. În august 1936 se derula prmul proces-spactacol de la Moscova. Balul era acel Sabbath final, ultimul spasm de dinaintea apocalipsului terorist. Prăpastia se căsca terifiant, invitații dansau pe marginea ei, prefăcându-se că nu văd hăul…

Destinul romanului după publicarea sa în era post-Stalin ar merita o discuție comparativă. Era, de fapt, o cosmologie alternativă. Îmi amintesc apariția sa în românește, lectura acelei cărți mântuitoare. Prefața sau postfața era semnată de Alexandru Sincu. Romanul era, simțeai din prima clipă, o capodoperă, ceva cum nu mai citisei vreodată. Semnficațiile recepției-bal sunt luminos discutate de Alexander Etkind într-o excelentă biografie a diplomatului american. Temele bulgakoviene au inspirat unele dintre cele mai tulburătoare reflecții ale lui N. Steinhardt.

* * *

Tembelismul moral se traduce în jigniri, insulte și sarcasm de trei parale. Simion face bășcău. Un bășcău gros precum obrazul său. „Îmbrăcați pe cei goi", a spus Crucificatul. Simion îi scuipă, maculează abject în jur. Alfabetul extremismului începe cu prima stigmatizare. Urmează negreșit celelalte.

* * *

În viziunea liberală, poporul e format din persoane care gândesc și acționează autonom. În concepțiile iliberale și antiliberale, poporul înseamnă „mase populare". Odată masificată, comunitatea devine controlabilă și manipulabilă. Intră în joc antreprenorii de pasiuni colective, prestidigitatorii și magicienii. Discursul politic este deliberat vag, nebulos, metaforic. O țară „ca Soarele Sfânt de pe Cer". Căpitanul face minuni, alchimizează, metamorfozează. Nu se încurcă în demonstrații. Adversarul real al misticismului legionar este raționalismul cartezian. Rațiunea este vinovată de toate tristețile și suferințele lumii. Rațiunea trebuie demolată. Partidele trebuie desființate. Politicul se convertește în nuntă sacrificială. Liderul este prooroc, taumaturg, „Erou intre Eroi".

* * *

„Lasă, domne, că știu eu! Știu mai bine decât tine. Stai nițeluș, ascultă-mă și vei pricepe!" Atotștiutorii sunt experți în toate și în nimic. Patinează fără urmă de grație în deliberat răspăr cu evidențele. Sermonizează, editorializează și zeflemisesc. Îndărătul certitudinilor lor oraculare se află vanități clocotitoare și o vastă ignoranță. Rusia, Ucraina, NATO, Moldova, război hibrid, Eurovision, Clubul de la Roma, UE, fotbal, Covid. Cine trage sforile, de fapt? Forțele din umbră, templierii, bicicliștii, chiaburii, ungurii, uigurii, papuașii, papistașii, Înțeleptii Sionului, „Centrala", iudeo-masoneria, intelectualii publici și slugile Marii Finanțe Apatride. Simplificări abuzive, mistificări infantile, manipulări cinice. Primitivism, arhaism, populism, putinism. Calea spre deplina înnoptare a minții. Obsesiile *fringe* și elucubrațiile scrântite.

* * *

Sfârșitul de semestru nu înseamnă repaos. Mai ales anul acesta. Interviuri peste interviuri legate de România, Ucraina, Polonia, Trump. Recitesc *Minima Moralia* a lui Adorno. Conceptul de viață vătămată. Am citit-o, prima oară, la București, în traducerea franceză apărută la Payot. Împrumutasem cartea, grație lui Alexei Florescu, din biblioteca tatălui său. Am încercat să o conspectez. Am ajuns să copiez practic fiecare pagină. Acele fișe de lectură au fost baza tezei mele de doctorat despre „Teoria Critică și radicalismul de stânga contemporan". Peste ani, mi le-a adus mama mea. Le păstrez într-un sertar al biroului la care scriu aceste rânduri.

* * *

Îmi reaminteste o postare din 2017 cu un tablou de Chagall. Pictat in 1917. În plin război mondial. Înainte de spasmul Revoluției bolșevice. Se cheamă "Plimbarea". A trecut mai bine de un secol. Plimbarea a însemnat iluzii, deziluzii, masacre, trădări, speranțe, disperare, lagăre de tranzit, lagăre de concentrare, lagăre de exterminare. Dar și calea către Templu. Timpul, în fond, este o convenție. O categorie subiectivă. Noi îl construim. Cum construim mental ceea ce vizual este linia orizontului. Legea gravitației poate fi sfidată, nu și ignorată. La fel, lecțiile istoriei. Îndeosebi cele ale istoriei secolului al XX-lea.

O afacere ratată

Liviu ORNEA

Era comodă terasa asta, la doi pași de blocul lor, pe aleea din spate. Mese și scaune simple, din lemn natur dat cu lac incolor, pietriș pe jos, muzică nu foarte tare, vintage. Îi plăcea și mîncarea: ingrediente bune, nu foarte scumpă și mai variată decît te-ai fi așteptat după cum arăta locul. Cînd n-avea chef de gătit... și, pe căldura asta, cine să aibă chef de gătit? O sunase pe la unu că vine-acasă. Foarte bine, să vină, dar mîncare nu e. Așa c-au coborît la terasă. Ca de-obicei: plină. Chelnerul i-a condus la o masă în fund, lîngă toaletă.

– Chiar n-aveți altă masă pentru noi? Doar sîntem clienți vechi, ce Dumnezeu...

– Zău, că n-am, domnu', vedeți și dumneavoastră, iar pe-aia mare, din mijloc, nu pot să v-o dau, n-am cum s-o ocup cu două persoane, vă dați seama ce-mi face șefu'?

– Stăm aici? Dacă nu vrei, plecăm, mergem în altă parte...

– Nu, nu, e la umbră, e foarte bine.

Era cald, într-adevăr. Foarte cald. Și ce bine fusese dis de dimineață, cînd se trezise! Mereu se trezea foarte devreme, el dormea mai mult. Dar azi chiar exagerase: la bucătărie era încă noapte, doar pe fereastrele din sufragerie se lumina deja. Îi plăcea răcoarea aceea curată, proaspătă din zori. Acum aerul era stătut și apăsător, încărcat cu arome tari, dulcege.

– Ai găsit ceva? Eu știu, nici nu tre' să mă uit pe listă: pește, pe arșița asta nu iau carne. Tu?

– Știu și eu? Nici nu prea mi-e foame. Să iau o salată?

– Păi, n-o faci tu mai bun-acasă?

– O fac... cînd o fac. Aici mi-o fac ei. Aș lua cu ton. Sau nu, cu somon, dacă e; dacă nu, cu ton.

– Cum vrei tu, nici o problemă, salată să fie.

– Poftiți berea.

– Mulțumesc.

Sorbi din bere.

– Stați un pic, nu plecați, că putem să comandăm. Deci, o salată cu somon, dac-aveți...

– Este, este.

– Pentru doamna – pîine ușor prăjită, integrală dacă se poate, și-un pic de unt. Dar nu cu dressing, vă rog. Doar lămîie multă și ulei de măsline, o asezonează doamna. Iar pentru mine, o saramură de crap cu mămăliguță.

– Nu-i prea grea pe căldura asta? Ia și tu ceva mai ușor...

– Atunci... știu și eu? Somn aveți?

– Nu v-aș sfătui, e cam gras.

– Păi, ce să iau? Voiam ceva proaspăt, dar așa... O doradă la grătar, cu cartofi natur, puneți mai mulți, niște pătrunjel deasupra, puțin unt, așa, și-o salată verde simplă, poate și cîteva felii de castravete. Atît.

– Pîine?

– Pentru mine nu.

– De băut?

– Apă plată, am deja.

– Mai aduceți, vă rog, încă o sticlă de apă plată, mare, și o sticlă de... ce-aveți sec de tot, alb?

– Sauvignonul de la Purcari, și Chardonnayul e bun, de la Davidescu am...

– Dați-ne un Sole de la Recaș. Mulțumesc. Să fie rece, vă rog.

– Să știi că eu nu beau.

– Lasă că te știu: o să ți se facă poftă, bei și tu un pahar, doar n-o să mă lași singur cu toată sticla. Așa, cum îți spuneam. Afacerea a picat din cauza lui. Dacă nu s-ar da mare-ntruna, tot ar mai fi cum ar mai fi, poate i-ai trece cu vederea prostia, dar e și țanțoș și strică tot ce-atinge. Firma asta ar merge mult mai bine dacă ne-ar lăsa să ne facem treaba, dar el nu vrea să fie doar șef, să semneze și să ne lase pe noi să ne facem meseria, nu, el vrea să conducă de-adevăratelea, se bagă-n toate și le face praf. Plus că e scorțos, cum a văzut el prin filme că trebuie să fie un CEO. Un prost, degeaba a făcut școală.

Ei îi convenea locșorul dinspre ușa băii: putea să se uite-n voie la lume. Să nu-l mai audă. Nu fusese întotdeauna așa. De cînd se cunoșteau? Din liceu... împreună erau doar din primul an de facultate. Vacanța aia la Costinești – pe-atunci încă nu mergeau în Grecia. Nu mai era Costineștiul din poveștile părinților, dar tot fusese frumos, altfel nici n-ar fi... Nici măcar nu se poate spune că o cucerise cu ceva anume – nici ea pe el, de fapt – se cunoșteau de mult, s-a-ntîmplat ce trebuia să se întîmple, nici unul nu s-a mirat, și prietenilor li s-a părut firesc.

Cuplul de la masa din stînga pare să aibă probleme. Pe fată o vede bine, aproape din față – stă să plîngă. De ce nu și-o pune ochelarii de soare? Se tot joacă cu ei, o să-i rupă pînă la urmă. Iar băiatul nu știe ce să-i mai facă. Păcat că-l vede doar din semiprofil, nu-i distinge trăsăturile. Dacă i-ar prinde și lui privirea, poate c-ar înțelege mai bine, dar așa... Oricum, după cum se foiește și tot încearcă s-o mîngîie, ori se simte vinovat, ori... în orice caz, o iubește, asta se vede. Par cruzi încă. Au timp.

– Ce faci, nu mănînci? Mie mi-e o foame... de la nervi, că altfel, azi n-am prea tras. Nici n-am avut cînd, c-am plecat repede. Oricum, și dacă trag ca un apucat, tot nu se vede și tot același raise ca toată lumea primesc, exact cînd îl iau toți. Mă și gîndeam că... Scuze, m-am înecat. Da' ce-ai, de ce te strîmbi așa?

– A lovit cam tare.

– Băiat! Și-abia ai intrat într-a opta! Mai are de crescut.

– Nu tu-l duci. Și nu mai pune atîta sare pe cartofi!

O scotea din minți mulțumirea asta tîmpă a lui, de parcă n-ar ști cît a chinuit-o, cît de greu i-a fost, la vîrsta ei. Știe foarte bine, dar nu-i pasă, e-atît de fericit, că nu mai vede nimic.

– Lasă, că dup-aia o să am motiv să nu mă mai las călcat în picioare. Și dacă băiatul ăsta tot nu pricepe, chiar că mă tirez. Adică, ori mă plătește ca lumea, să-mi țin familia, și mă lasă să fac ce știu, cum știu că-i bine, ori, dacă nu... Totuși, nu se poate, cum să ratăm așa o afacere doar pentru că vrea el să arate cine-i șef în firmă? Pregătisem dosarul beton, intram în licitație, iar la guvern știam cu cine să vorbesc, mergeam aproape la sigur, i-am servit și eu pe băieții ăia, nu trebuia decît să mă lase să mă ocup. Dă-mi și mie oliviera, te rog... Mulțumesc. Era garantat. Iar tipul voia să intre, clar voia, nu doar că-l descîntasem și-i arătasem... doar să-i desenez mai lipsea. Bun vinul, bun! Adevărul e că-i ieșea și tipului ăluia lui bine de tot, nu pierdea nimic, dimpotrivă, bani băgați cu cap, era o afacere foarte tare. Asta e, s-a dus. Un car de nervi am, de-asta mi-am și luat liber de la doișpe, pur și simplu nu mai rezistam... Nu vrei și tu din doradă? Culmea, e proaspătă.

– Nu, merci.

– O s-o termin. Și încă mi-e foame.

– Peștele nu satură, doar știi.

– Era și cam mică dorada asta. Ce să mai iau? N-aș lua dulce, asta nu.

– Niște brînză?

– Asta e! Fiți amabil... Asta e, brînză, că mai e și destul vin.

– A fost bună dorada?

– Bună, dar mică. Aduceți-mi, vă rog, un platou cu brînzeturi, ceva struguri, nuci... știți cum, da' repede, vă rog.

– Ce să pun? Telemea, caș afumat, franțuzești?

– Ce vreți, numai să vină repede. Și niște pîine

Ștefan Bertalan, Corpuri geometrice. Exerciții cu studenții arhitecți, 1973.
Prin amabilitatea Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

Ar fi preferat să stea sub un copac, sau barem sub o copertină de pînză, nu de plastic, dar aici toate erau de plastic. Vina lor că s-au trezit tîrziu. A ei, că iar s-a moșmondit. Adevărul e că dura o veșnicie pînă era ea gata. Înceată fusese întotdeauna, iar în ultima vreme parcă și mai și, pînă-și umplea sacul cu tot ce-i trebuia... Avea și el dreptate: căra cu ea prea multe și nici n-avea nevoie de toate. Își scoase evantaiul și-l desfășură, avea un model frumos, o coadă de păun.

– Și, cum a fost?

– A picat. Ți-am zis că dacă se bagă șefu', pică? S-a băgat. Și dacă nu i-aș fi spus! Mare păcat. Ăștia, cum ajung șefi, cum cred că le știu pe toate. Păcat, pentru că era ca și făcută, afacere de milioane... doar îl cunoșteam pe tipul ăla încă din școală, știam cum să-l iau, știam exact ce să-i ofer, cum, ce-i place... Și-a picat, n-a mai vrut. Ar trebui să m-obișnuiesc, să nu mai pun la inimă. Oricum...

– Îi ceri tu niște apă, te rog?

– Imediat. Iertați-mă, vă rog... Pe-ăștia dacă nu-i strigi, nu te-aud... Fiți amabil, vă rog... Adevărul e că băiatul ăsta habar n-are de nici unele... Degeaba a studiat el în Olanda... Așa, știți ce vă rog? Pînă se hotărăște și doamna, o apă plată rece... mică, da, și-o bere rece la draft, da' repede de tot, așa, de sete, dup-aia vedem noi. Da' repede, vă rog eu, și rece.

prăjită. Mulțumesc.

Fata s-a dus la baie. Înaltă, subțire, ochi căprui, tunsă scurt, gît lung ieșind din tricoul de culoare incertă, mulat pe sînii mici, blugi skinny, converși negri, mișcări parcă nesigure. Frumoasă talie! Cînd a trecut pe lîngă ea, ar fi putut s-o atingă. Băiatul își aprinsese o țigară și-acum butonează telefonul. Tipic, așa fac toți cînd nu mai știu ce să spună, ce să facă. Dar e trist și el, săracul. Uneori îi părea rău că nu fumează și ea. Nu fumase niciodată. Iar el se lăsase imediat cînd... Într-un fel, are noroc fata asta. Ei totuși stau de vorbă, încearcă să rezolve ceva, știu că e ceva de rezolvat. Ce-o fi? Doar dacă nu cumva el... Nu, n-are cum, de ce s-ar preface cînd ea nu-i de față?

Nu fusese așa de la-nceput. Dimpotrivă. Ori, cine știe, poate tot așa fusese și nu băgase ea de seamă. De ce? Cum să nu fi văzut ce-i sare acum în ochi? Să fie vreo doi, trei ani – mai mulți? – de cînd devenise atît de agitat, de mitoman, mereu nervos și nemulțumit de ceva... cum le mai știa el pe toate, nu mai admitea replică... nu-l mai înțelegea. Ori poate că înainte n-o preocupase problema. Ce era de înțeles? Totuși, cînd exact se produsese schimbarea? Încerca să găsească un moment, un motiv și nu izbutea. Poate nici n-a fost un moment anume, poate s-a întîmplat încet, treptat, pe nesimțite. Măcar nu dădea semne că are să-i reproșeze și ei ceva. Încă. Deși poate că avea și el nemulțumirile lui față de ea și le tăcea, le ascundea, așa cum făcea și ea. Altfel, dacă n-ar ascunde el ceva, de ce-ar vorbi atât de mult? Totuși, cît poate să țină joaca asta de-a v-ați ascunselea?

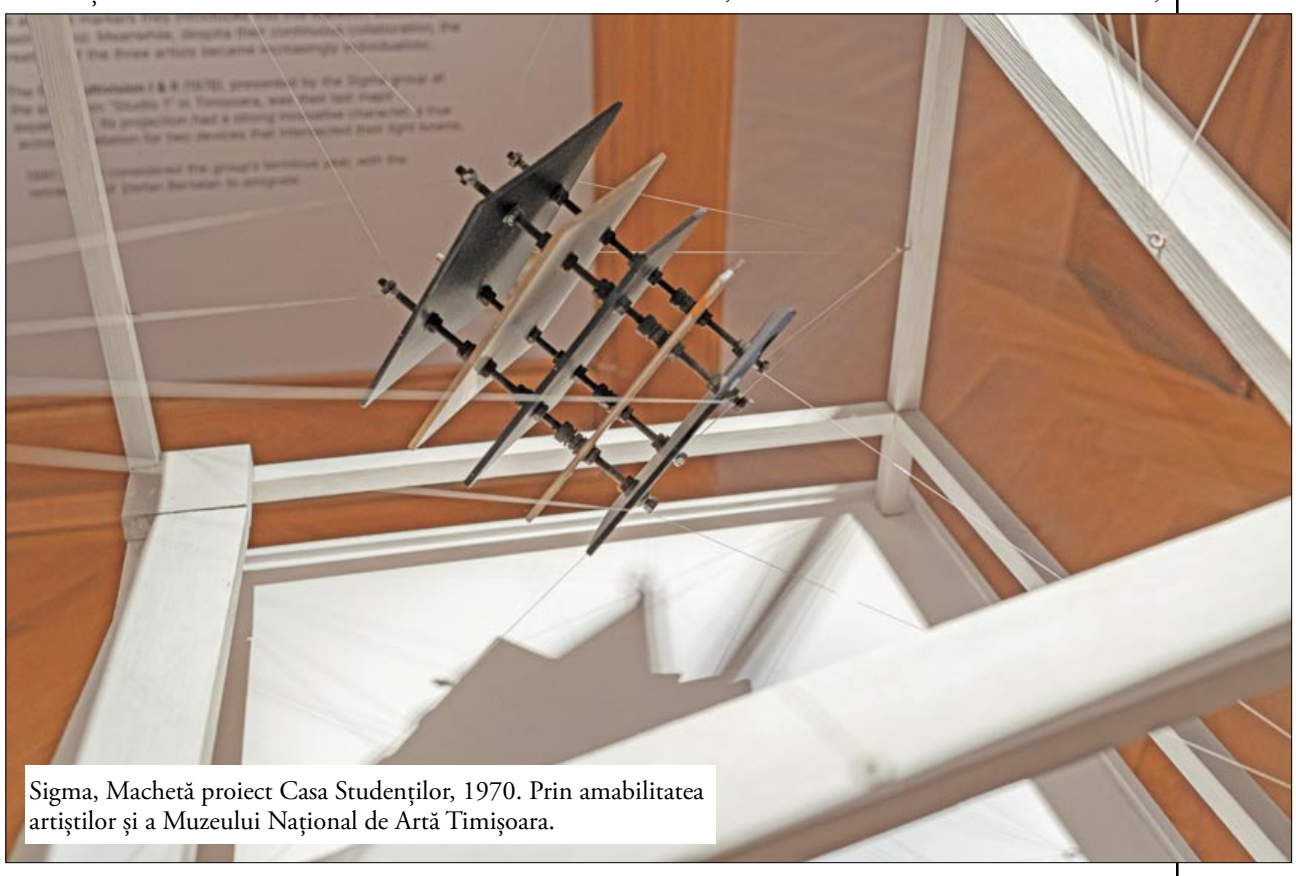
Ceva nu-i cușer cu băiatul ăsta, de s-a apucat să vorbească la telefon cît nu-i fata acolo. Și-a sunat el, l-a văzut foarte bine. Uite cum meliță, parcă i se bat turcii la gură, se mai și uită întruna spre toaletă, să nu se-ntoarcă ea cît vorbește. Urît. Deși, cine știe, poate că nici nu...

Și ce lacom mănîncă! Se abține de la carne, încearcă să fie atent cu grăsimile, cu acidul uric, evită dulciurile, dar tot... Înfulecă, nu mănîncă. Așa face de mult. Uite, nu-i nici patru după-masă, clar c-avea să se-ndoape și de seară, acasă. Dumnezeule, simțea că i se face greață. Și nu era de la sarcină, trecuseră de mult grețurile, nici n-avusese cine știe ce, dusese ușor sarcina încă de la-nceput, nici pofte ciudate n-avusese. Mînca în schimb el și pentru ea. Se și îngrășase, deși mergea regulat la sală, iar joia dimineață, înainte de job, juca tenis. Avea grijă de el, întotdeauna fusese atent la cum arată. Și-acum i se revarsă burta peste curea. Încă nu deranjează, dar nici mult nu mai e.

De cînd începuse ea să observe toate lucrurile-astea, s-o deranjeze orice făcea bărba-su, să-i fie aproape silă de cît băga-n el? Să i se pară vulgar? De fapt, nici nu era chiar așa, exagera. Ce-o apucase? Înainte-o amuza să-l ciupească de burtă. Poate de cînd făceau mai rar sex? Alte cupluri devin și mai active în timpul sarcinii, citise doar, plus că, dacă e s-o crezi pe Letiția, mamă, mamă... Ei nu. Și nici înainte nu fusese cine știe ce. Măcar să fi știut cum ar fi trebuit să fie. Lasă, că nu-i ăsta lucrul cel mai important.

Fata se-ntorsese de la baie. Se-așezase cu un gest lent, ostenit. Avea ochii încă roșii, oricît se spălase, e clar că plînsese. Culmea e că nici așa, plînsă, nu-i stătea rău. Și-o imagină încuindu-se-n cabină și plîngînd înfundat, așezată pe scaun, cu capu-n mîini, în picioare, sprijinindu-se obosită cu mîinile de chiuvetă și cu adidașii alunecînd ușor pe pardoseala udă din gresie cărămizie, privindu-se îngrozită-n oglindă, în timp ce se șterge după ce se spălase cu apă rece pe față o dată, încă o dată, și încă o dată. Cel mai jenant lucru, să plîngi în toaleta unui restaurant. Acum strîngea în palme ceașca de cafea și zîmbea, dar parcă tot trist, chinuit. Cum stătea cu capul ușor aplecat înainte, gîtul subțire părea și mai lung, și mai delicat – imposibil ca băiatul să nu simtă nevoia s-o mîngîie. Păi, da, clar, a și-ntins mîna. I-ar fi plăcut să poată fotografia scena. Cine știe, s-or împăca ei cumva.

Una peste alta, ea n-avea nici un motiv să plîngă. Deși o mai făcea. Chiar și fără motiv. Ei, fără. Acum însă își putea permite, orice făcea se punea pe seama sarcinii și nimeni nu-ntreba nimic.

Sigma, Machetă proiect Casa Studenților, 1970. Prin amabilitatea artiștilor și a Muzeului Național de Artă Timișoara.

Oare cu altul ar fi fost altfel? Cu care altul? Alin nici nu se pune, atît de rar își aduce aminte de el. Nici n-ar avea de ce. Și cum altfel? Asta ar fi vrut ea să știe – cum altfel? Doar nu ca-n filmele siropoase, asta nu – dar cum?

Ce-ar vedea la ei doi fata din stînga, dacă și-ar arunca ochii asupra mesei lor? Chiar ar fi curioasă să afle. Ce-ar înțelege despre ei? Un cuplu tînăr, amîndoi bine îmbrăcați, el mîncînd și bînd cu poftă și vorbind, poate un pic prea agitat, prevenitor totuși față de ea care, ușor neatentă și mai reținută, cu mișcări lente, poate și din pricina sarcinii avansate, abia ciugulește. Altceva? Spune asta ceva despre viața lor? Dar fata nu se uita către ei.

Pescui cu furculița o bucată de somon – era alunecos, ușor afumat –, căută și-o măslină, înghiți o frunză de salată și-o felie de castravete pe care luceau uleiul și zeama de lămîie, apoi sorbi și-o gură de vin.

– Îți place?

– Puțin prea parfumat.

– Îmi pare rău, trebuia să cer Sauvignon. Am uitat c-ai probleme cu...

– Lasă, e OK.

Nici măcar nu-i putea reproșa că nu-i atent la ea. Avea atenție distributivă. Multi-tasking. Și-acum: mînca și vorbea-ntruna, nici nu-l mai auzea. Așa fusese din facultate, poate și dinainte, dar nu-și dăduse ea seama. Prezent, cu replică vie, umor, nu lăsa să-i scape nimic, ieșea-n evidență în orice grup, un tip de succes. Și n-o înșelase, știa asta. Deși ar fi putut. Cel puțin atunci, cînd nu-l mai slăbea Corina aia... pe față se dădea aia la el, pic de rușine n-avea, nici cînd era și ea acolo nu se potolea, nu-i păsa, o ignora complet. El, doar să fi-ntins el mîna și... Se abținuse, era clar că-i plăcea și lui, dar se abținuse. Aproape un an de zile durase. Nu zisese nimic, nu se băgase. Nici el nu deschisese vreo discuție. Ce să fi spus? Tensiune, cum să nu?, se simțea uneori. Dar nu fusese nimic, putea să bage mîna-n foc. Avusese-ncredere-n el? Mai degrabă nu, dar se simțise atît de mică și neajutorată... Nu, n-o înșelase, nici atunci, nici alte dăți cînd se ivise ocazia. Și ocazii-au tot fost. Poate-acum îi părea rău. Nu-i era deloc clar dacă trebuia să-i fie recunoscătoare pentru asta. Îi era, totuși.

Ce-i reproșa, de fapt?

Fata de la masa din stînga se-ntunecase din nou, își pusese ochelarii de soare. Îi stătea bine.

Încerca să-și amintească dacă ei trecuseră prin ceva similar, dacă existase vreo scenă asemănătoare, cu ea plînsă în public. Nu-și amintea. Chiar să nu fi fost nici una?

– Aveai dreptate, cred c-am scăpat cam multă sare pe cartofi.

– Ți-am zis.

– Brînza e și ea sărată... Tu mai vrei ceva? Un dulce? Cafea? Eu cafea nu mai iau, c-am băut destulă la birou, de nervi...

– Nu, e-n regulă.

– Fiți amabil, vă rog.

Făcu semnul acela clasic, un rotocol cu arătătorul întins. Doar că el îl termina cu un zvîcnet în sus, parc-ar fi dirijat. Tot vreo dorință refulată de șefie. Ei, poftim, psihologie de doi lei, ce-o apucase? Și-n general, ce rost aveau gîndurile astea? Acum, în luna a opta? Păcat că nu s-a mai dus la servici, așa, acasă, uite...

Tot căuta să întregească tabloul, să adauge pete de culoare, nuanțe. Nu prea reușea. Poate că nici nu era nimic de adăugat, viața lor cursese simplu, firesc, fără inflexiuni, fără puncte de întoarcere, liniar, molcom. Și nu fusese rău. Adică... Ce-i aia bun, rău? Viață și-atît. Căsnicie. Nu te gîndești întruna la ea, trăiești și gata. Abia cînd începi să te gîndești și s-o-ntorci pe toate părțile, abia atunci... Și la ce bun? Mai rău te-amărăști.

Parcă se tîmpise de cînd stătea acasă.

Reuși să înfigă, în sfîrșit, furculița în roșia cherry. O desprinse de pe furculiță cu buzele – era încă rece –, se jucă o vreme cu ea, conducînd-o cu limba, apoi o sparse între dinți; zeama dulce-acrișoară îi împroșcă cerul gurii.

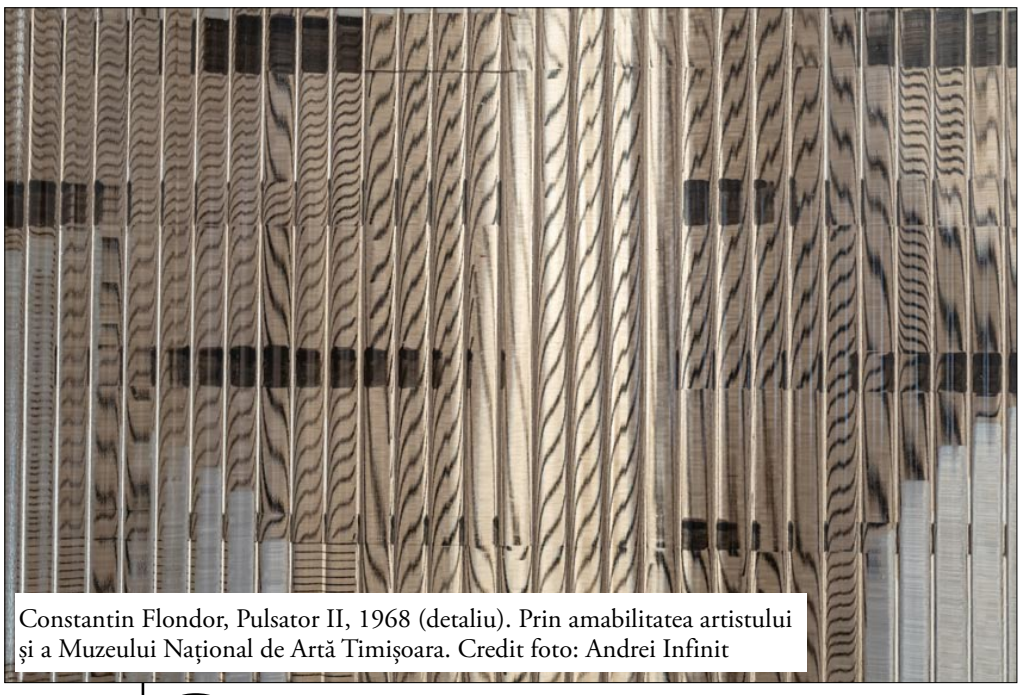
Mai bine așa, fără evenimente dramatice. Viață obișnuită, nu roman. Nu-i totuși prea monoton? Chiar să nu mai fi fost nimic?

– Bune brînzeturile, doar strugurii cam fără gust, din supermarket. De ce le-o fi așa de greu să ia direct de la producători, zilnic, doar nu trebuie cantitate mare, nu? Da' știu că te lupți cu salata, sărăcuța de tine, cam întinzi de ea... Da' ce-ai, iar joacă fotbal? Las' că-i bine, e puternic. Hai, că nu mai e mult. Smile!

– Bine că ești tu vesel!

– Iartă-mă, te rog, n-am vrut. Auzi, dacă tot nu-ți e foame, pot să termin eu salata? Poate-mi mai trece sărătura.

O afacere ratată

Constantin Flondor, Pulsator II, 1968 (detaliu). Prin amabilitatea artistului și a Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

Salam cu soia

Viorel MARINEASA

L-a pescuit din boscheți. Cine știe de când zăcea acolo. Ea are mereu o lanternă asupră-i. Voise să treacă pur și simplu, dar a reținut-o un geamăt parcă rugător. L-a identificat lângă o tașcă amplă mustind de mizerii. Moale, murdar, morocănos. Câteodată, retroactiv, înlocuiește unul dintre termeni cu „muribund”. Asta-l enervează și-i stârnește aceeași replică: „Puli-hund, doamna ‘vățătoare.” În prima fază l-a ținut într-o anexă. Apoi a propășit în bucătărie. În cele din urmă l-a admis în pat. Masaje, scărpinături și învârtejiri de ciolane veștede.

L-a reînvățat să se spele, să se bărbierească, „să se puțuluiască”, zicea ea, și, cât de cât, să se poarte. Venea din Bistrița sau din Sălaj, avusese pe-acolo o familie, un domiciliu. S-a luat la harță cu un cumnat sau, mai degrabă, cu (sic!) cumnatul unui cumnat, îl lăsase pe ăla aproape mort după ce alternase cu meșteșug loviturile de pumn cu cele de cuțit, omul chiar a murit, așa cum a aflat la proces. A făcut pușcărie, iar când a ieșit de acolo nu s-a mai întors la vechea casă. A bântuit prin jumătate din țară. S-a cazat în parcuri, sub poduri, în gări, în azile de noapte. L-au hăituit, s-au strofocat să-l disciplineze. Nu mai are așteptări de la el.

Aici, la doamna învățătoare Olga, ar trage pentru vecie. Sapă grădinița, repară, șurubărește. Face piața. Adună și scoate gunoiul. Se uită amândoi ceasuri întregi la televizor. Uneori comentează. Îi place de Lăutaru Martinel, ăla și șchiop de-un picior le dă goluri. „Niciun lăutar, niciun cobzar, niciun țambalagiu, măi Moise, îl cheamă Lautaro Martinez, nu te prosti”, se aude o strigare din cuină. „Cum cântă Lăutaru la beșică, doamna ‘vățătoare, nima n-o mai do-face, că-i cu clanaretu, că-i cu broanca, nu contește.”

«Moise ăsta-i de peste tot, ca iepurele», cugetă adânc Olga, «vorbește în toate slangurile și graiurile deodată.» Își amintește de școlarii ei din tinerețe, cei dintr-un sat pădureț uitat de lume. Ce nebunie la conjugări! Jumate pricepeau. Dar cealaltă jumătate... Participiul și, implicit, perfectul compus erau pietrele de încercare. Măi, voi vi-s agatârși combinați aiurea cu costoboci și cu sarmați, bisseni cu polovțieni și cu stră-bulgari, că românași nicidecum, așa îi apostrofa, total incorectă politic, tovarășa ‘vățătoare, iar ei turuiau intimidați și căpoși: am făcit... am făcat... am mergut... m-am îmbrăcit... m-am îmbrâncat... au citut... mă îmbrăchez... Ghiveci în țestele lor.

Explicațiile ei treceau atunci de la zestrea genetică a neamului la cea a familiilor în cauză, două cincimi îs făcuți la beție, tuna ea prin cancelarie. «Ce atâta Cro-Magnon și Neanderthal», își zice Olga și-acum, «omul de mâine se plăsmuiește când la crâșmă, când în laborator.»

De dincolo, Moise, cu clăpăuga pe recepție, se bagă și el. „Ian auziți-o, doamna ‘vățătoare, pe fomeia politică din tembelizator: de ce fugem... de ce fugem. Tare pre domnește să iesprimă domnița! De ce fugem... de ce fugem. Dacă iau puterea, ăștia așa ne pun să vorovim? De nu, ne arestuiază și ne belesc?” „Pe tine nu te arestează, Moise, cum să arestezi sarea pământului?” „Și lu Lăutaru Martinel, cât îi el de lăutar, i-or dat pedeapsă c-o-njurat de dumnezăi, unu care știe să cetească de pră buze le-o spus la șăfii dă la federație, și nu o dată o suduit. Dă doauă ori. Da’ și când se sfătuiește cu ziariștii, tare frumos zice, parcă cântă și deodată dă ordin ca la armată, io așa cre’că să iesprima împăratul Traian când o ținut discursu după ce o ocupat Dacia. 5000 de euro o fost amenda pentru lăutar c-o suduit la ripoteri.”

„Lasă-l în potop pe Lautaro, *caro* Moise, și du-te după pită, că n-avem cu ce mânca clisa diseară.” „Ș-o fost și unu d-al nost care grăia ca-n Italia, ținești minte? Florin nu mai știu cum, că m-am zuitat, o fost piriuada când am beut mult șpirt mediținal, și ăsta îți atachează mimoria. Și când vorbea românește parcă cânta ca italienii, un an o stat în cameră cu unu Gigi ca să-l învețe limba, tot la Milan, da’ la aialantă echipă.” „Nu vrei să mergem într-o excursie la Milano?” „Noi doi?” „Eu am mai fost cu fie iertatul, dar bănuiesc că tu nu. Mi-ai fi povestit.” „Sirios?” „Mă știi neserioasă? Mai am un ban la strojac. Stai să vedem cum se termină alegerile, că tare mă stresează.” „O, doamna ‘vățătoare, v-aș face masaj la picioare în fiecare zi. Și v-aș scărpina în cap ca să durmiți mintenaș.” „Nu fi lingău. Știi că nu-mi place. Vedem Domul, Scala, barem pe din afară, și... și... San Siro! Ăsta și pe dinăuntru, ne programăm din timp.” „ Poate dăm și de Lăutaru Martinel.” „Cine știe. N-ai plecat după pâine?”

În drum spre butic, Moise își face socoteala că s-a prezentat ultima oară la alegeri în 1992. Ba nu, în 1990. Atunci l-a votat hotărât pe Iliescu, deși taică-su, care încă trăia, îl sfătuise să opteze pentru Rațiu. Ce nu-i plăcuse la el? În primul rând, că vorbea româna cu accent englezesc; apoi că purta un fluture sub gușă (un papion) și că n-a mâncat salam cu soia.

Un vot, o părere

Alexandru POTCOAVĂ

- Nu mai pot cu ăștia – mi-a zis un cunoscut zilele trecute.

L-am privit curios. În viața lui nu avusese vreodată o problemă cu ceva sau careva. E genul tipului retras, care evită în general discuțiile și datul cu părerea. Nu se întinde la bârfă, pentru că nu îi stă în fire și oricum are doar o mână de amici, care și ei par să ducă o viață molcomă, lipsită de mari peripeții și încercări, una ce trece pe sub radar, cum se spune. Ce să și vorbești despre asta? „Și-mi sunt doar amici, da? Că nu pot să-i consider pe nicicare prieteni. Ne vedem rar, mai povestim de o carte, de un serial nou pe Netflix, mai jucăm un ping-pong sau ne strângem la o terasă din cartier să vedem un meci, când joacă România sau la Euro și Mondial. Că din campionatul nostru n-ai ce să alegi.

În rest, habar n-am cine le sunt părinții și dacă mai trăiesc, nu știu cu cine umblă, dacă au soții, copii sau măcar își doresc. Treaba lor. Despre ce nu se discută nu există” – îmi amintesc că a zis cu altă ocazie. Și mai știu că omul nu votează, pentru că e apolitic și oricum nu are pe cine vota. „Să mă lași în pace cu subiectul ăsta, n-ai să mă convingi niciodată că am cu adevărat de ales. Da, pot să decid dacă îmi place Dan Brown sau Pynchon, dar ce să fi optat între Iliescu și Vadim?”

La el, orice comparație pleacă de la titluri de cărți sau autori. De când a învățat să citească, nu l-am văzut decât cu o carte în mână. Am fost vecini, locuia la un bloc distanță, și rareori se băga cu noi la fotbal pe betonul din spatele aprozarului sau în curtea grădiniței de vizavi. Dar și atunci, stătea portar, lăsând cartea pe una din barele ridicate din cărămizi, beceauri, lăzi și ce mai „furgăseam” de prin preajmă. Când ne luam la harță, adică tot la câteva faze, și asta se lăsa cu minute bune de întreruperi și zbierete, de ieșeau părinții pe la geamuri, puștiul se așeza turcește și mai întorcea o pagină.

Altfel, mai ales în vacanțe, când mai toți copiii plecau la bunici, la țară, locul lui era pe banca de la ușa scării, până se trezeau bătrânele din somnul de după-masă și coborau la aer și povești, apoi veneau oamenii de la lucru și băteau o șeptică sub bolta de viță de vie urcată pe cadrul din bare de fier beton, „rămase în plus” la vreun șantier din zonă, după care, pe seară și până noaptea târziu, se vedeau acolo băieții mari, să spargă semințe cu gagicile lor. Adi își continua nestingherit lectura, oriunde și oricând, fie cu lanterna sub plapumă, fie în firobuz, înainte ca asta să fie *cool*. Nici nu știu ce facultate a terminat și unde lucrează – o să-l întreb data viitoare. Ce vreau să zic e că îi cunosc gândirea și am rămas uimit auzindu-l zilele trecute.

- Bine, dar cine sunt „ăștia” și ce s-a întâmplat?

- Duminica trecută au fost iar alegeri.

- Așa, și?

- Habar n-am avut, când m-am dus la supermarket de dimineață, să vânez ceva de mâncare la reducere, să-mi iau țigări și un bax de bere. M-am bucurat să pun mâna pe o caserolă cu salată de vinete și un salam la jumătate de preț, că pe astea și le opresc pentru ei lucrătorii și paznicii din magazin, nici nu mai ajung la raft. Și mă duc eu fericit la casă, pun totul pe bandă, casiera îmi zâmbește, doar îi sunt client fidel, știu și când i s-a îmbolnăvit ultima oară pisica, dar îmi zice: „Azi nu vindem alcool”. „Păi de ce?” „Azi sunt alegeri, e o secție de votare lângă noi, nu avem voie.” Când te gândești că am pățit aceeași chestie și data trecută, dar tot n-am fost pe față. Deh, dacă nu urmăresc și nu mă interesează...

M-am întors acasă, am scos din bibliotecă, unde o pusesem de exponat, bibelou, sticla de vin primită de ziua mea de la un amic care încă n-a aflat sau nu-i pasă că nu beau decât bere, și mi-am turnat un pahar. M-am și amețit. Clar, nu-i pentru mine - mi-am zis și am vărsat restul în chiuvetă. Am păstrat sticla, am așezat-o la loc pe raft, că îmi place eticheta, apoi am luat un Knausgard sub braț și am coborât la terasa de lângă piață. Că și acolo sunt un obișnuit. Am primit o bere, am deschis cartea, toate bune și tot mai frumoase.

Mi-am mai revenit, am cerut a doua, apoi a treia, eram în lumea mea, împăcat cu restul. Când, din senin, au apărut doi polițai tinerei, un el și o ea, de ziceai că atunci au ieșit din salonul de pensat, coafat și frezat. Au aruncat un ochi în jur la mese și s-au dus la tejghea, începând să-i ceară chelneriței acte.

M-am ridicat la ea și am întrebat-o care-i problema. „Din acest moment și până diseară la nouă nu mai poți să bei aici” – a zis. „Că-i o secție de votare în preajmă.” Reținc că m-am cam aprins atunci și m-am trezit și cu un proces verbal. Eu, care n-am luat niciodată o amendă, nici măcar de la controlori, că mereu am avut abonament. De nervi, am plecat direct să caut secția aia.

- Și ce ai făcut acolo? Că nu te-am văzut la știri – i-am zis amuzat.

- Am primit un buletin, am intrat în cabină și am desenat cu pixul un chenar, în care am scris: „Cine îmi permite să cumpăr bere în orice zi, inclusiv de alegeri, pandemie și alte dezastre”. Și, pentru prima oară în viață, am pus ștampila VOTAT. Sunt curios cât o să conteze. Altfel, rămân la părerea mea.

Principiul incertitudinii (66)

Paul Eugen BANCIU

Va părea „Universul elegant” pe tablele cu calculele savanților, dar e unul virtual, posibil, probabil, iar domnii fizicieni şi matematicieni se ceartă încă între ei chiar şi în problemele, atât de confuze pentru unii (bunăoară Frieman...), ale teoriei supercorzilor, când nici cele ale corzilor nu pot fi demonstrate fizic, cum e baterea unui cui – dar voința lor e să se ajungă; într-un târziu (ce par să conducă) spre teoria ultimă.

Iată precizările optimistului savant Brian Greene: „Teoria supercorzilor atinge cele mai adânci probleme ale fizicii teoretice (sic!), iar majoritatea acestora sunt în afara granițelor în care experimentul nu poate călăuzi. Câştigul ar fi enorm, căci unele dintre cele mai profunde întrebări şi-ar găsi răspunsul (sic!). Progresul necesită muncă îndârjită, răbdare, noroc şi multă inspirație – exact ingredientele a căror scară de timp în obținerea succesului nu o putem nici controla, nici prezice...

Poate generația noastră va atinge acest mult căutat nivel de cunoaştere sau poate că nu (sic!). Poate că vor mai trece multe generații până atunci. Singurul lucru cert este că nu vom şti dacă nu vom încerca. /.../ Nu putem şti dacă vreunul din urmaşii noştri va ajunge să contemple din vârf, cu claritate infinită, vastul şi elegantul univers. Dar fiecare generație urcă puțin mai sus, căci, cum spunea Jacob Bronowski, „în fiecare epocă există un punct de cotitură, un nou mod de a înțelege şi privi coerența lumii…” Pentru că, conchide savantul: „Universul este guvernat, cu precizie extremă, de mecanica cuantică…”

Martori ai secolului trecut şi prezent: John D. Barrow, Einstein, Heisenberg, Hawking, Bekenstein, Strominger, Vafa, Susskind, Plank, Broglie, Germer, Peynmann, printre alte zeci şi sute de savanți eminenți din toată lumea. Stephen Hawking numea acesta primul pas către cunoaşterea „minții Creatorului”.

Lumea se-nmulțeşte, curând se va dubla. Morții unui secol îi depăşesc deja pe cei ai tuturor mileniilor de până acum. Tragedia unui veac acoperă, prin repetare, întreaga istorie a omenirii – şi totul continuă cu nesăbuință bezmetică. Războaie, tortură, invazii ale disperării, crime, durere, sânge, enorm de mult sânge irosit pentru câte un ideal de un an, patru ani, nu mai e vorba despre decenii. Roata istoriei se mişcă din ce în ce mai repede, trecând prin aceleaşi poziții, iar acul patefonului sare, melodia devine continuu doar trei sunete, ca pe un disc spart.

Concretul şi abstractul, obiectul, iluzia, speculația şi spiritul se învăluiesc, luându-şi locul pe nesimțite, spre deruta generală. Unde să mai încapă în zisul Iad toți păcătoşii? Unde ar mai fi Raiul? Sfinții sunt puțini, numărabili, cu tot adaosul făcut de fiecare dintre bisericile creştine. Cei din veacul al IV-lea şi de mai apoi sunt abstraşi istoriei, retraşi de lume, îngânând o doină de jale a omenirii: pentru sufletul lor, sau doar pentru el şi al celorlalți.

O casă e mult mai simplă decât un om. O catedrală, mult mai simplă decât clopotarul ei. Prin simbolurile vitraliilor, lumina transpare translucidă spre un univers uman larg, peren. Toți cred în pereunitate, dar se gândesc doar la scurta lor trecere, niciodată spre capătul ei. Grecii aveau temple gândite pitagoreic, ca nişte compoziții muzicale. Catedralele gotice sunt şi ele nişte compoziții muzicale, iar între ele şi temple, cu propria lor muzică interioară, ce pare să-l fi inspirat în vizitele lui prin Orient şi pe Pitagora, între toate aceste compoziții muzicale ridicate pe verticală de cele două civilizații, există ca punct comun – matematica. Chiar şi „teoria supercorzilor” consonează cu aceasta.

Infinitul mic şi infinitul mare: imposibil de conceput diferența dintre nimic şi unitate, dintre zero şi unu, în acel prag de 0,9999 în care infinitul mic se apropie de unitate fără să o ajungă vreodată. Cum infinitul mare se reazemă pe unitate, alt plan abstract, mental, peste care vine dublul să anime voința de înfrângere a paradoxului, de înfrângere a imuabilului, a corpului fizic acceptat mental. Conceptualizat. Spiritul conceptualizează, ajută la edificii, dar nu se lasă conceptualizat. Din sesizarea acestei rupturi dintre fizic şi spiritual s-au născut ştiințele de azi, metafizica filozofilor şi mistica, în speranța găsirii unui punct comun de atingere. Însă mereu rămâne o diferență de 0,000...1 între infinitul mic şi cel mare.

Cum sfinții nu sunt descendenți de sânge ai lui Iisus, ci doar copiile Lui întru spirit. De cealaltă parte, ontologiile ample ale structurilor gândurilor ca nişte desene schematice după Facerea Lumii, din Vechiul Testament. Speculații şi manipulări, trişări şi iluzii... Pragul nu este trecut pe pământ, or, noi aici trăiam chiar şi atunci când se mai concepeau spațiile curbe, convexe ale lui Riemann sau concave ale lui Bolyai. Copii multiplicate de un xerox mintal, care-şi atinge în răstimpuri limitele. Doar spiritul transgresează limitele, iluzionându-se că se află deopotrivă, şi în *nimic,* şi în unitate, şi în tot.

Dar pentru om, pentru ființă, nimicul în sine nu poate exista decât ca nimic al cuiva, al unui lucru existent, al unității. Nimicul e o absență. Altă limită. Unitatea tinde spre nimic, dar nimicul nu tinde spre unitate. Şi, deja, totul explodează în matematică, fizică sau în oricare dintre ştiințele în care şi-a caroiat mentalul uman lumea, ca viziune a realității, să o poată pricepe măcar în felul acela ca pe ceva cât de cât unitar.

Fizicienii sunt convinşi că asul e în mâneca lor. Chimiştii la fel, de matematicieni doar biserica şi limba latină, şi greaca veche nu au nevoie.

Medicina – adică ştiința de prelungire a vieții omului pe pământ şi dincolo de jocul celor trei Moire sau Parce: Atropos (torcătoarea), Clotho (depănătoarea) şi Lachesis (tăietoarea firului, moartea), la greci sau Nona, Decuma şi Morta, la romanii din antichitate, deşi moirele, ca generic, au trandafiriul supranume de „Torcătoarele” – ia totul de pe unde poate să dreagă ce se mai poate la individul uman, devenit în fața specialistului un „organ defect”, fără să-şi mai pună problemele sufletului celui aflat sub lămpile de deasupra mesei de operație. Se sperie când apar boli noi, ființe noi, ce par să nu mai aibă nimic din genele strămoşilor.

Dar biologii îşi văd de treabă, independent de pacient, medic, farmacist, inventează ceva. Apoi se aude doar strigătul de Khaire, care nu mai e decât un ADIO.

Constantin Flondor, Miraj Ondulatoriu, 1968-69. Prin amabilitatea artistului și a Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

Zavaidoc

Pia BRÎNZEU

Când citeşti cuvântul „Zavaidoc” pe o copertă de carte rămâi nedumerit. Să fie un substantiv, un adjectiv sau un nume propriu ? Iar titlul întreg, „Zavaidoc în anul iubirii”, te lasă şi mai dezorientat. Care e anul iubirii? Te lămureşti doar atunci când citeşti romanul Doinei Ruşti despre Marin Teodorescu, poreclit Zavaidoc, cunoscutul manelist al Bucureştiului interbelic. Era un artist celebru în toate grădinile de vară, restaurantele şi saloanele mai simandicoase ale capitalei, unde cânta împreună cu taraful său melodii precum *Mărie, Mărioară*, *Aseară fusei la una* sau *Iarba verde din zăvoi.* Pentru Doina Ruşti, Zavaidoc a fost „un stăpân al cântecului”, un bărbat „viu”, „incredibil de pur” şi „cu o miraculoasă energie”.

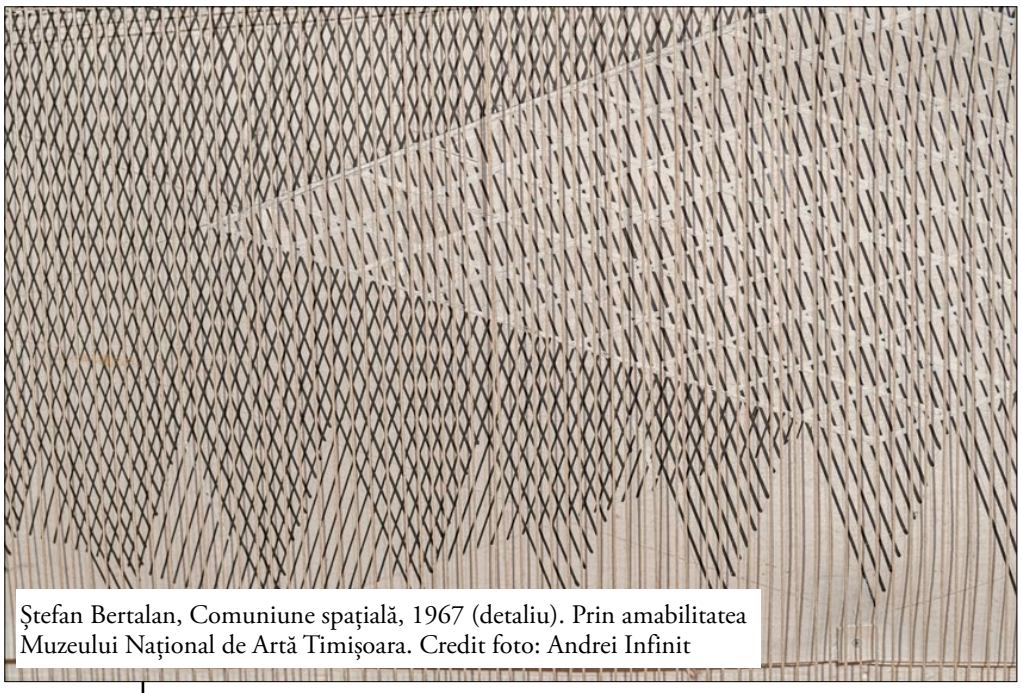
Un personaj enigmatic, descris cu o inteligență şi profunzime psihologică provocatoare, a cărui voce părea să nască în ascultători minuni neştiute, tainice, din altă lume. Iar anul iubirii sale, 1923, era „un an de vârf, de ascensiune” al Bucureştiului, ne explică autoarea într-un interviu, când orașul înflorea prin mici afaceri, cinematografele se înmulțeau neașteptat, iar femeile s-au emancipat, devenind mult mai independente decât au fost până atunci. Totul într-o realitate mai puțin dură decât cea a Primului Război Mondial, mai potolită şi suficient de blândă ca să încurajeze călătoriile în interior ale celor trei naratori ai romanului – adolescenta Carolina, iubita lui Zavaidoc, Matilda, şi lăutarul însuşi – cu toate contradicțiile lor, paradoxurile, schimbările de dispoziție şi situație impuse în primul rând de o mare dragoste pentru muzică.

Folosindu-se de ziarele vremii, Doina Ruşti reconstituie cariera artistului şi felul în care a redat cu îndemânare evenimentele momentului în cântecele sale, fie că era vorba despre crime, violuri sau aventuri de tot felul. Ele vor fi descrise în prima parte a romanului de tânăra Carolina, fascinată nu numai de muzica lui Zavaidoc, ci şi de iubirea acestuia pentru Matilda, o iubire însoțită de numeroase dorințe, vise şi planuri de viitor. Nu ne miră atunci că Zavaidoc cel îndrăgostit ridica sălile în picioare, aducea spectatorii în extaz şi triumfa prin cântecele sale asupra însingurării, a blazării, a banului corupător. Ele reprezentau nu numai „vocea victoriei de după război”, ci şi un „tirbuşon” prin care strigătele de izbândă erau înfipte în frunțile ascultătorilor săi. Adânc. Fără milă. Pentru a nu mai fi uitate niciodată.

Adolescenta se va îndrăgosti şi ea de talentatul artist, îi va murmura cântecele şi îl va urmări îndeaproape, încercând să-l surprindă cu ochi limpezi, detaşați. Ceea ce se dovedeşte a fi cu totul imposibil, pentru că Zavaidoc „îți impunea tonul şi ritmul lui, indiferent în ce stare te-ai fi aflat.” Îl priveai „şi erai a lui pentru tot restul vieții”. Numeroasele semne de întrebare iscate de Carolina vor fi lămurite în partea a doua a romanului, în povestea Matildei, autoarea unei crime involuntare şi, prin urmare, misterioasă atât față de Carolina, cât şi față de Zavaidoc. Trauma omorului nu va fi depăşită, se va ridica asemenea unui zid între ea şi cântăreț. Vinovăția o va înspăimânta, dezgusta şi istovi, o va face să dispară fără să-şi anunțe iubitul şi să pună astfel capăt relației lor, aşa cum nimeni nu ar vrea să se întâmple cu amorurile sale.

Îi rămân doar amintirile, puternice şi dureroase: „…îmi spunea cuvinte de dragoste, dar nu conta ce spunea, cât sonoritatea, clincăitul de argint, foşnetul de frunze de iulie, îmbibate de praf şi copleşite de ploile mari din mijlocul verii, nişte sunete care se schimbau repede şi pe care nu le puteai scoate din visele lor fericite. Au rămas pentru totdeauna în mine, încât şi acum le aud cu aceeaşi intensitate, sunete venite din cealaltă parte a lumii.”

Iată o proză vie şi curgătoare, aşa cum ne-am obişnuit să citim şi în celelalte romane ale Doinei Ruşti. Dar e mai bine să nu faci greşeala de a căuta cântecele lui Zavaidoc pe internet. Ascultându-le, eu personal nu am simțit deloc îndemnul lui Octavian Goga: „Mai cântă, lăutare, mai cântă….!” Dimpotrivă. Mi s-a părut că secolul ce a trecut mă desparte definitiv de vocea lăutarului. Am alte gusturi muzicale aici în Banat, fredonez alte melodii şi îmi plac alte compoziții. În schimb, romanul Doinei Ruşti l-aş putea reciti oricând. Pentru pitorescul lui provocator şi, mai ales, pentru personajul său simbolic, reprezentând spiritul vital al muzicii şi libertatea generată de artă.

Ștefan Bertalan, Comuniune spațială, 1967 (detaliu). Prin amabilitatea Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

Dracul gol preferă grașii

Robert ȘERBAN

Cum văd un om gras, cum prind curaj imediat, ca un naufragiat pe mare ce aude țipete de pescăruș. Ridic repede capul, mă însuflețesc și, brusc, aș vrea să fiu părtaș o răscoală uriașă, la capturarea unui stol de scarabei-vampiri, la plantarea unei păduri de Sequoia Gigantea. Apariția unui dolofan e întotdeauna tonică pentru mine, și asta vine din copilărie.

Când eram mic, căutam mai degrabă să stau în preajma mămicilor, decât în cea a odraslelor pe care ele le descărcau sau le însoțeau în țarcul amplasat într-unul din colțurile spațiului de joacă dintre blocuri. Am locuit într-un cartier comunist de P+4, în mijlocul căruia erau un tobogan, două balansoare, tiribombă, groapă de nisip, bară metalică pentru bătut covoarele, două leagăne și un țarc pentru copiii mici, prevăzut cu două bănci lungi, de lemn, față în față, despărțite de o groapă de nisip, alta decât cea din preajma tomberoanelor de gunoi.

Pe atunci, erau mult mai multe mame grase decât acum. Cele de azi mănâncă echilibrat și verde, au concediu de maternitate doi ani, slăbesc imediat după naștere fiindcă merg la sală, aleargă, țin cure, beau apă cu lămâie, schimbă diete între ele, au maseuze care le vin acasă și le frământă până le topesc grăsimile, fac tratamente anticelulitice. Mamele de atunci croșetau cu iglița, coseau goblenuri, făceau, din lână, ciorapi, veste, fulare, mănuși cu un singur deget, flanele. Pentru copiii și soții lor sau pentru vânzare, fiindcă nu toți aveam lână de oaie. Stăteau mult pe bancă și chiar dacă vorbeau continuu unele cu altele, chiar dacă discutau în contradictoriu ori se certau, mâinile le mergeau într-una.

Din când în când, își strigau copiii. Dacă nu primeau răspuns, se uitau după ei, dar fără să-și oprească mâinile din lucru. Însă copiii răspundeau când erau strigați de la geamuri, balcoane ori de pe bănci, fiindcă așa erau instruiți. Așa eram instruiți: să zicem da din prima, ca să nu-și răcească părinții gura de pomană și, mai ales, să nu-i băgăm la griji, Și așa aveau destule, cu serviciile, cu cozile, cu părinții lor care se îmbolnăveau, cu curentul care se lua ore în șir, cu frigul, iarna, cu noi, care trebuia să creștem mari, cu televizoarele la care n-aveau ce vedea: doar telejurnale cu realizări, cântece patriotice ori coruri patriotice. Atunci când se întâmpla ca unul dintre noi să n-audă, era avertizat de ceilalți: vezi că te strigă ai tăi.

Mamele grase erau mai bune, mai înțelegătoare, mai puțin nervoase. Spuneau cel mai des lasă-l, că-i copil, își pocneau cel mai rar progeniturile și le îndemnau să împartă ce aveau de mâncare cu ceilalți, când nu ne serveau chiar ele cu bomboane lipicioase, din pungi de hârtie maro, cu biscuiți tari ca scoicile, din pungi de plastic, cu napolitane umplute cu cremă de lămâie sau cu pufarine.

Tanti Luciana avea părul scurt și creț, era cârnă, dulcică și roșie tot timpul în obraji, iar pieptul îi era uriaș, încât părea că va exploda la următoarea mișcare. Era mama lui Sile, prea mic și mototol ca să mă joc cu el. Uneori, tanti mă ruga să-l am în grijă până urca în apartament să-i aducă apă ori căciula, batista sau ce mai avea el nevoie. Nu se-ntorcea niciodată cu mâna goală și întotdeauna primeam și eu ceva, plus o mângâiere pe cap, care mă înfiora. Când am mai crescut, trăgeam cu ochiul la nasturii de la bluzele ei și speram să prind momentul când unul se va rupe sau se va deschide, iar sânii colosali, care s-au tot mărit, o să-i năvălească afară. N-am avut noroc și a trebuit să mă mulțumesc cu imaginea sutienelor, două crem și unul negru, pe care le punea la uscat, pe rând, în balconul ce dădea spre camera mea.

Doamna Sileanu citea tot timpul când ieșea cu fetele ei. Gemene, slăbănoage, roșcate, nu le păsa de ce era în jur. Se jucau una cu alta și se trăgeau de păr. Îmi amintesc că, la un moment dat, n-au mai venit îmbrăcate la fel, ca până atunci. Cu toții am crezut că s-a întâmplat ceva și ne-am uitat atenți ca să realizăm ce-ar fi putut-o determina pe doamna să nu le mai dea haine identice, care făceau imposibilă diferența dintre Ema și Corina. Să fi crezut că așa ne va fi mai ușor nouă, celor din curtea blocurilor, să le băgăm în seamă? Poate că.

Doamna Sileanu era înaltă, jucase baschet în tinerețe și, fiindcă urmase niște tratamente ca să rămână însărcinată, se îngrășase. Era o apariție care te oprea din orice-ai fi făcut. Nu știu câte kilograme putea să aibă, dar sigur mai mult de o sută cincizeci. Iar respectul pe care mi-l impunea cu statura ei era dublat de faptul că avea întotdeauna o carte ce îi capta rapid atenția.

Uneori mai da din mână când o necăjea câte-o muscă, dar era un gest inconștient, fiindcă nu contenea din citit. Ofta, din când în când, iar trupul ei uriaș părea că se desumflă și că n-o să-și mai revină la loc. Însă imediat trăgea aer în piept și alura-i se refăcea brusc, ca balonul din *Cinci săptămâni în balon*. Mă simțeam bine pe lângă ea fiindcă nu-mi imaginasem că grașii citesc. Iar doamna citea de rupea și era singura dintre toate mamele care făcea asta.

Continuare în pagina 22

Cărțile fără casă

Radu Pavel GHEO

Într-un articol din ediția românească a *Newsweek* din 13 februarie 2024, intitulat „De ce nu se citește în România?“, jurnalistul Petre Bădică relua o temă dureroasă: cea a lipsei de apetit pentru lectură a românilor. Încercînd să stabilească măcar unele dintre cauzele fenomenului, autorul analiza și involuția bibliotecilor publice din România contemporană, determinată – și aici, ca și în alte zone sociale – de distrugeri și devalizări care au dus la realitatea de acum.

„Jaful nu s-a produs doar în «fabrici și uzine»“, scrie Petre Bădică, „ci și în bibliotecile de la sate și de la orașe. Iar cifrele nu mint... [D]upă Revoluție, s-au închis 8.300 de biblioteci unde elevii și tinerii aveau acces gratuit la cărți. Din 16.666 de biblioteci în 1989, am rămas cu 8.372. Adică pe jumătate din bibliotecile României s-a pus lacătul. Din 10.000 de biblioteci școlare au rămas 6.000. Din 4.458 de biblioteci publice au rămas sub 2.000. Din 2.600 de biblioteci comunale au rămas doar 1.600.“

Jurnalistul prelua datele furnizate de un studiu statistic întreprins de Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală pentru perioada 1995-2023. În plus, cum am scris luna trecută, conform spuselor profesorului Mircea Regneală, o parte din aceste biblioteci, cine știe cîte, nu s-au închis pur și simplu, ci au dispărut, au fost distruse – stricate sau pierdute, ca într-un banc vechi și cinic despre abilitățile creative ale nației noastre.

Așa stînd lucrurile, prima întrebare care mi-a venit în minte a fost: ce s-a întîmplat cu cărțile? Ce s-a întîmplat cu miile, cu sutele de mii de cărți rămase fără casă? Odată ce bibliotecile s-au închis – sau au dispărut așa, puff!, ca niște vise din desenele animate –, ceva trebuie să se fi întîmplat cu ele. Au fost depozitate și uitate undeva, în teancuri mucegăind încet în întuneric? Au fost casate, topite, reciclate? S-au împrăștiat prin lume, ca niște cîini rămași fără stăpîn?

Un răspuns parțial, deși nu integral lămuritor, am putea găsi. În 1990, pe cînd eram student, am fost vreme de două săptămîni în Dobrogea, într-una din ultimele tabere folclorice colective ale catedrelor de folclor și antropologie din cele cinci universități mari ale României de atunci: București, Cluj, Craiova, Iași și Timișoara. În satul unde ne-am făcut cercetarea am ajuns la un moment dat și pe la școala locală, unde cineva (poate un profesor, poate un bibliotecar, nu mai țin minte) mi-a făcut cadou două cărți: romanul în versuri *Evgheni Oneghin* al lui Pușkin, apărut la Editura pentru Literatură în 1967, și un volum de versuri de Vladimir Maiakovski publicat în 1970 în colecția „Biblioteca pentru toți“, *Vladimir Ilici Lenin*. „Luați-le, că tot nu le mai citește nimeni“, mi-a zis omul. Pe atunci nu eram suficient de matur sau de vizionar ca să înțeleg ce realitate prefigurau cuvintele lui, dar cărțile le am și azi. Pe ele apare o ștampilă veche: „Regiunea Dobrogea, Raionul Hîrșova, Biblioteca Comunală Dăeni“.

Mai recent, adică în ultimul deceniu, de cînd comerțul cu carte veche s-a mutat în mare parte online, cumpăr din cînd în cînd cărți de pe site-uri specializate, cel mai des de la vînzători particulari. Și, nu o dată, cînd deschid pachetul și răsfoiesc volumele proaspăt primite, dau peste cîte o ștampilă similară. Cea de pe exemplarul meu din *1, 2, 3 sau...* al lui Traian T. Coșovei, apărut în 1980 la Editura Albatros, arată că provine din Biblioteca Sindicală „7 Noiembrie“ din Craiova.

Două volume din *Jurnalul* lui Lev Tolstoi, apărute în 1975 la Editura Univers și ajunse în biblioteca mea, au stat odinioară pe rafturile „U.J.C.M. Buzău, Biblioteca – orașul R. Sărat“ (U.J.C.M. însemna Uniunea Județeană a Cooperativelor Meșteșugărești). Presupun că azi meșteșugarii din Rîmnicu-Sărat nu mai au o bibliotecă unde să-l citească pe Tolstoi.

Cam din aceeași zonă provine și ediția din 1964, de la Editura pentru Literatură, a *Ultimelelor sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară de V. Voiculescu*, cumpărată tot online: pe ștampila de pe primele pagini scrie „U.R.C.M. Ploești, biblioteca – orașul Buzău“ („R“-ul însemnînd aici „regională“).

Introducere în opera lui Constantin Negruzzi de Gabriel Dimisianu, studiu apărut la Editura Minerva în 1984, are o ștampilă circulară pe care se poate citi: „Școala generală Gîrcina, comuna Gîrcina, județul Neamț – Ministerul Educației și Învățămîntului – Republica Socialistă România“. *Capul Bunei Speranțe*, volumul de debut al lui Augustin Buzura din 1964, mi-a venit – prin ocultul traseu al cărților fără casă – de la „Spitalul Unificat de Copii Iași, Str. Elena Doamna Nr. 49“, conform ștampilei deasupra căreia o mînă a adăugat, cu o caligrafie frumoasă, cu volute, „Secția chirurgie“. Iar pe pagina de forzaț a volumului al patrulea din *Operele* lui Liviu Rebreanu (romanul *Ion*), apărut la Minerva în 1970, se vede ștampila rotundă a „Redacției publicațiilor pentru străinătate – R.S.R.“

Școli, spitale, cooperative meșteșugărești, sindicate muncitorești – toate au avut biblioteci și nu mai au. Unele – cum sînt sindicatele și cooperativele – au dispărut și ele. Și sînt sigur că, dacă aș scotoci prin rafturile bibliotecii, aș mai găsi cîteva zeci de volume cu asemenea ștampile. Așa se lămurește, cel puțin parțial, misterul destinului acelor sute de mii de cărți din bibliotecile închise sau dispărute: au ajuns la oameni (care oameni?) ce le-au pus în vînzare – ceea ce nu e neapărat rău, de vreme ce le-au făcut să circule din nou.

Totuși, cum au ajuns ele din bibliotecile publice la niște vînzători particulari? Uite o întrebare la care n-aș putea răspunde. În loc de asta, prefer să închei cu un ultim exemplu, poate cel mai ilustrativ pentru soarta cărților din anii comunismului în epoca haotică a așa-numitei tranziții.

Una dintre cărțile cumpărate astfel, online, este ediția princeps a primului volum din *Criticele* lui C. Dobrogeanu-Gherea, apărută în 1890 la Tipografia „Românul“, Vintilă C.A. Rosetti. Cînd am primit-o și am răsfoit-o, am văzut pe ultima pagină trei ștampile de bibliotecă diferite. Trei! În cadrul dreptunghiular al celei mai recente scria „Universitatea «Spiru Haret» - Biblioteca Facultății de Limbi Străine“ – probabil sursa secundară sau terțiară a cărții.

Lîngă ea se vedea altă ștampilă, mai veche, fiindcă era tăiată cu două linii roșii: „Fundația România de Mîine“. Iar deasupra celei de-a doua am descoperit cu uimire ștampila-mamă, tăiată și ea, deși parcă mai timid: un chenar dreptunghiular în care se putea citi clar „Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Biblioteca documentară“.

De la institutul de studii politice al partidului comunist la o fundație post-decembristă clocită în cojile acelui institut, apoi la o universitate particulară cu un renume echivoc și, în fine, la un comerciant particular – e un parcurs care ar putea ilustra simbolic nu doar soarta cărților din bibliotecile dispărute, ci și felul în care am știut noi să construim capitalismul (sălbatic): cînd distrugînd, cînd revopsind și cîrpind moștenirea comunistă. Nu știu dacă lui Gherea i-ar fi plăcut.

Istoria e lângă noi

Claudiu T. ARIEŞAN

O lansare eveniment, în premieră națională la un târg de carte, a avut loc la Timișoara în cadrele generoase ale Bookfest 2025. Este vorba de versiunea românească a volumului, deja tradus în peste 150 de limbi, aparținând Suveranului Pontif, Papa Francisc, compusă împreună cu renumitul publicist Carlo Musso și intitulată sugestiv *Speră. Autobiografia*, trad. Emanuela Stoleriu, Editura Polirom, Iași, 2025, 340 p. Este prima carte de acest fel publicată în timpul vieții unui Papă în ultimele două milenii, deci de când există instituția Episcopului de Roma, așa că impactul ei în lumea culturală și teologală a fost extraordinar, mai ales în contextul gravelor probleme de sănătate pe care le-a înfruntat și biruit în săptămânile din urmă conducătorul Bisericii Catolice.

Cum precizează el însuși, definind genul abordat și contextualizându-și gestul pentru mulți neașteptat: „o autobiografie nu e literatura noastră privată, e mai degrabă bagajul cu care călătorim. Iar memoria nu e doar ceea ce ne amintim, ci și ceea ce ne înconjoară. Ea nu vorbește numai despre ce a fost, ci și despre ce va fi. Pare ieri, dar de fapt e mâine". Iar nuanțele delicat lirice proprii stilisticii sale profunde, umane și creative, se regăsesc deja în această sensibilă și cât de onestă profesiune de credință: „Totul se naște pentru a înflori într-o primăvară eternă. La sfârșit, vom spune doar: nu-mi amintesc nimic în care să nu fii Tu."

Rememorările din copilărie, ce acoperă mai bine de jumătate din volumul memorialistic, reprezintă miezul afectiv al compoziției, iar unele dintre ele au pregnanța, delicatețea și hazul fin al evocărilor oneste și calde cuprinse în altă autobiografie celebră, chiar prima din istorie, cea închinată și adresată de autorul ei, eminentul ierarh african și teolog universal Aurelius Augustinus, lui Dumnezeu însuși, sub genericul începător de specie literară, *Confessiones*.

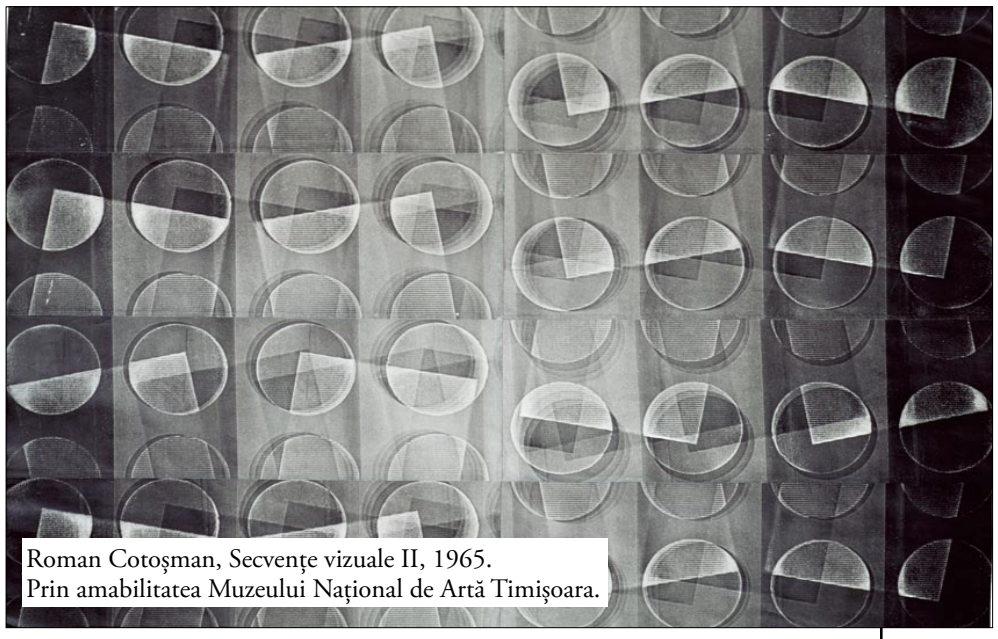
Un alt jalon important, reflectând avansul considerabil din ultimele decenii al medievisticii autohtone, a apărut în cadrul celei mai reprezentative și mai consistente colecții de profil din cultura noastră, „Biblioteca medievală". Este vorba de operele unei figuri centrale din vremea Renașterii carolingiene, Alcuin din York, *Discuție despre adevărata filosofie. Gramatica*, ediție critică, traducere, introducere, note de Isabela Grigoraș, Editura Polirom, Iași, 2025, 348 p. Cele două dialoguri de natură explicit paideică, primul vorbind despre veritabila fericire și rolul artelor liberale în apărarea dreptei credințe, al doilea fiind un manual lejer, cu exemplificări jucăușe, pentru studioșii începători într-ale limbii latine, sunt reunite într-o ediție științifică ce trădează un travaliu de relevanță europeană și este îmbogățită deopotrivă cu cea dintâi traducere integrală a lor într-o limbă modernă.

Erudita și temeinica cercetătoare Isabela Grigoraș, ce a colaționat cu acribie, după stagii intense prin mai multe țări de pe continent, toate manuscrisele cunoscute ce ne-au transmis cele două opere, precizează că o ediție *maior,* dotată cu un mult mai amplu aparat critic, va apărea în clasica serie „Corpus Christianorum" a editurii Brepols din Turnhout, pe palierul „Continuatio Mediaevalis". Ilustrul profesor anglo-saxon și-ar fi redactat scrierile aici valorificate din postura de Abate al mănăstirii Sf. Martin din Tours, în jurul anului 800, iar legătura sa strânsă cu regele luminat Charlemagne marchează profund întreaga epocă, lucru evident și din bogatul epistolar împărtășit de cei doi și păstrat ca o veritabilă oglindă vie a vremurilor respective. De altfel, spre finalul volumului evaluat la superlativ, descoperim și traducerea inedită a două documente esențiale ce au fundamentat revirimentul cultural încurajat plenar de vizionarul Carol cel Mare: *Epistolă despre cultivarea literelor* și *Îndemn general*.

O remarcabilă traducere din scrierile heraclitice este conținută în mai vechea ediție, pe care nu am regăsit-o decât târziu după apariție, aparținând venerabilului academician și profesor de filosofie Gheorghe Vlăduțescu, *Heraclit din Ephes, Cratylos din Athena, Antistehenes Heracliteanul. Mărturii și fragmente* (Editura Academiei Române, București, 2008, 197 p.), unde domnia sa, pe lângă frumoasa versiune din limba greacă, a inserat un studiu introductiv (*Comentariu la Heraclit și heracliteeni*), note și o Addenda ce cuprinde patru mici cercetări la fel de importante pentru lămurirea contextului. Este vorba de *Epistolografie*, *Heraclitism și scepticism*, *Heraclit în filosofia romană*, respectiv *Heraclit în cultura filosofică românească tradițională.* Pentru specialiști, apare reprodusă fotografic și partea corespunzătoare din monumentala și emblematica ediție Diels – Kranz ce adună fragmentele gânditorilor presocratici.

De remarcat că varianta Vlăduțescu venea după traducerile anterioare, foarte bune și ele, realizate de H. Mihăescu (1940 și 1950) și Adelina Piatkowski împreună cu Ion Banu (1963 și 1979), demonstrând apetența filosofilor și clasiciștilor de la noi pentru operele autorului atomist. La fel de semnificative ni s-au părut însă și rândurile închinate spiritului clasic, cu un condei sigur, de autorul unei *Istorii a filosofiei antice. Grecii, romanii, creștinii* în 1893, G. Dem. Teodorescu: un manual gândit „să faciliteze studiul clasicității în toate școlile secundare și să ajute chiar și studenților facultăților de litere, spre ușurarea colegilor profesori de limbile greacă și latină".

Și asta într-o perioadă, scria el acum peste 130 de ani, dar, vai, cât de actual, când adversarii clasicităților de la noi, simpli „imitatori ai celor din străinătate" se întrec „în a reedita cunoscutele obiecțiuni că învățarea limbilor antice e o pierdere de timp, că operele marilor cugetători se pot citi în traduceri, ca antichitatea este contrară vieții practice a societăților moderne". Unde vom mai fi auzit așa bazaconii, oare?!

Roman Cotoșman, Secvențe vizuale II, 1965.
Prin amabilitatea Muzeului Național de Artă Timișoara.

Frau Ziegler, Zimmer 255

Adriana CÂRCU

De data asta m-am trezit peste noapte într-o sală de operație, unde lumea încerca să mă liniștească spunându-mi că totul o să fie bine. Nu înțelegeam nimic. Ce bine?

A doua zi am ajuns din nou în salonul unde mi se alocase patul de la geam. Afară, aceleași dealuri verzi de acum zece ani. Vecina mea de pat, Frau Ziegler, pe care o salutasem doar în trecere cu o zi înainte, își lua tacticoasă prânzul. Când m-a văzut, a dat ușor din cap și cam atât. Cum să întâmplă de obicei, am căzut în acea stupoare care urmează unei operații. Mi-a devenit clar mai târziu, că Frau Ziegler îmi umezise buzele cu ceai de mușețel, și că tot ea îmi reglase înălțimea patului, în timp ce dormitam. Când m-am trezit, vecina mea de pat își lua cina. Mi-a spus, „Știi că ai zâmbit tot timpul?"

Mi-a plăcut imediat că mă tutuiește. Conform conduitei spitaliere, ne-am întrebat reciproc ce căutăm acolo. Doamna Ziegler suferise o ruptură de peritoneu de toată frumusețea. La una dintre vizitele următoare, voi vedea că abdomenul ei voluminos fusese reparat în vreo șapte locuri. Frau Ziegler venea dintr-un sat din apropierea Heidelbergului, iar dialectul vorbit de ea mi-a făcut-o la început de neînțeles. Încet, încet, a pornit să mi se destăinuie: era căsătorită de mulți ani și avea o familie numeroasă de care, deși se afla în spital doar de patru zile, îi era deja dor. Se măritase foarte tânără, intrând într-o familie avută, stăpână peste multe pământuri. De-a lungul anilor, au muncit cu toții din greu ca să le cultive, iar când au mai îmbătrânit le-au dat în arendă.

Povestirea ei, care a durat toată perioada spitalizării, era des întreruptă de numeroasele convorbiri telefonice cu cei de acasă, ori de rundele dese pe care le făcea pe coridoarele spitalului sau în uluitorul spațiul verde amenajat pe acoperiș, pe care mi l-a descris în amănunt. Intra ușor în vorbă cu oricine și în scurtul timp de când se afla acolo, devenise o adevărată mascotă a secției de Chirurgie. Mă surprindea de fiecare dată felul în care i se schimba vocea și accentul când vorbea cu cei de acasă; era vădit matroana întregii „antreprize." Prima conversație a zilei, imediat după trezire, era cea cu soțul ei, lucru care, în starea mea de hipersensibilizare post operatorie, mă impresiona până la lacrimi. Construiam încet, încet un scenariu romantic despre o iubire nemuritoare în peisajul pastoral al satului Waldorf. Unde mai pui că într-o după-amiază somnoroasă, cercetând eticheta de la picioarele patului ei, am aflat că o cheamă Agatha.

A doua zi după-masă, Frau Ziegler s-a întors din periplu cu o felie impozantă de tort pe care mi-a spus că o cumpărase din *cafeteria* de pe acoperiș. O priveam luând cu poftă linguriță după linguriță din turnul de ciocolată și frișcă și mă întrebam dacă vreunul dintre medici îi spusese ceva despre o dietă. Tot atunci mi-am amintit de vorbele de-a dreptul amenințătoare pe care le auzisem odată răsunând pe coridoarele Spitalului Județean din Timișoara. Doctorul Băcanu, șeful secției de Nutriție, îi spunea foarte răspicat unei paciente: „Dacă nu iei în serios dieta de slăbire pe care ți-am recomandat-o, nu mai ai ce căuta aici." După ce a lichidat tortul, Frau Ziegler s-a pus iar pe povestit. La început a făcut niște insinuări vagi legate de o sticlă de bere pe care soțul ei o purta peste tot cu sine, ca mai apoi să-mi mărturisească, cum că băutul era viciul lui, o meteahnă care l-a însoțit toată viața și cu care ea nu se împăca defel nici azi. La care, „De ce crezi că-l sun așa devreme? Este singura șansă să mă pot înțelege cu el, înainte de a deschide prima bere." O altă iluzie zădărnicită.

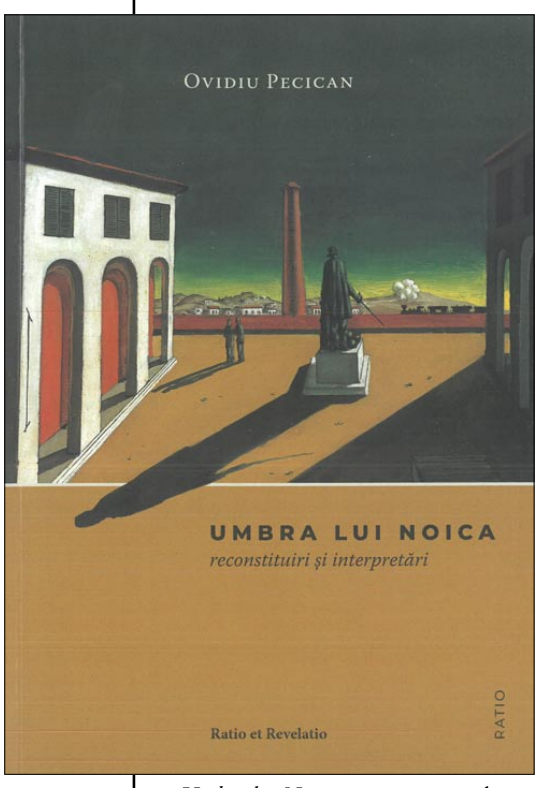
În spital, aspirațiile oricărui pacient se limitează la constanta urmărire a unui confort imediat. Primul stadiu este acela de eliberare de perfuzii și sonde, cel de-a doilea este minima independență garantată de deplasarea autonomă, stadiu urmat prompt de începutul tratativelor de externare. La ora când o cunoscusem, Frau Ziegler se afla deja în acest stadiu, dar datorită rezultatelor de laborator nesatisfăcătoare, ea continua să străbată voios toată secția și să mă inițieze în micile taine ale casei: de unde puteai lua cel mai bun ceai, care lift te ducea direct pe terasă sau care erau orele cele mai potrivite pentru vizite. Cu timpul, m-am asociat „luptei de eliberare" și întâmplarea a făcut că am părăsit spitalul în aceeași zi. Pe peronul înalt, în timp ce așteptam înfrigurate să fim transportate acasă, Agatha s-a întors spre mine și a zis: *„Also, Adreanne, paß gut auf Dich auf!"* Ai grijă de tine.

Un alt Noica

Alexandru RUJA

Demult, în ani mai tineri, prin 1985, Ovidiu Pecican i-a propus lui Constatin Noica să-i scrie biografia. Filosoful răspunde scrisorilor pe care i le adresează Ovidiu Pecican, dându-i și sfaturile necesare, exigente și nu ușor de pus în parctică. „Dacă vrei să urmezi într-adevăr filosofia, atunci te sfătuiesc stăruitor să te apuci de pe acum de învățat greaca veche (eventual după manuale de seminar teologic din primii ani) și germana. Nu concep, pentru un tânăr de calitatea d-tale, refuzul și chiar întârzierea de-a învăța acele limbi care-ți vor folosi chiar în anii studenției. Lasă deocamdată proiectele creatoare de-o parte și pune-ți la punct uneltele." (*Scrisoare datată: 10.VI.[1]981 Păltiniș*).

Scrisorile primite de Ovidiu Pecican sunt publicate într-o *addenda* la acest volum. Nimic nu trebuie, deci, să se piardă, recuperarea devenea necesară. Prețuirea pentru Noica a rămas constantă și Ovidiu Pecican, de-a lungul timpului, a scris despre filosof, scrieri care nu s-au constituit într-o monografie a vieții (filosoful însuși amendând un asemenea proiect), nici într-o monografie a operei, ci într-o carte contrapunctică în care secțiunile comunică între ele, își răspund și se completează. Pătrunderea în universul gândirii filosofice noiciene, înțelegerea și descifrarea sensului ideilor se face aproape concomitent cu urmărirea parcursului existențial al filosofului. Din acest unghi privită, *Umbra lui Noica* este o carte inedită nu doar ca viziune și structură, ci și datorită modului în care exegeza lui Ovidiu Pecican urmărește sensurile de adâncime ale operei noicine și simbolistica momentelor esențiale ale vieții.

Avem prin cartea lui Ovidiu Pecican un *alt Noica*. Trimiteri la momente din viața lui Constantin Noica sunt multe de întâlnit în carte, comentarii și analize asupra cărților sale (*Jurnal de idei*; *Despărțirea de Goethe*; *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*; *Sentimentul românesc al ființei*; *Introducere la miracolul eminescian*), dar acestora li se adaugă, pe spații largi, pătrunzătoare exegeze vizând gândirea filosofică a lui Noica, individualizarea acesteia în sistemul general de gândire filosofică, relația cu gândirea altor cugetători fascinați de trăirea în spațiul ideilor înalte (Eminescu, Blaga, Eliade).

Toate acestea vin din partea unui bun cunoscător al filosofiei și al istoriei, calitate dobândită prin studii universitare, dar și din partea unui înfometat cititor și exeget de filosofie și istorie, fapt probat prin numeroasele sale cărți deja publicate.

În drumul întortocheat și dificil, plin de piedici, de avataruri periculoase, într-o lume ostilă gândirii libere și întoarcerii la filosofie, Ovidiu Pecican urmărește mai multe momente care sunt revelatoare pentru efortul filosofului de a depăși obstacolele, de a minimaliza compromisurile, de a-și păstra verticalitatea gândirii, folosind pentru aceasta jurnalul, notele, caietele personale, mărturiile sau amintirile contemporanilor, corespondența (Lucian Blaga, Mircea Eliade, Ovidiu Vuia, Mircea Handoca, Nicolae Mărgineanu, Paul Anghel, Breda Ferenc, Liviu Antonesei).

De la *Meditații noiciene despre socialism* până la *Soritul unei vieți* se desfășoară acest amplu periplu al *întoarcerii la filosofie*, cu diverse popasuri critice de comentare, descifrare, interpretare a filosofiei, a personalității lui Noica, dar și a parcursului vieții. Puternic implicat în subiect, cunoscător al acestuia, Ovidiu Pecican are întotdeauna capacitatea de a se ridica la nivelul axiologic impus de subiectul discutat, suplețea interpretării critice cerută de mișcarea ideilor, reacția de a răspunde prompt provocărilor venite din spațiul mai înalt, teoretic, al conceptelor. Parcursul vieții lui Noica nu este văzut la nivelul simplelor întâmplări, ci la nivelul faptelor culturale, al gândurilor și întrebărilor care străbat mintea de-a lungul trecerii zilelor. (*Noica între căutări și neliniști*).

Momentele de cumpănă nu-l ocolesc, iar Ovidiu Pecican subliniază câteva, sprjinindu-se pe jurnal, dezvăluind o autoscopie cu rezonanțe morale. Ovidiu Pecican urmărește și comentează atent drumul filosofului, deloc liniar, ci mai mult contorsioant, un drum plin de căutări, întrebări, neliniști, zbateri interioare, un drum cu ezitări și reveniri, un drum al clarificărilor cu sine însuși, un drum al luptei cu timpul pentru a înțelege mai clar ce lași pentru posteritate. Dacă retragerea la Păltiniș a fost pentru început eliberatoare și întremătoare prin îndepărtarea de obligațiile sociale, mai târziu s-a dovedit un loc al expunerilor prin relația cu discipolii, reintrând în atenția organelor de represiune. (*Supunerea nesupunere*).

Legătura cu tinerii o aștepta cu înfrigurare, o căuta filosoful, dar o relaționare aflată sub semnul exigenței, al unor înalte standarde culturale. Această manifestare a exigenței reiese clar și dintr-o scrisoare trimisă lui Ovidiu Pecican: „Sînt în căutare de tineri înzestrați și cu bătaie lungă. Dar cer mult de la ei, cum vei vedea poate." (*Scrisoare datată: 18.V.[1]981 Păltiniș*).

„Tinerii care vor să devină cărturari și chiar creatori ar face bine să răsfoiască manuscrisele lui Eminescu", scria Noica într-o epistolă către Mircea Handoca. Felul în care Constantin Noica s-a raportat la Eminescu este analizat într-un capitol separat, având în vedere mai ales studiile din *Introducere în miracolul eminescian* (*Fascinația eminesciană*). Cunoașterea, studierea dar, mai ales, necesitatea imperioasă a editării manuscriselor eminesciene (care se deteriorau rapid) a fost una dintre preocupările nu doar constante, dar și integrate unui proiect cultural major pe care l-a urmărit consecvent Constantin Noica.

Într-o primă secțiune din *Introducere în miracolul eminescian*, sub titlul *Pledoarie pentru facsimilare*, sunt incluse articolele, rapoartele, scrisorile prin care Constantin Noica atrăgea atenția asupra necesității facsimilării *Caietelor lui Eminescu*. Este un strigăt de alarmă al Magului de la Păltiniș, care vedea deteriorându-se sub ochii noștri și fără a întreprinde ceva, o comoară națională care odată distrusă nu se va mai putea reface.

Noica discută, comparativ, felul în care se configurează ființa creatoare în *Caietele* lui Leonardo da Vinci, Valéry și Eminescu. Și mai discută despre Pico della Mirandola, Erasmus sau Goethe, ca reprezentanți ai lui *uomo universale*, categorie în care îl încadrează și pe Eminescu. Nu s-a reușit atunci, proiectul a fost reluat (în 2005) de către Eugen Simion și în câțiva ani s-a ajuns la editarea facsimilată a manuscriselor eminesciene.

Chiar cu diferențe și delimitări, cu apropieri și distanțări, legătura lui Noica cu Blaga a avut o anume constanță, iar Ovidiu Pecican o discută într-un capitol al cărții: *Noica și Blaga*. Cu toată diferența de viziune vizând *ființa* și *ființarea*, Constantin Noica include discuția asupra *Spațiului mioritic* în lucrarea sa *Sentimentul românesc al ființei*: „Blaga îi dăduse omului carpatin o geografie arhetipală, secretă. Noica îl înzestrează cu o afectivitate specifică, întregind astfel o perspectivă unică în istoria gândirii noastre."

Constantin Noica a scris despre Lucian Blaga al cărui sistem filosofic l-a înțeles bine, l-a descifrat și l-a comentat. Supralicitând desigur importanța filosofiei, Noica nu s-a sfiit să afirme că „Ni se pare potrivit să spunem că secolul XX va fi socotit al lui Blaga." (*Filosofia lui Blaga* (în) *Simple introduceri la bunătatea timpului nostru* – 1992.) Discutând despre *viziunea metafizică a lui Lucian Blaga și veacul al XX-lea*, Constantin Noica afirma că într-un timp și într-o lume în care „periferia e peste tot și centrul nicăieri", când domină o viziune a negativului, când așteptarea anului 2000, ca intersecție de secole și milenii, este încărcată de spaime de tot felul, într-un asemenea timp și veac „Lucian Blaga aruncă, de la periferia Europei, o uimitoare idee, prin care negativul e convertit în pozitiv și îngrădirea omului în sursa lui de creație".

Pentru Noica, Blaga a însemnat în veacul al XX-lea ceea ce Eminescu a însemnat pentru veacul de dinainte: „Blaga nu și-a strâns pleoapele. A văzut lumea, a străvăzut lumea și ne-a dat miracolul acesta, care este sistemul său filosofic. Putem spune liniștiți astăzi că secolul XIX culminează prin Eminescu, secolul XX prin Lucian Blaga. Dacă vibrația patetică a lui Eminescu ne tulbură mai mult, în schimb Lucian Blaga are unicitatea unei desfășurări de jerbă, pe care nici Eminescu și nimeni din cultura noastră nu o au. Nu știu nici aiurea să fie cineva care să creeze filosofie, poezie și teatru la ultimul nivel, cu această perfectă autonomie a fiecăreia dintre cele trei direcții de creație." (*Sistemul lui Lucian Blaga în lumina veacului XX*, (în) vol. *Simple introduceri la bunătatea timpului nostru*).

* Ovidiu Pecican, *Umbra lui Noica. Reconstituiri și interpretări*. Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2024, 329 p.

cronica editiilor

Dracul gol preferă grașii

Urmare din pagina 20

Părinții mei citeau, frații mamei citeau, sora tatălui era profesoară și avea o bibliotecă de mii de cărți, din care se înfruptau și rudele, bunicii la țară aveau și ei cărți pe care iarna nu le foloseau ca să aprindă focul în sobă. Dar toți erau dacă nu slabi, sigur nu grași. Și am fost ferm convins, în primii mei ani de viață, că cititul e o îndeletnicire doar pentru oamenii slabi. Probabil că de asta nu mi-a plăcut niciodată să citesc, deși nu-s gras.

Dar firea mea e una voluptoasă și excesivă. Sunt mâncău, n-am preferințe, n-am fițe, nu fac mofturi, îmi place orice. Atât că de mine nu s-a prins. Mi s-a spus că am arderile puternice. Aș fi preferat să fie la foc mic, ca să fiu mai corpolent, mai rubicond, nu ca un țâr. Să am puțină burtică, nu să fiu deșirat, cu mâini lungi, ca de urangutan. Se zice că nu toți grașii sunt sănătoși tocmai pentru că mănâncă mult. Unii au tot felul de organe și glande dereglate, care nu mai lucrează cum trebuie. Așa e, am prieteni la care și apa pe care o beau devine parte din ei, fiindcă le rămâne în țesuturi și le mărește volumul, se îngrașă puțin câte puțin. N-au ce face, dar sunt veseli și eu îi iubesc.

Nu doar mamele își însoțeau copiii între blocuri. Nenea Sociu era bunicul lui Emilian și al lui Rică, doi băieți nițel mai mari ca mine, cu care mă jucam des, mai ales rațele și vânătorii, bambilici ori 9 pietre. Erau simpatici și prietenoși, iar bunicul lor, o minune de om. Avea o burtă ca de gravide, pe care maieurile și tricourile mulate i-o scoteau în evidență, mai ales că era scundoc. Mamele bârfeau c-ar avea ciroză sau ceva grav pe la intestine, băieții mai mari ziceau că e așa de la bere și șprițuri, dar pe mine nu mă interesa ce îi umfla burdihanul lui nea Sociu, căci tare-mi plăcea, mai ales că avea grijă ca să nu se lege golanii de la alte blocuri de noi.

Ne invita să-i punem mâna pe pântece ca să avem noroc și ne spunea ba că a-nghițit o minge medicinală, ba un copil, ba o lubeniță, ba toate sarmalele de la nuntă, când s-a-nsurat. Tot timpul inventa ceva de genul ăsta ori ne povestea cum a trecut Marea Neagră, până la turci, doar stând pe spate, dând uite-așa din palme și cum n-au putut să-l ajungă nici cu șalupele, nici cu paza de coastă, nici cu scafandrii.

– Dar chiar așa de repede înoți, nea Sociule, că întreci o barcă cu motor?

– Nu, mă', cum să înot mai tare ca barca cu motor, ce dracu'?! Dar am o tehnică a mea, specială: trag o bășină care mă propulsează cinci-șase kilometri, de zici că-s torpilă. Când să pună turcii mâna pe mine, eu… *pârț* și dispăream de lângă ei. Iar… *pârț* și tăiam apa ca peștele ăla, spadă.

Bunicul lui Emi și Rică nu doar că ne povestea, dar și făcea câte una bubuitoare, încât noi eram pe jos de râs și îl iubeam și mai mult.

Foarte frumoasă, cu ochi albaștri și părul în bucle era mama lui Nati. Chiar mai frumoasă decât blonda de la ABBA. Nati îi semăna, tuturor le plăcea și căutau ori inventau ocazii să-i fie în preajmă. Eu preferam să stau în preajma maică-sii, Sarina, chiar dacă rochiile îi erau ude de la transpirație și mirosea a tocană de roșii. Vorbea tare, mult și cu toată lumea. Își iubea cu exaltare fiica, o pupa tot timpul și era fericită s-o audă râzând. Tanti Sarina radia a bunătate. Îmi plăcea când îmi punea întrebări și când, după ce răspundeam, mă lăuda că-s deștept.

Odată am făcut o prostie, probabil ca să-i atrag atenția asupra mea: i-am legat între ele șireturile de la tenișii. N-am avut nicio intenție rea, nu mi-a trecut prin cap că o să se împiedice și o să cadă. Adică, o clipă m-a gândit la asta, însă numai o clipă, fiindcă urma să o avertizez că i s-au înnădit sireturile. Aș fi făcut o faptă bună, pentru care m-ar fi plăcut și mai mult. Doar că ea era ca un tanc, mare, imprevizibilă și iute. S-a ridicat brusc de pe bancă și a dat să pornească spre ieșirea din țarc. Nici n-am apucat să deschid gura: a picat în nisip, dar fără să se lovească prea tare, fiindcă s-a răsucit nu-știu-cum, iar fundul ei enorm i-a atenuat impactul. S-a prins că a fost mâna mea, însă nu mi-a zis nimic.

Seara, când taică-meu s-a întors de la serviciu, i-a spus lui. Așa că am încasat câteva de față cu ea, n-a apucat să protesteze și nici să-mi ia apărarea, fiindcă tata era și mai iute decât ea. După ce l-a certat pe taică-meu că m-a bătut pentru o glumă, i-a spus că ar trebui să-și ceară iertare de la mine. Tata i-a replicat că eu ar trebuit să-mi prezinte scuze pentru ceea ce făcusem. Nu știa că deja o rugasem pe tanti Sarina să mă ierte, așa că am bisat fără tragere de inimă și cu ochii îmbuibați de lacrimi. Dar, peste câteva zile, am auzit-o cum mă lăuda unei femei cu care stătea de vorbă, după ce-am trecut pe lângă ele și le-am zis "săru' mâna": *Îl vezi p-ăsta micu? Uită-te bine la el, o să fie dracu' gol când o să crească mare, dracu' gol!*

Posibila întoarcere

Marian ODANGIU

Anul care a trecut, 2024, pare a fi fost unul de grație pentru Nina Ceranu. Scriitoarei i-a fost tradusă în limba albaneză o selecție de poeme (*Oglinda interzisă/ Padqyra e ndalluar*) apărută la Librarium Haemus și i-a fost publicat, în două tipăriri succesive (la Eubeea și, respectiv, Junimea), un roman* despre care Mirela-Ioana Dorcescu susține, pe coperta a patra, că este cea mai bună carte de până acum a autoarei. Aproape fără excepție, romanele anterioare, patrusprezece la număr, ale Ninei Ceranu, de la *Câmpie însorită* (1988) și *Singurătate în doi* (1993), la *Cine cumpără un manuscris* (2023) sunt egografii, adică texte ale unei memorii individuale vulnerate, îndărătul căreia e prozatoarea ea însăși, asumată, ubicuă, omniscientă.

Sunt, fiecare dintre ele, confesiuni deghizate în construcții narative realiste, pluristratificate, autoficțiuni ce supun analizei trăirile și suferințele unui destin exemplar, ilustrativ pentru dezrădăcinarea dureroasă, dar inevitabilă, sub „mirajul vestului", pentru dislocarea indivizilor din spațiul de origine și "emigrarea" către o zonă puternic urbanizată, cu iluzia/speranța unui trai mai bun. Pentru experiența descinderii, în speță, a oltenilor, în "vest", în Banat, adică, în burgul promisiunilor (Timișoara), provocator, intimidant și devorator totodată.

Alcătuind ceea ce s-ar putea numi o trilogie romanescă, *Duhul fluviului* (2006), *Cine cumpără un manuscris* și cartea de acum, *Am pus gratii la lună* propun, fiecare într-o altă manieră, o schimbare cu o sută optzeci de grade a paradigmei. Sunt romane ale nostalgiei, ale renunțării, ale tentației de întoarcere la origini; ale migrației în sens invers: de la/din marele El Dorado, către locurile începutului, către pământul de obârșie. Sunt cărți despre dorința de întoarcere acasă, despre atracția irezistibilă pe care locul natal o exercită, cu toposurile, întâmplările, ritualurile, obiceiurile și, mai ales, cu oamenii nefirești în firescul lor, cu amintirile greu de uitat. Romane ale unui exil întors pe dos.

Ficțiuni legate de teritoriul de baștină al Ninei Ceranu, Țara Severinului, acestea vorbesc despre ea și despre consăteni de-ai săi, ajunși la Timișoara. Care, ulterior, după consumarea teribilei experiențe a dezrădăcinării și a integrării ratate, renunță, se retrag din varii motive, dar, întotdeauna, sub imperiul unei irezistibile chemări ale rădăcinilor.

Plasată undeva spre sfârșitul anilor '70, (la puțină vreme după fuga în Occident a generalului Mihai Pacepa), "acțiunea" din *Am pus gratii la lună* se desfășoară pe durata a mai puțin de trei zile. Ea gravitează în jurul funeraliilor lui Victor Grecescu, tatăl protagonistului, Iane Grecescu. Ceremonialurile sunt cele de când lumea în viața satului (îmbălsămarea, priveghiul, cortegiul funerar, înhumarea, pomana etc.), au toate ingredientele unui eveniment cheie pentru comunitate, comentat în fel și chip, în funcție de relațiile cu defunctul și animat de regretele și suspinele mai mult sau mai puțin simulate ale celor rămași. De evaluări *post festum*, laudative ori, din contră, scrâșnite printre înjurături.

În romanul Ninei Ceranu apare un număr consistent de personaje portrete în mișcare, pe care romanciera le înșiruie pe aproape douăzeci de pagini și despre care spune puține cuvinte, suficiente însă pentru a înțelege ce hram poartă fiecare: Strâmbu, Franț, Ulmet, Brandibur, Gogârcea, Ion a lui Cocoș, Valerica, învățătorul Lăcraru, Beșleagă, Moșica lui Armeanu, Agrișa ș.a.m.d.: un univers uman viu, autentic și pitoresc în egală măsură, care umple atmosfera din jurul funeraliilor lui Victor Grecescu. Om important în localitate, poreclit de Iane Tatamic, acesta e un fost președinte gospodărie agricolă colectivă pe care, după model sovietic, a întemeiat-o în obsedantul deceniu.

În context, "cam forțase lumea să intre în acel colectiv cu promisiuni care nu se prea îndepliniseră", cauză pentru care nu era prea iubit de săteni. Aroganță supremă, trupul decedatului este adus în Teiș cu un elicopter Aviasan, închiriat de fiul lui, Iane. "Plecat de timpuriu de acasă, ca să se căpătuiască în Vest", tânărul ajunge, prin propriile merite și fără a face nimic compromițător (a refuzat chiar, de pildă, să semneze un angajament cu Securitatea), director al unei întreprinderi de prin rang din Timișoara, Fabrica de pâine *Spicul*.

Treptat, responsabilitățile și munca într-o funcție atât de importantă, pândit mereu de pretențiile activiștilor de partid (tovarășul Iordache) și de presiunile securiștilor (tovarășul Radu), îl epuizează pe Iane Grecescu, îi induc o stare de saturație, suficient de motivantă pentru o retragere, pentru o repliere în satul natal: "Vreau să trăiesc fără să știu de conflictele angajaților, de nevoile lor, de bolile lor... e atâta suferință în lume, în fabrica pe care o conduc, cu oameni veniți, stăpâniți de mirajul vestului, care stau prin gazde și nu-și pot cumpăra o locuință, pentru că urbea e închisă. Nu li se face buletin...".

Chiar dacă "nu suferea de vreun exces de tandrețe" - notează voce auctorială, "când era vorba de casă și sat, Iane devenea excesiv de sentimental". Diminuată în timp ("când am plecat de acasă, la liceu, la facultate și apoi în câmpul muncii, starea asta de iubire s-a estompat"), dragostea pentru locurile primelor cercuri ale cunoașterii devine, la maturitate, de necontrolat. Iane Grescescu "vrea să redevină al satului", își dorește să se "repatrieze", lăsând în urmă totul: poziție socială, funcție, bani: "Am învățat că scopul vieții mele nu e să conduc, să am vacanțe costisitoare, și să scriu povești cu titluri și personaje fabuloase, ci... să trăiesc simplu, într-o lume nu prea complicată, care să nu-mi dea bătăi de cap".

El "ia calea satului într-un fel de autoexil", ajunge "un Ovidiu pârât" – aluzie la exilul la Pontul Euxin ale marelui poet latin. Este o întoarcere acasă cu alură de Odisee. Una în care Iane Grecescu e Ulise, iar Penelopa – Calofira, prima iubire a eroului, femeia dorită de mama fostului director ca noră, pentru care insul a fost primul bărbat. Copilul rezultat din iubirea lor a fost avortat, iar împrejurarea a lăsat urme adânci în conștiința celor doi îndrăgostiți. Revenirea lui Iane în sat echivalează cu un tardiv gest reparatoriu: Calofira se măritase între timp cu Fane, un subinginer, banal, fără nimic ieșit din comun. Însă, femeia a continuat să îl aștepte pe omul vieții ei, cu pretextul restituirii unei batiste pe care, în tinerețe, i-o dăruise bărbatului.

Răbdarea îi e răsplătită: părăsită de Fane, divorțată cu acte în regulă, ea este cerută în căsătorie de Iane, ritualul nunții încheind romanul Ninei Ceranu. Firește, există și o nimfă Calypso, în persoana Simonei, ingineră din fabrica lui Iane, fiica directorului agenției Tarom din marea urbe, mamă a unei fete cu handicap și virtuală soție, al cărei caracter eroul îl descoperă treptat, odată cu revelația că "fata din sat" va rămâne pentru totdeauna marea lui iubire. Din perspectiva tramei amoroase, *Am pus gratii la lună* este un roman al morții și al Învierii, cu o foartă largă respirație lirică.

Iane Grecescu redescoperă savorile iubirii pentru Calofira odată cu integrarea în universul rural, în lumea lui conservatoare, oarecum rigidă, dar spectaculoasă prin efortul continuu de sincronizare cu natura. Cu sprijinul părintelui Iustin Ianaki, devenit prieten, sfătuitor și... codoș - un soi de ecleror al aventurii întoarcerii ("armonizarea cu locurile, cu natura, o săți faciliteze integrarea în lumea satului"), protagonistului îi vine ideea de a scrie despre sat pe baza unor *spovedanii* făcute de săteni preotului Iusti și înregistrate pe ascuns de Marin, crâsnicul.

Mai mult, începe să aibă tot felul de inițiative lucrative ("dacă tot m-am întors în sat de ce să nu valorific cumva experiența mea de fost director la o fabrică?"). Omul are idei de afaceri profitabile, precum uscarea și valorificarea peștelui prins în Dunăre, cultivarea pe scară largă a sorgului, dezvoltarea unor culturi intensive de tutun, construirea unei grădinițe, inventarea unei creme vindecătoare și chiar... confecționarea de sicrie. Mai mult: preotul e gata să sprijine o eventuală candidatură a lui la funcția de primar.

Căutându-și strămoșii, Iane Grecescu descoperă un lucru neașteptat: prin mamă, el e legat de comunitatea turcilor pripășiți în localitate, după scufundarea Insulei Ada Kaleh. Interviul pentru ziarul *Viitorul* pus la cale de părintele Iustin, căruia "i se părea important să rămână mărturia unei lumi apuse, spusă de un om care chiar se născuse și trăise acolo, până aproape de treizeci de ani", e "transformat" de Cebeli Tarik, liderul acestei comunități, într-un veritabil eseu, întins pe aproape patruzeci de pagini. Este una dintre cele mai dramatice, spectaculoase și cuprinzătoare descinderi antropologice, etnografice și culturale din literatura română de azi pe fabulosul teritoriu al insulei fortificate, scufundat, la începutul anilor '70, sub apele lacului de acumulare al hidrocentralei de la Porțile de Fier.

O descriere autentică (multe pasaje, cântece și replici sunt în limba turcă!), bine susținută documentar, dar și cu puternice inflexiuni lirice, ce include evenimentele din obsedantul deceniu premergătoare construirii amenajării hidrotehnice, prezetate *sine ira et studio,* decupaje din viața patriarhală, unică, a locuitorilor insulei, comentarii despre obiceiurile și cutumele comunității de acolo, predominant turcească. Interesantă e viziunea scriitoarei, via Cebeli Tarik: "Abia după plecare a fost adevărata dramă, când am realizat, de fapt, că nu te mai poți întoarce acolo […] Mulți încercau s-o dea spre tragedie. N-a fost așa, din simplul motiv că s-a plecat pe rând. N-au venit să ne spună *Gata, îmbarca-ți-vă și plecați*, cum a fost cu Bărăganul. Plângea lumea,

mergeai la debarcader, îl conduceai pe ăla, știai că mâine, poimâine vei pleca și tu. Dar cuprinși cumva de febra aceea, de a ne pregăti locul de destinație, unde urma să ajungi, sincer vă spun, eu nu am văzut tragismul acesta".

Dedicat "tuturor acelora care măcar au încercat o reîntoarcere în copilărie și în locurile natale", *Am pus gratii la lună* vorbește intens despre o repliere pe tărâmurile natale care necesită motivație și, mai ales, curaj. E ca "un salt mortal, când te arunci cu ochii închiși într-o prăpastie". Dincolo de aceasta, întoarcerea e oricând posibilă.

---

* Nina Ceranu, *Am pus gratii la lună*, roman, Editura Eubeea, 2024.

UNIUNEA SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA FILIALA TIMIȘOARA

CALENDARUL ANIVERSĂRILOR 2025

MAI

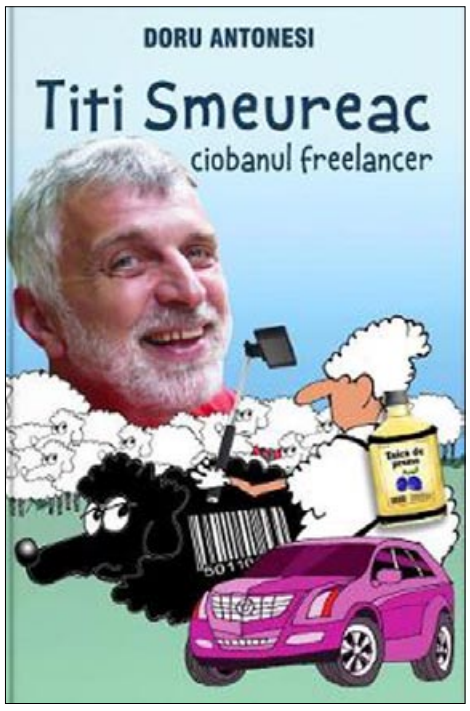
- 1 mai 1946 s-a născut **Nicolae Roşieanu**
- 1 mai 1948 s-a născut **Paul Purea**
- 2 mai 1970 s-a născut **Costel Stancu**
- 4 mai 1950 s-a născut **Ada Cruceanu (Ada Mirela Chisăliță)**
- 11 mai 1941 s-a născut **Crişu Dascălu**
- 11 mai 1958 s-a născut **Vasile Todi**
- 13 mai 1936 s-a născut **Bárány Ferencz**
- 13 mai 1956 s-a născut **Vasile Popovici**
- 14 mai 1976 s-a născut **Dana Percec Chetrinescu**
- 15 mai 1943 s-a născut **Ilse Hehn**
- 15 mai 1966 s-a născut **Mirela D. Borchin**
- 16 mai 1954 s-a născut **Marian Odangiu**
- 21 mai 1950 s-a născut **Constanța Marcu**
- 22 mai 1951 s-a născut **Constantin Mircea Buiciuc**
- 22 mai 1925 s-a născut **Lidia Fülöp**
- 22 mai 1965 s-a născut **Laurențiu Nistorescu**
- 23 mai 1946 s-a născut **Valeriu Armeanu**
- 24 mai 1974 s-a născut **Alexander Gerdanovitz**
- 25 mai 1965 s-a născut **Lucian Vasile Szabo**
- 25 mai 1946 s-a născut **Liliana Ardelean**
- 26 mai 1947 s-a născut **Ion Scorobete**
- 28 mai 1948 s-a născut **Petru Novac Dolângă**
- 28 mai 1951 s-a născut **Constantin Gurău**
- 28 mai 1921 s-a născut **Mirko Jivcovici**
- 28 mai 1956 s-a născut **Marcel Tolcea**
- 31 mai 1950 s-a născut **Mihai Moldovan**

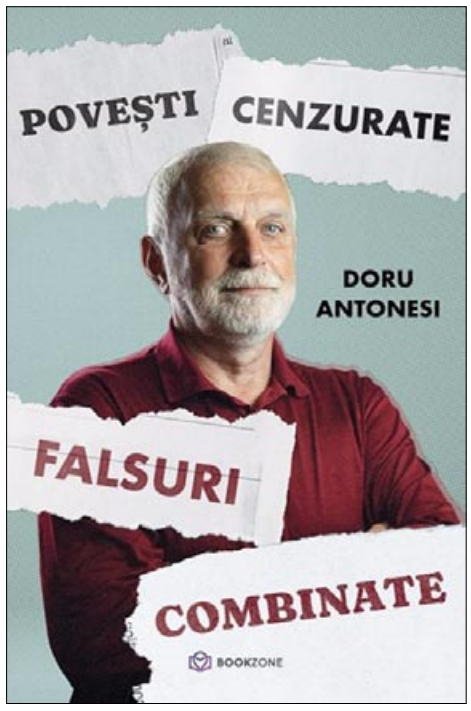
Albă ca Varul, zugravii și Niels Bohr

Alexandru COLȚAN

În pofida retrogradărilor la capitole importante, cum sunt încrederea reciprocă și cooperarea, afirmate de studii psihosociologice credibile (Daniel David, 2015), călătorul ce (re)vine pe plaiurile noastre descoperă că, aici, (încă), se (mai) râde. Folosind ceea ce Jacques Le Goff sau M. Kundera denumeau un râs bun, angelic, sau demonic, în toate formele precizate de doamna Adriana Babeți („de la surîs la rîsul în hohote, sănătos, de la rîsul bonom la cel sarcastic, de la rîsul jubilatoriu la cel melancolic, cărora li s-ar adăuga rîsul ironic, amar, cinic, grotesc, feroce, amenințător"), în variantele unei etici sau estetici specifice, ilustrate, printre alții, de Hrabal, de Topol, Gombrowicz, Esterházy Péter sau Danilo Kiš („Să rîzi? Să plîngi? Despre rîsu'-plînsu' lumii noastre", în „Dilema veche", mai 2022).

De-a lungul călătoriei sale către urban și marketizare, umorul băștinaș s-a însoțit, conjunctural, cu cel franțuzesc, tipologic-molièrian (Coana Chirița, Mitică), pentru ca, după 1960, să îmbrace sacoul în scenetele, comediile, caricaturile, divertismentul tovărășesc, formatat radio-TV, care prelua rolul strigăturii peste sat (Vintilă Mihăilescu), în completarea sau opoziția bancurilor și a „șopârlelor" camuflate în salopetă. Înnoirea generațiilor, proliferarea sitcom-urilor, stand-up-urilor și a *enterteinment*-ului online, schimbă, în continuare, astăzi, fața și calitatea satirei cu o viteză direct proporțională cu îndepărtarea de umorul de caractere, ce prefăcea, adineaori, hăhăiala în ironie, iar înjurătura, în meditație.

În plină dictatură a proletariatului, grupul studențesc „Divertis" umplea, prin anii '80, sălile de spectacole, răsădind un soi de caterincă politică și socială ce a propășit spre cele mai înalte culmi de progres și de civilizație, și ne-a animat Revelioanele, banchetele, Mărțișoarele, Teledonurile și festivalurile pe parcursul neguroasei și fascinantei noastre posttranziții.

Domnul Doru Antonesi este cunoscut ca unul dintre corifeii și principalii textieri ai acestui grup. În ultimii ani, domnia sa a publicat la editura Bookzone trei cărți. *Albă ca Varul și Cei șapte zugravi – Povești multiculturale mișto*cărești (2017) se compune din mai multe părți. Volumul debutează cu „Cele șapte povești ale ușilor " (cu poze), prin care pătrundem într-o atmosferă interculturală, intertextuală și interactivă specifică: povestea saunelor finlandeze din fundul curții, a uși cu ardei uscați, în jurul căruia spiralează vrejul de fasole al copilului Ionuț-Jack, cea a portretistului în ulei pe brânză, ușa interlopului, ce ne-o descoperă pe Savarina Ciornei, ș.a.

Odată răzlețit din *illo tempore* (nu suntem noi „cea mai longevivă societate țărănească europeană", se întreba Vintilă Mihăilescu?), firul epic se desface în „Șapte legende multinaționale frățești" și ajunge departe, până în Etiopia, China, sau Republica Chukotka. De pe vinilul poveștii, pe care vânează prostia, corupția, forma fără fond și locul comun, polarizările și disfuncțiile sociale, acul atenției țopăie spre pastișă și calambur, sare spre poantă politică, sau spre umorul amar (cazul lui Gorică Gorea), și filosofie („ce nu te omoară, te distruge!").

În „Șapte povești multiculturale esențiale" avem ocazia să îi cunoaștem pe Viorel și Viorica, patronii unei șaormerii care își pot plăti taxele doar dacă se angajează la alta, răsfoim cazul unei comunități capitalisto-comuniste suedezo-asiatice, aflăm istoria unui „băiat deștept" din energie, care o înlocuiește pe „fetița cu chibrituri" cu fetița cu silicoane. Privit de jos, dinspre dreapta, ținutul fantastic al „basmului post industrial muncitoresc" care dă numele cărții, *Șantierul* prin care „oamenii se foiau fără rost (...) furând toate materialele (...) stricând toate sculele" aduce puțin, din profil, cu „Țiganiada". Privit câș, puțin oblic, el devine o parodie a textului Fraților Grimm, așa cum treningul și adidașii *stiletto* ai Contabilei sunt imaginea postculturală a unei ținute *office*.

Privit de deasupra, din aer, câmpia paginii se transformă într-un furnicar caragialesc, pirandellian, radupetrescian, etc., ce flotează pe țuica, cu aromă de prună, a hazului de necaz, strecurată prin ciorapi globaliști de damă și băută din păhărelele unor capitole de unică folosință. *Story*-ul se compune dintr-o cavalcadă de întâmplări, urmăriri și cafturi hiperbolice, punctate de dialoguri absurde (căci, așa este, umorul ne descoperă condiția tragică, derizoriul, scria E. Ionesco). Pagină cu pagină, spațiul narativ se lărgește ca o „omletă cu de toate", sau ca Haosul lui Stephen Hawking, până la barierele (Vergului) lui Urmuz și Tzara, de unde se întoarce, „cam cât îi ia unui primar până ce fură din banii publici", și creează tabloul horei barburist-cațavenciene: „Să facem hora mare / Să fure fiecare / Stânga unu, dreapta doi / Cum se fură pe la noi".

Proza domnului Antonesi e tăiată transversal, longitudinal, semivertical, de alte povești secante, bisectoare, mediane și mediatoare, în timp ce pe prompter își dau mâna sarcasmele, apropourile, „glumele de autobază", iar pe coloana sonoră defilează manelele „nepereche", zvonurile rock-ului nouăzecist, reclame la tampoane. Numitorul comun al acestui Univers heraclitic, în care „viața se bea și moartea se uită" (Ioan Es. Pop) este acela că toată lumea fură: „capitalismul va cădea", ne informează, peremptoriu, nea Griguță, „atunci cînd absolut toată marfa va fi de furat."

În narațiunile domnului Antonesi te aștepți la orice, oricum și cu oricine. Prin pereții lor falși, subțiri ca foile de rigips, se furișează aluzii din Eminescu, Baudelaire, dar își pot face apariția oricând ulcica de vin a lui Creangă („Nunc est mâncabum, apoi biberendum"), Madonna, agentul termic, borcanul cu murături, Pif și Hercule, mustățile lui Marcel Proust ori indicele ROBOR. Singura grijă a prozatorului pare să fie oroarea de vid și setea de repaos, așa cum unicul lucru ce o poate opri pe Managera de Resurse Umane în „sifonarea banilor publici" (prin proiectul european „Debikinizarea populației feminine heterosexuale, tradiționaliste, din zonele suburbane nerurale de tip smart-city") e vestea că el fusese implementat de alți opt primari.

Personajele sunt foarte sugestive. Albă ca Varul este o „ingineră frumoasă și deșteaptă, care lucra cot la cot cu inginerii și bea cot la cot cu muncitorii". Căzută, cine știe cum, în rețeaua de canalizare, ea ajunge în bârlogul magazinerului nea Griguță Titircă (Inimă-rea?), expert în kung fu Shaolin, un hâtru (chytry-ukr., la Alecsandri) care se îmbogățise fantastic, pentru că „furase statul în toate felurile imaginabile". Ajutoarele ei sunt cei șapte zugravi, care, datorită faptului că lucrau la negru, nu mai știau nici ei câți erau - dar orișicum: Moșmondilă, Mormăilă, Bodogănilă, Bombănilă, Morocănilă, Toloncăilă, Horcăilă.

Dușmanca de moarte a eroinei este Contabila, care pune la cale, împreună cu Oglinda fermecată și cu Vânătorul de recompense, un denunț la DNA. Prin periferiile Șantierului își face veacul Mogulul, care, urmărit fiind de Prințul al Anaf, se ascunde sub parchetul locuinței Managerei de resurse umane (urmărită, la rândul ei, de sudorul Codruț). În alte roluri mai apar: Zgripțuroaica, inspectorul fiscal, „porcul" de Abu Zev („Degeaba vă rădeți, că cu legea nu e de glumit !"), un Peugeot Boxer fără frâne, directorul pensionat „Bă, Dorele!", ș.a. Cea mai bine zugrăvită pare să fie, totuși, înfruntarea cosmică, finală, a Inginerei cu Maistrul care „rădea cu dispreț", bătălie care degajează happy-end-ul steinbeckiano-apocaliptic în care Șantierul sare în aer, Albă ca Varul se mărită și pleacă în SUA, iar cronicarul ajunge, inexplicabil, în canal.

Din lumea haină, *Titi Smeureac ciobanul freelancer* (2019) își restrânge raza interesului la un perimetru bine precizat, între comuna Potroacele, județul Buzău („loc magic, fix ca Macondo"), Făurei, județul Ialomița, și barul semivegan „La Tata Tofu". Comparativ cu scrierile anterioare, au loc schimbări importante, cum sunt trecerea la persoana I, năvala hipsterismelor și a trimiterilor spre social media și telenovelele politice. Inspirat, pesemne, din Balzac, Durrell și maestrul Ion Cristoiu, „ciobanul cu Cadillac" Constantin pune în operă un jurnal-cronică de familie, pe care consoarta sa, Zizi, îl postează pe Facebook, pentru like-uri. Viața este trepidantă în aceste așezări pitorești. Nicoleta Danileț, poreclită „Bascula", „salvează Bobotează", vaporeanul Aurel Butuman se căiește că l-a mințit pe Clint Eastwood în legătură cu preferința la vot, parapsihopatul Korceaghin vinde miei, iar veterinarul Pandele cântă prin baruri.

Atunci când nu e bătut de jandarmi și când ia o pauză din debate-urile cu *tusea părintelui Doicaru*, Nea Titi este cât pe ce să fie angajat actor la Hollywood, într-un film regizat de Woody Allen. Destine la fel de mărețe au și Zizi, solicitată să candideze la Primăria generală a Capitalei, dar și câinele Dunlop, care evoluează într-o reclamă la bere, cu Jean Claude van Damme.

Motivul principal al operei este, de data aceasta, *alcoolul*. Personajul central le cinstește pe toate celelalte, indiferent de ocazie, iar atunci când e internat în spital, se bucură de o dezinfecție generală și de spălat interior-exterior cu licoarea străbună de prună. Sfârșitul poveștii este, cu alte cuvinte, reușit. Cronicarul încheie rotund, la Făurei, printr-o autoapărare împotriva acuzațiilor de „plagiat și snobăială", și o concluzie : „Black Friday e mișto, dar familia e mai importantă."

Povești cenzurate, falsuri combinate (2022) este, deja, altceva. Cartea începe cu un „Autoportet ca Personal Computer" și are trei părți (observați recurența numerelor). Prima din ele însumează povești de sertar și de aventură, care amintesc spre Sandokan („Corsarul cel imbecil"), suedezele de pe litoral („1984. Marea"), sunt note de jurnal sau quasi-jurnalistice, poeme și fabule produse în perioada 1981-84 și citite în cenaclul „Moldavia" din Iași. Fanfara intonează, de data aceasta, „Kalinka" și „Trandafir de la Moldova", iar prin mulțimea protagoniștilor se amestecă Shakespeare, președinți de CAP-uri, nași de tren, sericicultori care cad din duzi, ș.a.

Acțiunea, dezlănțuită de altminteri, eșuează, uneori, în retoric („Unde sunt umbrele marilor umbre de oameni politici din 1990? Iaca nu-s !"), sau în metafizic („Din orice zi din viața mea, mie îmi place ziua"). Secțiunea „Enigme deșucheate" este mai mult cu teroriști și cu SRI, cu Angela Merkel, cu scheleți, atunci când nu tratează pacea și prietenia dintre popoare („Incredibila poveste a făcătorului de bice"). În sfârșit, „Falsuri combinate" ne demonstrează că habar nu avem de istoria științelor. Aflăm, acum, că locomotivele șuieră ascuțit și că șoferii prinși de radar înjură gros din pricina efectului efectului Doppler, dedus de micuțul Doppler în barul gării din Salzburg.

Prozatorul ne plimbă prin taigaua Extremului Orient, în căutarea unor animale rare, cum este Farlingoseptul (*Rusus Farliseus Mustelis*), și ne descrie, dacă ne întoarcem, bursucul lucios (*meles lux meles*), un mamifer „obișnuit să strângă cureaua până îi ies ochii din cap", bănuit de atacuri împotriva lui Demis Roussos și Bee Gees. De subliniat, în ultima parte a cărții, portretul Romîncei Perfecte, modelul vizionar al Daciei Super Logan Senator, dar și descrierea unor experimente de succes: Huși-Damasc-Philadelphia.

Nu știu de ce, dar mie această ofensivă editorială îmi creează speranța unor viitoare volume. Mă abțin să îi sugerez autorului titluri noi, apoi îmi aduc aminte de ce spunea, odinioară, Niels Bohr: „Unele lucruri sunt atât de serioase, încât ar trebui să râdem de ele".

Un Leon printre Leoni

Alexandru MANIU

Când fumul a început să iasă în vălătuci alburii din coșul cilindric-maroniu, atât de banal prin comparație cu bolta Capelei Sixtine de dedesubt, mă aflam, întâmplător, la vreo doi kilometri de Vatican, în apropiere de Palazzo San Angelo. Vuietul mulțimii adunate în Piața Sfântul Petru s-a propagat în valuri și a cuprins, treptat, tot centrul istoric al Romei. Rareori ți-e dat să trăiești, pe viu, asemenea clipe de entuziasm nedisimulat. Și nu e vorba de extaz mistic! Fiorul unei îndelungate tradiții citadine e încă puternic printre romani. Cu o seară în urmă, participasem la un concert de muzică religioasă corală într-una din nenumăratele biserici de dimensiuni colosale ce împânzesc capitala Italiei. Susținut de un cor american, de la Universitatea din Carolina de Nord. Pretutindeni pe străzi se auzea, în zilele premergătoare alegerii, engleza americană.

Nu știu dacă a fost coincidență (Roma e, până la urmă, o Mecca turistică pentru americani), sau dacă mulți dintre ei veniseră să-și susțină cardinalul, care, se știa, avea șanse mari să fie ales. Cert e că în acele momente am auzit, în multe limbi, exclamația: „Ai auzit vestea?!”. Fiorul era molipsitor. M-am apropiat de porțile Vaticanului, dar cozile deja erau, literalmente, kilometrice. Așa că am accesat un *live* pe rețelele de socializare, pentru a fi, alături de mai toată lumea din jurul meu, martor la bine-cunoscuta locuțiune: „Habemus papam!”.

Ce știm despre americanul Prevost, actualmente Leon al XIV-lea? Pe scurt, că are 69 de ani, că e cel mai puțin american dintre toți cardinalii americani, că a făcut misionariat în America de Sud, că are cetățenie peruviană, că era bine văzut de Papa Francisc, că e membru al ordinului Augustinian, că are o viziune religioasă ecumenică și centristă, că are multă experiență în funcții de conducere și că... (să fim în ton cu subiectele fierbinți) e licențiat în matematică, la Universitatea Villanova din Pennsylvania. Pe foarte scurt, din tot ce am citit până acum, pare a fi un om echilibrat, practic și muncitor.

Dar de ce Leon? Alegerea numelui papal comportă întotdeauna semnificații aparte, căci suveranii pontifi sunt continuatorii celei mai îndelungate tradiții instituționale din lume. Ei sunt mereu în dialog cu predecesorii lor, ale căror virtuți (dar și vicii) trebuie luate în considerare atunci când se trece la acest al doilea botez întru Hristos. Nu întâmplător, ca să fac o scurtă paralelă, numele de Ioan dispare definitiv din istoria monarhiei engleze odată cu domnia catastrofală a regelui Ioan fără de Țară, cum de altfel dispare și Richard, după sângeroasa domnie a lui Richard al III-lea (deși cred că, acolo, proasta reputație i se datorează mai mult decât oricui lui Shakespeare).

În mentalul colectiv, cu precădere în cel ortodox (dar și reformat), istoria papalității s-a perpetuat ca un amestec de corupție, venalitate, opulență, excese de toate felurile, sete de putere și, desigur, abateri doctrinare. Și într-adevăr, toate aceste acuze sunt întemeiate pentru anumite perioade sau anumiți papi, însă nu zugrăvesc complexitatea și evoluțiile unei istorii întinse pe mai bine de două milenii. Multă lume uită că, până la ruperea definitivă din secolul XI, episcopul Romei (alintat, cu căldură filială, *papa*) a fost întâiul între toți episcopii creștinătății, atât din Apus cât și din Răsărit. Și dat fiind că Leon este al cincilea nume în topul preferințelor papale, fiind surclasat doar de Ioan (21), Grigore (16), Benedict (15) și Clement (14), e limpede că au existat printre purtătorii acestui nume câteva modele demne de urmat.

Am ales să vorbesc despre trei: Leon I (cel Mare), Leon al III-lea și Leon al IV-lea. Sunt conștient că Prevost l-a menționat pe predecesorul său nominal, Leon al XIII-lea (1878-1903), ca principal reper, iar articole pe acest subiect abundă. Dar consider un exercițiu util să căutăm și alte posibile repere, în trecutul medieval și chiar antic al papalității. Cei trei aleși de mine au ceva în comun: tuștrei și-au desfășurat pontificatele în vremuri tulburi, în care Biserica sau chiar întreaga creștinătate era supusă unor presiuni externe și interne covârșitoare.

Leon I (440-461). În secolul V, Imperiul Roman de Apus se află în cădere liberă. Nici reformele diocleției, nici domnia lui Constantin cel Mare și a succesorilor săi nu mai pot frâna dizolvarea treptată a puterii politice în vest, ca urmare a intrigilor politice interne, pe de o parte, și a atacurilor barbare pe de altă parte. În 410, Roma este prădată de vizigoții lui Alaric. Trecuseră aproape opt sute de ani de când cetatea eternă fusese supusă unui jaf similar, de către gali. Orașul scăzuse oricum în importanță. În ultimul veac, Milan sau Ravena fuseseră capitalele de conjunctură ale împăraților.

Colac peste colivă, imperiul este pustiit de hoardele sălbatice ale hunilor lui Attila. Legiunile romane, temute odinioară în Europa și în întreg bazinul mediteranean, sunt de negăsit acum. Totodată, Biserica se confruntă cu erezia monofizitismului, tot mai răspândit în comunitățile creștine din Răsărit. În acest context potrivnic, Leon I, supranumit „cel Mare”, se dovedește a fi un administrator, politician și teolog abil.

Administrator, căci Roma, epicentrul civilizației de-altădată, fusese lăsată de izbeliște de împărați. Astfel, gestionarea vieții urbane revine, *volens-nolens*, în sarcina clerului creștin, în frunte cu papa, care nu se mulțumește cu simple acte de caritate și dispune zidirea a nenumărate clădiri publice. În consecință, observăm că treptat, în această perioadă, comunitatea urbană a vechii capitale se redefinește drept comunitate creștină, iar Papa devine un veritabil primar.

Politician, pentru că atunci când hunii amenință peninsula italică, nu împăratul (din nou, absent), ci Papa Leon se duce să trateze cu Attila, într-un cort, în apropiere de Mantova. Nici până astăzi nu se știe ce au discutat cei doi, dar cert este că întrevederea a dat roade: Attila își strânge călărețiii și face cale întoarsă, iar la scurt timp moare. Dar răgazul e scurt, iar peste câțiva ani, orașul este din nou primejduit de o oaste barbară (folosesc termenul fără niciuna din conotațiile peiorative de altădată), de data aceasta de vandalii conduși de Genseric. Leon nu mai are cărți de jucat, dar izbutește să-l înduplece pe Genseric să jefuiască orașul în chip organizat și, pe cât posibil, nonviolent.

Teolog, căci scrie o epistolă înverșunată (*Tomus ad Flavianum*) împotriva celor ce urmăreau să dezbine, doctrinar, unitatea creștină. *Tomus* conferă Conciliului de la Calcedon armătura teoretică pentru condamnarea definitivă a curentelor de gândire considerate eretice. Clericii prezenți susțin că „Petru însuși glăsuiește prin gura lui Leon!”. Talentul organizatoric, iscusința în negociere și măiestria retorică ale lui Leon cel Mare consolidează statutul de *primo inter pares* al episcopului Romei, care la acea dată nu era „de la sine înțeles”, ca astăzi.

Pentru a consfinți caracterul creștin al cetății eterne, stabilește praznicul martiriului apostolilor Petru și Pavel în 29 iunie, dată la care erau sărbătoriți, în chip tradițional, întemeietorii mitici ai Romei, Romulus și Remus. Atât de puternică este moștenirea lăsată de Leon bisericii și urmașilor Romei în general, încât peste mai bine de-un mileniu, Rafael îi dedică o frescă în Palatul Apostolic al Vaticanului, intitulată *Întâlnirea dintre Leon cel Mare și Attila*.

Leon al III-lea (795-816). Punte peste veacuri: Imperiul Roman de Apus nu mai există de trei secole. După încercările lui Iustinian de recucerire a teritoriilor pierdute în secolul V, Imperiul Bizantin (cum l-au botezat istoricii renașterii) a manifestat tot mai puțin interes față de preschimbările politice și sociale din fostele teritorii imperiale din Vest. În aceste condiții, papalitatea se vede nevoită să-și găsească noi aliați care să sprijine orânduirea religioasă ce înlocuise vechile structuri politice ale im-

periului. Iar acești aliați sunt francii, un trib germanic convertit încă din secolul V la catolicism. Peninsula italică este din nou prădată de triburi barbare, de data aceasta de lombarzi.

Pentru a contracara aceste raiduri, papalitatea cere sprijinul lui Pepin cel Scurt, iar înțelegerea e avantajoasă pentru ambele părți: oștirile france înlătură amenințarea lombarzilor, iar Biserica binecuvântează preluarea coroanei regale de către carolingieni. Astfel, Pepin devine primul rege din această dinastie. Pe deasupra, face și o „donație” papalității, oferindu-i un teritoriu în care suveranul pontif să fie și suveran laic. Rațiunile sunt simple: Papa nu ar trebui să i se subordoneze niciunui monarh secular. Lombarzii tulbură din nou apele, iar de data aceasta, Carol cel Mare, succesorul lui Pepin, îi anihilează, dovedindu-se un aliat de nădejde al Romei.

E important, pentru că din acest punct, papalitatea nu mai depinde de ajutorul Împăratului de la Răsărit. Dar o consecință inevitabilă a donației lui Pepin, cunoscută ulterior drept Patrimoniul Sf. Petru (sau Statele Papale) este că tronul papal devine, dintr-o dată, mult mai râvnit.

Astfel, în clipa înscăunării sale, Papa Leon al III-lea se confruntă nu cu „barbarii”, ci cu facțiuni potrivnice în propriul regat. Acestea capătă o formă violentă, iar Leon scapă ca prin miracol unui atac menit să-i curme viața. Drept revanșă, îi solicită ajutorul aliatului său de nădejde, Charlemagne, care restabilește ordinea în Roma și îl repune pe tron. Aici, Leon face o mutare de geniu: în timpul slujbei de Crăciun din anul 800, îl încoronează într-o ceremonie improvizată pe Carol cel Mare drept împărat al unui renăscut Imperiu Roman, de data asta și Sfânt.

Prin acest gest, Leon instituie o tradiție unică în lume, a separării puterii laice de cea religioasă, sugerând totodată că preeminentă e puterea Bisericii, care conferă legitimitate spirituală slujitorilor laici ai lui Cristos. Nu întâmplător, o mie de ani mai târziu, Napoleon, în timpul ceremoniei de încoronare, avea să smulgă coroana din mâna Papei Pius al VII-lea, într-un gest ce simboliza ruperea cu această tradiție.

Papa Leon al IV-lea (847-855). Despre acest Leon nu voi menționa decât că a ocupat tronul papal într-o perioadă în care peninsula italică și însăși Roma erau supusă atacurilor arabe. În timpul pontificatului său (și sub oblăduirea lui) s-au construit semețele ziduri leonine, care împrejmuiesc și astăzi Vaticanul și câteva zone adiacente. Strădaniile sale i-au descurajat pe invadatori și au păstrat inima creștinătății occidentale neatinsă.

Ar fi și alți Leoni demni de menționat (despre Leon, al X-lea s-au scris cărți întregi), dar cred că e suficient pentru ca cititorul să-și facă o idee despre importanța suveranilor pontifi, înainte ca lăcomia, opulența, desfrâul, captivitatea babiloniană, vânzarea de indulgențe sau Inchiziția să fie elementele cel mai des asociate cu papalitatea. Ascensiunea puterii papale trebuie înțeleasă nu prin prisma facilă a teoriilor conspirației sau anecdotelor tip tabloid, ci prin asemenea dovezi de curaj, îndemânare politică și determinare. Papii și structurile bisericești conduse de aceștia au ținut în viață Vestul după dezintegrarea Imperiului Roman în vest.

Perseverența lor a împiedicat completa atomizare a Occidentului, prin crearea unei comunități transfrontaliere și transnaționale: creștinătatea. Tensiunea permanentă dintre Biserică și monarhiile laice apărute în Evul Mediu a fost benefică evoluției formelor politice și sociale, prevenind genul de osificare pe care îl întâlnim, de pildă, în lumea musulmană sau orientală.

Astăzi, când forțe potrivnice ideii unei Europe unite capătă amploare în majoritatea statelor laice ale continentului, pontificatul lui Leon al XIV-lea poate reprezenta un reper binevenit și totodată un îndemn către întoarcerea către acele valori care au făcut din Occident cea mai de succes civilizație din toate timpurile... chiar și în pofida momentelor sale de rătăcire.

5 de Rapotan

1 Mircea Martin la 85 de ani. În Aula Academiei Române, pe 24 aprilie, noi, cei aflați acolo, am avut parte de un mic regal de frumusețe. Discursul de recepție al academicianului, prof. univ. dr. Mircea Martin, a fost urmat de răspunsul președintelui Academiei Române, acad. Ioan-Aurel Pop. "Nuanța este reverența pe care luciditatea o face unui adevăr pe care radicalitatea singură riscă să îl deformeze prin însăși impetuozitatea exercițiului său" — cât de frumos poate gândi Mircea Martin. Discursurile ce au urmat s-au construit în jurul nuanței și opoziției cu radicalismul, concepte cu care Mircea Martin a lucrat de-a lungul anilor.

Prieteni, foști studenți sau discipoli, cu toții au contribuit la jocul cu mărgele de sticlă. Din rațiuni ce țin de limitele de spațiu, reții aici doar discursul lui Mircea Flonta pentru opoziția dintre radicalism și nuanță. M-am bucurat încă o dată de darul incontestabil al Adrianei Babeți, și anume, cel de povestitoare, pe

Sigma, Turnul Informațional - machetă, 1971. Prin amabilitatea artiștilor și a Muzeului Național de Artă Timișoara

cât de pasională, pe atât de pasionantă. Pe cât de ludică, pe atât de profundă, ea a construit ideatic spațiul cultural definitoriu și puternic amprentat de personalitatea lui Mircea Martin, o simbioză perfectă între teoriile și metodologia sociologică și instrumentele specifice unei teoretician literar. Mircea Mihăieș, în schimb, a făcut o mutare de accent care a schimbat perspectiva și a pus definitiv personajul (Mircea Martin) într-o altă lumină/alt cadru. Nimic depreciativ, dimpotrivă, o palmă sonoră dată amatorilor de formule, clasificări și cadre generatoare de steril: "Ceea ce pune în joc criticul nu sunt atât calitățile de exeget, cât conștiința (care întotdeauna e „conștiință de ceva", cum știm de la Jean-Pierre Richard) sub semnul căreia se află întregul său scris". Salut ideea lansată de moderatorul sesiunii omagiale, Ioan Cristescu, a unui volum *in honorem* Mircea Martin, care ar întregi fericit un moment aniversar.

2 Mărirea și decăderea teatrului radiofonic. Mario Vargas Llosa a murit pe 13 aprilie 2025, autorul care în *Mătușa Julia și condeierul* a plasat acțiunea în studiourile Radio Panamericana și a (re)construit mirajul creat de radionovele. La puțin timp după aflarea veștii morții scriitorului recompensat cu Premiul Nobel pentru literatură, ascultând programul Radio România Cultural, am recunoscut vocea lui Adrian Pintea, ceea ce m-a determinat să ascult cu atenție. Am realizat, încă o dată, cât de importantă e vocea umană, cât de versatilă și ce spectru de emoții ascunde în inflexiunile ei o voce lucrată, educată.

Gala Premiilor Radio România Cultural 2025 a avut loc pe 16 aprilie. Surpriza serii, pentru mine, a fost Adrian Ghenie, care a declarat simplu: „În ultimii 20 de ani, toate picturile le-am făcut ascultând radio — Radio România Cultural și Teatrul Radiofonic." A urmat momentul Coca Bloss, cea care declarase înaintea evenimentului: „Bunica s-a ocupat de ceea ce aveam să descopăr la radio, ascultând emisiunile pe «difuzorache»- așa îi spuneam - *Noapte bună, copii*, poveștile de noapte, cu inegalabila voce care îi aparținea Silviei Chicoș sau pe Așchiuță cu Daniela Anencov." *Premiul pentru întreaga activitate* acordat în acea seară a fost onorat cu un discurs pe cât de emoționant, pe atât de plin de sens (găsiți înregistrarea în arhivele postului de radio).

Să asculți teatru radiofonic e mai mult decât un exercițiu de memorie și imaginație. Importanța lui în educarea atenției e covârșitoare, dar dincolo de toate acestea rămâne contribuția la patrimoniul cultural imaterial al comunității. Să reprogramezi cu obstinație biografia lui Arsenie Boca (am ajuns s-o știu pe de rost, atât de des am auzit-o în ultimii ani) nu e o soluție prin care să convingi tinerii să asculte radio, cu atât mai puțin teatru radiofonic. Să reprogramezi spectacole pe textele unor scriitori care nu mai spun nimic generațiilor născute după 2000, fără o pregătire a audiției (câteva idei cu privire la selecția înregistrării, în ce condiții s-a realizat aceasta, cine sunt actorii sau câte ceva despre piesă și dramaturg) e o greșeală impardonabilă, care este taxată rapid prin scăderea audienței și orientarea ascultătorilor către podcasturi și posturi de radio comerciale.

3 Kantor și îndemnul la neuitare. În cadrul Sezonului Cultural Polonia – România 2024-2025, Muzeul Național de Artă al României (MNAR) a găzduit în perioada 20 octombrie 2024 – 9 martie 2025 expoziția „Tadeusz Kantor – artist oriunde și oricând" (curator dr. Maria Anna Potocka, director MOCAK). Evenimentul a fost organizat în parteneriat cu Institutul Adam Mickiewicz din Varșovia, Muzeul de Artă Contemporană din Cracovia (MOCAK), Cricoteka (Centrul de documentare a artei lui Tadeusz Kantor) și Institutul Polonez din București. Toate instituțiile menționate au contribuit și la apariția catalogului care a însoțit expoziția, *Tadeusz Kantor. Artist oriunde și oricând / Tadeusz Kantor. Always and Everywhere an Artist* (Cracovia, 2024), coordonatoare Maria Anna Potocka și Weronika Stasińska.

Catalogul expoziției este gândit astfel încât să acopere vidul de informație cu privire la cine a fost Kantor și să evidențieze activitatea de artist plastic și contribuția sa la dezvoltarea teatrului. Personalitate complexă, care a trăit în secolul XX într-un spațiu geografic puternic marcat de -ismele momentului (Polonia), Tadeus Kantor a reușit să schimbe mult din ceea ce putem numi generic spațiu cultural. Chiar dacă expoziția a fost însoțită de proiecțiile unor spectacole celebre realizate de artistul polonez și de câteva ateliere organizate cu implicarea unor specialiști polonezi, expoziția n-a avut (din punctul meu de vedere) ecoul scontat în rândul iubitorilor de cultură din România. Vocea lui Kantor nu s-a auzit așa cum trebuie, dar catalogul expoziției îndreaptă mult din viciile de promovare care i-au împiedicat pe mulți să ajungă să vadă și, mai ales, să înțeleagă semnificațiile operelor expuse în galeria de la parterul MNAR.

Din acest punct de vedere, prima prelegere milanează și interviul cu Kantor pun cariera acestuia într-o lumină aparte, dezvăluind motivele pentru care polonezul rămâne definitiv în galeria vizionarilor și a artiștilor care nu s-au ferit de inovație. Născut într-un secol marcat de două conflicte mondiale și de instalarea unui regim totalitar de stânga devastator pentru culturile naționale din estul Europei, Kantor a înțeles de timpuriu că memoria și cultivarea ei fac diferența și imposibilă perpetuarea ororilor la nesfârșit. De citit și eseul lui Lech Stangret, care pune în lumină multe trăsături ale artistului.

4 Pledoarie pentru ecumenism. Mă număr printre cei pe care curiozitatea i-a ajutat să-și dezvolte viziunea asupra lumii și să se ferească de orice formă de extremism. Dintre toate, extremismul religios mi se pare cel mai periculos și mai greu de combătut, deși trăim într-un secol în care în numele toleranței s-au realizat multe acțiuni menite să consolideze relațiile interumane. Poate că deloc întâmplător, în preajma sărbătorilor pascale am citit *Transfigurări. 9 dialoguri întru devenire*, al cărei coordonator este Dănuț Mănăstireanu, volum apărut în 2024 la *decenu.eu* Oradea. O colecție de interviuri care mi-a adus aminte că ecumenismul este un concept mult vehiculat în România, dar despre care puțini dintre noi știm cu adevărat ce presupune. Prejudecățile dictează de multe ori orientarea și acțiunea în spațiul public al multora dintre noi, ceea ce contribuie activ la mărirea prăpastiei dintre credincioși (practicanți sau nu) și agnostici sau atei.

Într-o țară în care cărțile lui Mirel Bănică cu privire la fenomenul pelerinajelor și monahismul ortodox se vând tocmai pentru că pun în evidență excepția și nu coordonatele unei vieți de creștin ortodox trăitor în lume, cărțile despre creștinii protestanți, comunitățile și bisericile lor din România trec aproape neobservate. Citind interviurile, mi-am dat seama că mi-a scăpat din vedere *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești (coordonatori Dorin Dobrincu și Dănuț Mănăstireanu)*, apărută la Editura Polirom în 2018.

Din cei nouă invervievați, îmi erau cunoscuți András Visky și Cristian Măcelaru. Pe primul îl cunosc personal, pe al doilea îl urmăresc ori de câte ori am ocazia, în calitate lui de dirijor și/sau mentor al tinerilor muzicieni. Despre Adonis Vidu, Corina Shtir, Dănuț Jemna, Liviu Ciortuz, Mariana Sain-Morar, Otniel Bunaciu și Radu Gheorghiță am aflat o mulțime de informații citind interviurile. Intelectuali, profesioniști cu cariere solide și afirmați în mediile lor de activitate, nu doar în România, ci peste tot în lume. Cei mai mulți dintre ei activează în domenii științifice despre care omul obișnuit ar spune că n-au nimic în comun cu credința și „mersul la biserică". Și, totuși, ei au ales să facă parte din diverse grupuri de studiu biblic, să fie aparținători și chiar membri ai bisericilor. Una din întrebările adresate tuturor este despre ucenicie și rolul ei în societatea contemporană, din ce în ce mai marcată de secularism. Discursul științific nu-l anulează pe cel de tip religios, iată una din concluziile la care ajungi după ce parcurgi interviurile.

5 Rămânem tot la ecumenism, subiectul central al conferinței cu titlul *Creștinismul universal, de la idealul unității la realitatea dezbinării. Scurtă istorie a mișcării ecumenice*. Conferențiar a fost Teodor Baconschi, moderatorul serii fiind Cristian Pătrășconiu, iar evenimentul a făcut parte din ciclul de conferințe „Justiția memoriei", organizate de Fundația Academia Civică – Memorialul Victimelor Comunismului și ale Rezistenței și Fundația Spandugino.

În acest moment, destul de dificil din punct de vedere politic, dar și religios, se impune cultivarea discernământului și a bunului-simț, dimpreună cu abordarea rațională a evenimentelor de care depinde viitorul nostru. Să ții conferințe de teme legate de ecumenism nu e deloc la îndemâna oricui, unul din riscurile mari fiind confiscarea subiectului de către extremiștii interesați de subiect; pro ecumenism sau anti ecumenism, argumentele ar trebui să primeze în afirmarea opțiunii personale. Dar cum suntem în epoca în care zgomotul e parte activă a strategiilor de manipulare în masă, e greu să lași vocea rațiunii să se audă. De aceea, apreciez din capul locului diplomația de care a dat dovadă Teodor Baconschi pe parcursul expunerii principalelor etape care fac parte din istoria (recentă a) mișcării ecumenice. O istorie care se întinde de-a lungul secolului al XX-lea, dar care are drept origini cele două milenii de creștinism.

Deloc întâmplător, secolul al XX-lea este și secolul secularizării societății, ceea ce complică discuțiile cu privire la ecumenism. Pe de o parte, avem din ce în ce mai mulți contestatari ai bisericii ca instituție, iar de cealaltă parte avem conservatorii care nu-și doresc și resping inițiativele de schimbare a funcționării bisericilor ca atare. Ecumenismul ține de ritual, de unificarea textelor religioase și de organizarea instituțională. Teodor Baconschi a expus cronologic principalele evenimente și date din istoria mișcării ecumenice universale. De ce e atât de importantă mișcarea ecumenică și cum de a ajuns un subiect care vizează unitatea lumii creștine să o dezbine și mai mult — iată tema pe care conferențiarul serii a reușit să o acopere fundamentat și documentat, deopotrivă.

Nona RAPOTAN

Artă, știință, utopie

Diana MARINCU

Pare că acest an stă sub semnul recuperării grupurilor timișorene 111 și Sigma, cele mai importante expresii ale artei experimentale locale, cu o relevanță internațională deja demonstrată prin prestigioasele expoziții instituționale. Acestei recuperări i se alătură în paralel la Timișoara o amplă retrospectivă Ștefan Bertalan, însoțită de două conferințe care atestă interesul încă neepuizat al publicului pentru un segment remarcabil al artei românești recente.

Publicul a așteptat vreme îndelungată o nouă configurare a expunerii lucrărilor aflate în colecția Muzeului de Artă din Timișoara, iar expoziția inaugurată la sfârșitul lunii decembrie a anului trecut, *Utopie și cercetare. Grupurile experimentale timișorene 111 și Sigma (1965-1981),* răspunde acestei necesități, completând colecția de lucrări cu alte împrumuturi de la artiști și colecționari, cu scopul unei prezentări cât mai comprehensive, realizată prin contribuția substanțială a Galeriei Jecza, alături de eforturile instituționale ale muzeului și ale finanțatorilor.

Curatoriată de Ileana Pintilie și Andreea Palade Flondor, expoziția parcurge traseul artistic al acestor două grupuri atât cronologic, cât și tematic, pentru a fixa reperele unei istorii dependente de evenimentele politice ale perioadei și de opresiunea regimului comunist, cu micile falii de libertate controlată de care arta a profitat din plin, dar și pentru a derula temele cele mai importante și mai consecvente pentru artiști: structurile geometrice, natura, pedagogia, printre altele.

Aș analiza la rândul meu aceste trei nuclee de cercetare, încercând să urmăresc cum s-au dezvoltat pe parcurs și cum s-au regăsit împletite în propunerile colective, dar și în cele individuale ale fiecărui artist. Este bine-cunoscut faptul că fiecare dintre membrii celor două grupuri a avut o carieră solo și după destrămarea activității în colaborare, iar individualitatea creativă distinctă a artiștilor a marcat istoria artei recente românești în mod decisiv. Grupul 111, format în 1966, și-a concentrat atenția pe studiul principiilor constructivismului și pe o distilare a modelului Școlii de la Bauhaus, prin cercetarea limbajului plastic și algoritmii matematici și prin apelul la o viziune utopică atent construită. Membrii grupului, Ștefan Bertalan, Constantin Flondor și Roman Cotoșman, și-au găsit foarte repede un limbaj artistic personal și o cercetare teoretică bine închegată, dublate de o prietenie strânsă.

Expoziția emblematică din 1968, deschisă la Sala Kalinderu din București, cu grupul 111, cu Diet Seiler și Zoltán Molnár, reprezintă un reper în arta românească de factură avangardistă, fiind una dintre expozițiile intens recenzate și apreciate. Printre vizitatorii expoziției s-au numărat delegația franceză și atașatul cultural al Ambasadei Franței, aflați la București cu ocazia unei expoziții franceze de la Muzeul Național de Artă.

Eugen Schileru scria cu entuziasm în *Contemporanul*, la scurt timp după deschiderea expoziției: „Un grup de artiști tineri din Timișoara – Ștefan Bertalan, Roman Cotoșman, Constantin Străinu-Flondor – expune azi, în sala fostului Muzeu Kalinderu, rezultatele unei prime etape parcurse pe acest drum al unei tot mai mari apropieri a artei de știință. Lucrările lor manifestă un efort continuu și tenace de a se informa. [...] Înscrierea celor trei tineri timișoreni pe orbita curentelor menționate [artă optică și artă cinetică] vădește dorința realizată a autodisciplinării. Geometriile lor variabile, care farmecă ochii, vădesc aspirația spre forme perfecte, spre disciplina superioară."

În expoziția de la Muzeul de Artă din Timișoara vedem lucrările superbe ale lui Constantin Flondor, unde sticla riglată creează niște efecte optice și suprapuneri de forme încă până astăzi originale și extrem de relevante pentru problema vizualității contemporane și a relației dinte iluzie și realitate. Lucrarea emblematică de Ștefan Bertalan, *Demonul lui Maxwell*, 1967-68, expusă la cea de-a 55-a ediție a expoziției internaționale de artă la Biennale di Venezia*, Il Palazzo Enciclopedico*, 2013, este un obiect alcătuit din fire textile albe și negre într-un cadru de lemn, formând la rândul lui efectul unor suprapuneri de linii fine precum un desen spațial de fiecare dată diferit, în funcție de unde privim. Roman Cotoșman ne întâmpină chiar de la intrare cu monotipiile unde căutarea secvențialității formelor și repetiția tipică demersului grupului 111 impresionează de fiecare dată.

După lansarea în Occident a grupului, la Trienala de Arte Decorative de la Milano (toamna 1968) și un an mai târziu la Bienala Constructivistă de la Nurnberg, apoi la Fundația Sonja Henie - Niels Onstad, Oslo, participări foarte bine primite, Roman Cotoșman emigrează și astfel grupul se destramă. Ștefan Bertalan și Constantin Flondor continuă proiectele artistice comune bazate pe ideile interdisciplinarității și intermedialității, formând un alt grup, Sigma, care îi va mai include pe Doru Tulcan, Ioan Gaita, Elisei Rusu și Lucian Codreanu, matematician.

De data aceasta, în noul grup, se încurajează mult mai mult colaborarea și „auctorialitatea multiplă", astfel încât o serie de lucrări sunt semnate colectiv, iar munca este divizată între artiștii și cercetătorii cu care se construiesc ideile și discursurile. Printre aceste lucrări se numără *Piramida albă, Proiect pentru o fântână*, *Structură elastică, Structură pentru holul Casei de Cultură a Studenților din Timișoara* și *Turnul informațional*.

În această primă perioadă a grupului, așa cum remarcă și curatoarele expoziției, „o trăsătură definitorie a fost programul declarat de lucru bazat pe principiul muncii în echipă și pe interdisciplinaritate (matematică, psihologia formei, cibernetică, bionică, structuralism), corelarea dintre artă și știință fiind principalul obiectiv urmărit în acea etapă." Această etapă constructivistă a fixat o ambiție foarte mare a grupului, de a regândi lumea și de a găsi un sistem spațial și ambiental, dar și etic, prin care să dea sens existenței tot mai gri a acelei perioade.

Istoricul de artă Magda Cârneci se întreba în timpul mesei rotunde dedicate expoziției, de pe 5 aprilie, de ce exact constructivismul a fost preferat de Sigma, care este acea nouă viziune asupra realității pe care o înainta acest grup și cum a fost posibilă discrepanța dintre realitatea cotidiană și arta lor originală și proaspătă.

Multiplele răspunsuri din cadrul acestui eveniment cred că pot fi sintetizate astfel: inovația tehnologică a materialelor și fascinația pentru tot ceea ce provenea din zona industrială a influențat major tehnica și mediile de expresie ale artiștilor. Fiind unul dintre ultimele curente artistice care s-a manifestat în paralel în mai multe domenii, acesta a creat legături cu arhitectura și cu design-ul, atingând o amploare imensă în societate. Modelul de regândire artistică, socială și culturală a acelor vremuri a fost poate cel mai clar vizibil în dorința de a schimba bazele învățământul artistic și de a repune bazele unei metodologii artistice și a unui curriculum propriu.

Se remarcă în expoziția *Utopie și cercetare* de la muzeu și materialele documentare extrem de dense, de la fotografii și schițe, până la cărțile care i-au inspirat

Imagine din expoziția *Utopie și cercetare. Grupurile experimentale timișorene 111 și Sigma (1965-1981)*, Muzeul de Artă Timișoara. În prim plan: Ștefan Bertalan, Demonul lui Maxwell, 1967-68. Prin amabilitatea Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

pe artiști: Egmont Colerus, *De la punct la a patra dimensiune*; Virgil Nemoianu, *Structuralismul;* Paul Klee, *Gândirea plastică* și multe altele. Astfel, atmosfera expoziției nu are de-a face cu muzeificarea unor artiști excepționali, ci mai degrabă cu aducerea lor mai aproape de noile generații, prezentând un model de lucru care astăzi este pe buzele tuturor, „cercetarea artistică" și, mai ales, „cercetarea interdisciplinară".

Dar în anii 1970 aceste impulsuri inovative, precum și frecventarea cercului de bionică condus de profesorul Eduard Pamfil, au trezit un interes fără precedent pentru intersecțiile dintre psihologie, biologie, literatură, matematică și arte vizuale. La Galeria Helios în 1970 are loc expoziția Sigma care atestă de fapt noile precupări ale artiștilor, în timp ce participarea la expoziția *Artă și energie*, la Galeria Nouă, București, 1974 sau prezentarea Structurilor gonflabile, la Săptămâna artelor plastice UNESCO, Galeria Bastion, Timișoara, tot în 1974, fixează caracterul de pionierat al grupului. Continuitatea acestor preocupări spre zona cercetării naturii ca model existențial cred că se vede în îmbinarea dintre bionică și geometrie, mai ales în acțiunile organizate în natură: *Benzi tensionate peste Timiș, Acțiune Dracșina sau Leonardo. Spectacol pentru public*.

Natura a fost de la bun început o sursă de inspirație pentru Ștefan Bertalan și Constantin Flondor, urmând asumarea totală a acestui studiu al plantelor, vizibil mai ales în acțiunea de la Galeria Kalinderu din 1979, *Am trăit 130 de zile cu o plantă de floarea soarelui,* a lui Bertalan sau în de studiile de percepție de la Pădurea verde sau de înregistrarea mișcării solare pe o hârtie milimetrică (solarograme), ale lui Flondor. Acesta va ajunge apoi să integreze în practica sa artistică și noile medii (foto, film), inițial ca formă de documentare, apoi ca medii artistice propriu-zise, așa cum se vede și în expoziție.

În perioada anilor 1974-1979 aceste studii în natură și „cu" natura au atins probabil un punct culminant în acțiunile cu elevii și cu studenții. Ieșirea în spațiul real al naturii le oferă artiștilor ocazia de a avea un contact direct cu „partea pură a lumii", nealterată, natura fiind cea care le oferea modele existențiale atât de necesare.

În cadrul expoziției o zonă amplă este dedicată și prezentării impulsurilor înnoitoare ale grupului în domeniul pedagogiei artistice. Transformarea Liceului de Arte Plastice din Timișoara într-un liceu experimental venea din dorința artiștilor de a crea o școală activă, bazată pe descoperire, autoformare, iar faptul că au avut susținerea ministrului educației de la acea vreme, Mircea Malița, a însemnat formarea unui liceu experimental diferit de toate liceele din țară.

Ultima lucrare a expoziției este instalația de mari dimensiuni Multivision I & II, din 1978, prezentată în expoziția ,,Studiul 1" de la Timişoara. Zece ecrane semitransparente erau așezate sub formă de tetraedru, cu două proiecții simultane a filmelor experimentale aparținându-le lui Doru Tulcan și Constantin Flondor. Curatoarele expoziției scriau: „Această concepție cu totul aparte de amenajare a spațiului, ca și proiecția în sine, un fel de happening cu public, ne îndreptățesc să considerăm *Multivision* ca fiind prima instalație multimedia din România. Filmul a fost considerat o lucrare de grup, purtând semnătura celor trei artiști, pe bună dreptate privit ca rezultatul anilor de cercetare din perioada Sigma."

Această ultimă lucrare marchează finalul parcursului expozițional și deschide mai departe interpretările spre punctele de vedere multiple ale vizualității contemporane și ale intersecțiilor creative, care răzbat prin toate intermedierile și ecranele care se interpun. „Multi-viziunea" este și viziunea clară, flexibilă și neînțepenită în dogmatism.

Timpul opac

Daniela ȘILINDEAN

Solomon Marcus se întreba într-un capitol de carte intitulat *Timpul medicinei*[1] dacă există o relație „între percepția temporală și durata de supraviețuire". Matematicianul scria că, de pildă, în cazul pacienților diagnosticați cu cancer „[r]eacția tipică a acestor bolnavi este starea de panică". Odată dobândit un nou statut, acela de pacient, trecerea timpului nu pare, cum poate ne-am închipui, o cursă în care vedem, ca într-un clișeu, firele de nisip ale clepsidrei scurgându-se. Lucrurile sunt mai nuanțate, timpul se lărgește, nu mai curge, stagnează sau devine chiar elastic, iar mărturiile pacienților-scriitori vorbesc și despre o schimbarea a valorilor pe care o asociază cu trecerea zilelor.

Iată o primă voce, cea a neurochirurgului Paul Kalanithi: „Partea problematică a bolii este că, pe măsură ce treci prin ea, valorile ți se schimbă constant. Încerci să-ți dai seama ce contează pentru tine și nu te oprești niciodată. Mă simțeam de parcă cineva mi-ar fi luat cartea de credit, iar eu trebuia să învăț să trăiesc dintr-un buget fix. Poți hotărî că vrei să-ți petreci timpul ca neurochirurg, dar două luni mai târziu, poți să crezi cu totul altceva. După alte două luni, poate vrei să înveți să cânți la saxofon sau să îți dedici timpul bisericii. Moartea este un eveniment care se întâmplă o singură dată, dar să trăiești cu o boală terminală este un proces".

Sigma, Imagine din expoziția „Artă și Energie", București, 1974. În prim plan: Constantin Flondor, Îmbinări bare triangulare. Prin amabilitatea artiștilor și a Muzeului Național de Artă Timișoara.

Autorul continuă, exprimând relația sa cu timpul – pe care o pune sub semnul neclarității, al începătoșării, al opțiunilor fals-multiple: „Bolile majore ar trebui să-ți limpezească gândurile legate de viață. Eu știam că o să mor, nimic mai mult, dar asta știusem și înainte. Dacă îmi dai un an, voi scrie o carte. Dacă îmi dai zece ani, mă întorc la spital să tratez boli. Adevărul potrivit căruia trebuie să trăiești fiecare zi în parte nu mă ajuta deloc. Ce naiba se presupunea că trebuie să fac în ziua cu pricina?"[2]

Într-un interviu filmat, Kalanithi vorbea despre ceasurile care devin irelevante atunci când boala se instaurează, despre cum timpul nu mai e deloc înțeles și simțit ca progresie lineară, ca până atunci, ci devine, mai degrabă „un spațiu". Percepția poate fi pusă în legătură cu dilatarea sau contractarea acestui spațiu-timp, mai ales în relație cu răspunsul corpului la tratament, la avansarea bolii, dar și prin raportarea la ceilalți – fie că e vorba despre cercul familiei, al prietenilor, ori despre profesioniștii din domeniul medical cu care intră în contact.

Comparația este inevitabilă, iar reflectarea în oglinzi paralele duce la rezultate diferite. Timpul pe care îl percepi ca doctor e acela care te forțează să îți menții programările la timp, ca și când ai avea mereu un ceas în fața ochilor. De altfel, constrângerile de timp sunt printre cele mai des clamate ca provocări permanente în munca medicilor. În plus, măsoară riguros evoluția bolii sau a procesului de vindecare.

În medicină, timpul e legat de progres, spune Kalanithi[3], trecerea timpului presupune și un anumit tip de secvențializări succesive (legate de studii, de viața profesională, de proceduri, de raportul cu pacientul). Odată cu aflarea și confirmarea diagnosticului de cancer pulmonar (la 35 de ani, cu o carieră în plină ascensiune), percepția asupra timpului se modifică radical – nu mai are, în mod cert, nicio legătură cu productivitatea. Mai mult, impactul este vădit, talanții sunt ceruți imediat: identitatea este în primă instanță nedeslușită, confuză, iar mai apoi radical modificată. Timpurile verbale (odată atât de clare) sunt și ele complet amestecate.

Simpla conjugare a verbului *a fi* (exemplul nu e, firește, întâmplător) e de natură să creeze confuzie. *Este* neurochirurg prin formare, *a fost* neurochirurg, fapt validat de activitatea de până la schimbarea de statut și noua realitate, cea de pacient. Diagnosticul îi spune că *a fost* și, în funcție de evoluția bolii, *va* mai *fi* sau *nu va fi* medic: un alt fapt tranșant legat de viitor. Acul de bord indică o trecere bruscă de la planuri de carieră reevaluate la câțiva ani la nu a nu vedea mai departe de prânz (devenit singurul reper rezonabil).

Un eveniment cu totul special și surprinzător pentru cititor, cel puțin în primă fază, este decizia cuplului Paul și Lucy Kalanithi (soția sa, medic și ea) de a avea copii, decizie care este dezbătută și analizată din nou în contextul în care prognosticul nu era deloc unul favorabil, iar intervalul pe care îl ofereau medicii era de câteva luni până la doi ani de viață. Întrebat de soția sa dacă prezența unui copil ar face mai grea trecerea, medicul răspunde: „Nu ar fi grozav dacă ar fi așa?"

Răspunsul este pe deplin asumat. Tatăl știe că fiica sa nu își va mai aminti deloc de el sau, în cel mai bun caz, că nu va mai avea amintiri distincte despre el. Mai mult, nașterea fiicei mai pune în fața scriitorului-medic o oglindă în care proiectează ce a mai rămas din timpul lui și ce se naște din timpul fiicei sale. Îl măsoară conștient și în pașii din dezvoltarea copilului – cu cât crește ea mai repede, cu atât se stinge el mai rapid, până la iminenta dispariție. E o dinamică perpetuă, între timpul care stagnează, chiar pare a rămâne încremenit în așteptare și timpul accelerat.

Sentimentul este acela al elasticității și din el derivă și un „echilibru atent", dar paradoxal, contorsionat și care indică mai degrabă inexistența unei soluții ideale: dacă nu se gândește la cazul nefericit, finalul va fi extrem de dur atât pentru pacient, cât și pentru familia sa, dar dacă se gândește la cazul fericit, ratează șansa de a trăi ce e mai bun din experiență, din timpul rămas, din viața care nu s-a scurs încă, sublinia Kalanithi.

Odată cu noua realitate a bolii, peisajul interior și exterior se schimbă complet. Timpul este unul liminal, iar întregul proces este, de fapt, un ritual de trecere care modifică percepția spațio-temporală și, firește, statutul. Pentru antropologul și profesorul Vintilă Mihăilescu, boala (leucemie acută mieloidă) devine subiect de studiu, de *teren* antropologic; este o ocazie de a cerceta subiectul spitalului și a experienței analizate participativ, demers pe care îl documentează prin auto-examinare, introspecție, observație, comparație a datelor.

Din postura de pacient, apelul e la „timpul care nu mai ascultă de tine", iar spitalizarea stă mereu sub semnul *așteptării*. „Timpul «normal», timpul cotidian rămâne în lumea de unde vii, «pre-liminală», și un alt timp, «post-liminal», îi va lua locul: un timp nefiresc, «artificial», într-un mod greu de explicat. În plus, în sistemul de sănătate din România, așteptarea este *imprevizibilă:* nu știi unde, nu știi cât, de multe ori nu știi nici de ce, dar aștepți."[4]

Timpul se scurge în întregime între cele două borne pe care le marchează ziua în care este externat din spital și ziua în care trebuie să revină acolo: „Chiar când am ajuns să stau acasă mai multe zile, eram în așteptarea zilei în care va trebui să mă întorc la spital pentru control, drept care simțeam că timpul curge fără mine, că trece incredibil de repede. Dar, în această privință, lucrurile pot fi imprevizibile din motive întemeiate. Nu întâmplător, una dintre cele mai comune «înțelepciuni» ale folclorului spitalicesc este aceasta: *în spital știi când intri, dar nu știi când ieși*".[5]

Umorul prezent în text imprimă rândurilor mai puțină apăsare, dar, așa cum o remarcă autorul, cu maximă sinceritate în cartea sa, face, în mod conștient, parte din mecanismele de apărare care intră în acțiune în raport cu propria boală.

Așteptarea, marea temă a teatrului absurdului, planează în toate textele despre experiența trăită a bolii: Suleika Jaouad (tot cu un diagnostic de leucemie acută mieloidă) afirma în cartea sa *Între două lumi* că pentru ea timpul se reduce la o sală în care aștepți un doctor, o transfuzie de sânge, rezultate la investigații și „zile mai bune", iar Péter Esterházy nota în *Jurnalul pancreasului*: „Trăiesc într-un timp opac și nu-mi place".

Dar schimbările legate de timp și de noul spațiul care trebuie îmblânzit. Cel al spitalului nu presupun numai renunțări la moduri de a vedea și de a simți. Ele țin de transformări radicale, atent ritualizate. Concluzia se impune, așa cum o afirma și Vintilă Mihăilescu referindu-se la spitalizare, dar ea se aplică, prin extensie, la experiența trăită a bolii: „Pe scurt, ca orice rit de trecere, spitalizarea exact asta face: îți schimbă un cadru spațio-temporal cu altul – adică îți schimbă *identitatea*![6]

---

[1] Solomon Marcus, *Paradigme universale IV. Timpul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2010.

[2] Paul Kalanithi, *Cu ultima suflare*, pp. 138-139.

[3] v. *A strange Relativity: Altered Time for Surgeon Turned Patient*, interviu cu Paul Kalanithi, Stanford Medicine, disponibil pe canalul Stanford YouTube.

[4] Vintilă Mihăilescu, *În căutarea corpului regăsit: o ego-analiză a spitalului*, Editura Polirom, Iași, 2019. p. 48

[5] *Ibid.*, p. 49.

[6] *Ibid.*, p. 49.

Cu lacrimi de crocodil

Dana CHETRINESCU

O dovadă bună că bulgarii, ca și românii, sunt perfect aliniați la valorile europene, o dă povestea unui crocodil pensionat de la un circ din Sofia. Deși soarta lui ar trebui să-l înduioșeze și pe cel mai cinic torționar, opinia publică nu i-a prea luat partea lui Crocky, cum ar fi luat-o unor blânde erbivore sau unor prădători mai grațioși. Până la urmă, doar insistențele primarului localității în care crocodilul fusese abandonat într-o băltoacă noroioasă l-au trimis pe animal la zoo, fără ca vreuna din asociațiile pentru protecția animalelor să verse măcar o lacrimă[1].

Faptul că niciun european get-beget nu simte pic de compasiune pentru crocodilii bătuți de soartă este încă puțin explorat în literatura de specialitate, deși eforturi timide pentru reabilitarea reptilelor preistorice au început să se facă în literatura pentru copii. Dacă în povestea lui J.M. Barrie despre Peter Pan crocodilul este încă un personaj periculos, dar cu multe accente comice, în cartea lui Bernard Waber, *Lilu, Lilu, Crocodilu*[2], animalul este blând și cuminte, cu talente muzicale, mare amator de dușuri și de hotdogi și trăiește pașnic într-un apartament din Manhattan.

Motivul istoric al animozității occidentale față de crocodili provine din legenda sinistră despre modul în care își devorează prada, legendă popularizată de un călător medieval cu multă imaginație, Sir John Mandeville. În *Călătoriile* sale[3], Mandeville descrie cu lux de amănunte aspectul și obiceiurile *cocodrililor,* cum le spune el, pe care, chipurile, i-a întâlnit în timpul vizitei sale în Egipt. Ce-i drept, nici Egiptul nu beneficiază de cea mai precisă și flatantă prezentare, fiind o țară mai mult lungă decât lată, în care astronomii pot face carieră pur și simplu pentru că cerul nu este niciodată înnorat și, deci, nu e mare știință să vezi ce vede toată lumea.

Cât despre crocodili, aceștia sunt niște șerpi lungi de zece stânjeni, cu patru picioare scurte, terminate cu gheare de pasăre și cu mulți, mulți dinți. Noaptea stau în apă, iar ziua se lungesc pe pietre, nu mănâncă nimic cât e iarna de lungă, dar își iau revanșa vara, când devorează tot ce le iese în cale.

Nimic nu-i ferește pe oameni de aceste reptile, dacă vin să se scalde sau să bea apă din Nil, decât un unguent făcut dintr-un fruct magic, foarte acru, care nu le este deloc pe plac prădătorilor. Rar i-a fost dat să vadă (vorba vine!) lui Manderville o creatură nu doar urâtă și lacomă, dar și de-o perfidie fără seamăn, căci, culmea nerușinării, ea varsă lacrimi adevărate în timp ce mănâncă un copil nevinovat. O mai bună ilustrare a viciilor și păcatelor pe care bunii creștini medievali se străduiau să le înfiereze cu orice ocazie, nici că se putea găsi.

De la Mandeville încoace, niciun prezentator al crocodililor nu a putut face abstracție de acest detaliu nesuferit. Carevasăzică, și tigrul te mănâncă până la ultimul oscior, dar măcar are demnitatea de-a o face pe față, în mod corect și transparent, fără pic de ipocrizie. Steve Irwin, celebrul Crocodile Hunter, nu a sfârșit nici el bine după ce le-a luat apărarea crocodililor și altor specii periculoase: în 2006, în timp ce filma un documentar despre pisicile de mare, a fost înțepat în piept și a murit pe loc. Drept este că n-a fost de vină un crocodil, dar să nu ne pierdem în asemenea detalii.

Oricât de influentă a fost povestea lui Mandeville, e important să știm că ea nu a fost, totuși, decât o mare minciună. Începând cu autorul însuși, care, probabil, nici nu a existat. Nici vorbă să fi fost un englez cu frica lui Dumnezeu, plecat de acasă, din St. Albans, pentru a compara obiceiurile celor mai îndepărtate popoare, cu cele de acasă. S-ar putea ca însemnările mai multor călători, culese în franceză, apoi traduse în latină și abia la urmă tălmăcite în engleză, să fi stat la baza acestei cărți, dar aceste aspecte nu au împiedicat-o să fie un best-seller al tuturor timpurilor. Spre ghinionul crocodililor, evident.

Așa au ajuns ei bestiile care, cu lacrimile lor false, își arată viclenia și cruzimea. Nimeni nu a pus sub semnul întrebării povestea lui Mandeville până când, la începutul secolului XX, un om de știință a încercat să frece o ceapă de ochii unui crocodil. În mod surprinzător, omul de știință a supraviețuit experimentului, deși acesta nu i-a folosit la nimic, căci crocodilul nu a plâns precum gospodinele care gătesc. A mai trecut încă un secol până când un neurolog de la Universitatea din California a constatat că și unii oameni plâng când mănâncă și beau: cei care suferă de pareză facială. În cazurile severe, problema nu se poate rezolva decât prin intervenție chirurgicală. Californianul a botezat boala CTS, adică Sindromul lacrimilor de crocodil, dar nu i-a acuzat pe pacienți de fățărnicie sau cinism[4].

Și un zoolog de la Universitatea din Florida a publicat un studiu de mare impact[5], demonstrând științific pentru prima dată că aligatorii, caimanii și crocodilii nu plâng de emoție – fie ea pozitivă sau negativă – atunci când mănâncă, ci au o reacție gusto-lacrimală în timpul mestecatului. Mai mult, zice zoologul, există câteva specii care trăiesc de pe urma lacrimilor de crocodil, unii fluturi hrănindu-se cu proienele și mineralele secretate astfel. Cu alte cuvinte, firea crocodililor care i-a oripilat pe călătorii europeni îi ține în viață pe fluturi. Așa paradox, mai rar...

Nu că alte lucruri scrise de John Mandeville ar fi fost mai puțin fanteziste și, cu toate acestea, au rezistat mult după ce proba contrarie a fost dovedită empiric. De exemplu, în unele ținuturi din Asia, aflăm din *Călătorii*, boul este considerat un animal sfânt și însoțit de un ritual foarte complex: urina și balega boului sunt păstrate în vase de aur la curtea regală, iar, atunci când regele face un sacrificiu, se unge prima dată cu aceste ingrediente speciale. În aceeași notă, Mandeville evocă locuri foarte îndepărtate, unde se pot vedea ciudățenii și mai mari: oameni cu cap de câine, oameni care mănâncă aur și chiar femei care se află la cârma țării.

Din acest ultim detaliu înțelegem de ce relația dintre femei și crocodili nu este întâmplătoare, fie că e vorba de culturile arhaice sau de arta feministă contemporană. Dacă, la unele triburi din Africa, crocodilul înseamnă fertilitate și este protectorul femeilor însărcinate, în artă, crocodilul apare frecvent ca simbol al unei forțe tăcute, al rezistenței și adaptabilității.

Așadar, mai ușor cu crocodilul pe scări. Nu ne scapă faptul că edilul care a cerut strămutarea în condiții umane a reptilei este femeie, una care a profitat de această ocazie pentru a critica dur indolența și lipsa de empatie a autorităților bulgare, defecte pe care cu siguranță nu este cazul să i le mai atribuim crocodilului – cel puțin dacă nu vrem să fim catalogați ca antifeminiști și antiecologiști.

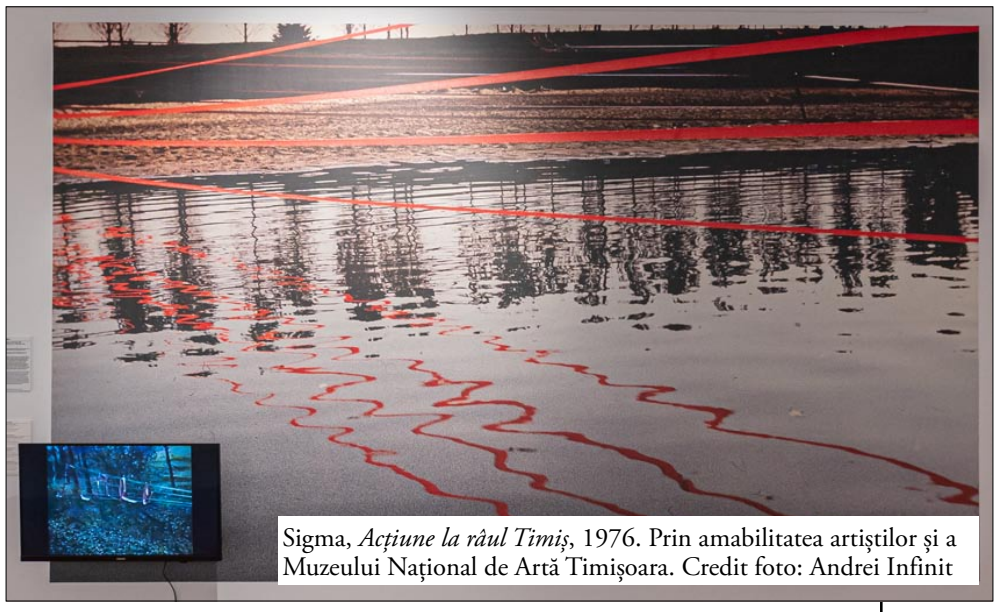
[1] *Hotnews*, 7 august 2024.

[2] Bernard Waber, *Lilu, Lilu, Crocodilu*, Curtea veche, 2022.

[3] *The Travels of John Mandeville*, Penguin Books, 2005.

[4] Publicat în *National Library of Medicine*, 2025.

[5] CBC News, 2007.

Sigma, *Acțiune la râul Timiș*, 1976. Prin amabilitatea artiștilor și a Muzeului Național de Artă Timișoara. Credit foto: Andrei Infinit

Crocodilul cel blînd

Ciprian VĂLCAN

„Un crocodil uriaș, de 1,6 metri, găsit într-o suburbie a Sofiei, a scos la iveală slăbiciunile administrației bulgare, scrie miercuri *Politico***.** Reptila – care poartă numele de „Crocky”, din specia Crocodylus niloticus (crocodilul de Nil) – este ținută într-o baltă noroioasă, sub o prelată, pe un teren mlăștinos din apropierea blocurilor de locuințe din districtul Botunеț din nord-estul capitalei Bulgariei, și a fost descoperită în urma unei inspecții efectuate în cazul unor tăieri ilegale de copaci. Cu toate acestea, încercările de a-l îndepărta pe Crocky din zonă s-au transformat într-o telenovelă, în cursul zilei de marți. Primarul local frustrat, Lilia Donkova, s-a plâns că a făcut presiuni asupra autorităților de mediu și veterinare pentru a lua măsuri încă de luna trecută, fără niciun răspuns. „Pur și simplu nu mai am cuvinte. Înseamnă că am sentimentul că, în această țară, pur și simplu nu există instituții ale statului”, a declarat Donkova, într-un interviu acordat radiodifuzorului bulgar NOVA.

Televiziunea a arătat marți imagini cu mulți localnici și polițiști la fața locului, dar, în ciuda interesului crescut, Crocky și-a petrecut noaptea de marți spre miercuri în balta sa. Donkova a condamnat eforturile eșuate ale autorităților bulgare din domeniul siguranței alimentare și al mediului și a promis că miercuri va încerca din nou să-l mute pe Crocky. „Astăzi, vom continua!”, a spus primărița. Un purtător de cuvânt al grădinii zoologice din Sofia a refuzat să comenteze, în timp ce Inspectoratul Regional pentru Mediu și Apă nu a răspuns la o solicitare de comentarii. Ulterior, în cursul zilei de miercuri, Donkova a anunțat că autoritățile locale au reușit evacuarea reptilei care a ajuns la grădina zoologică” (*Hotnews*, 7 august 2024).

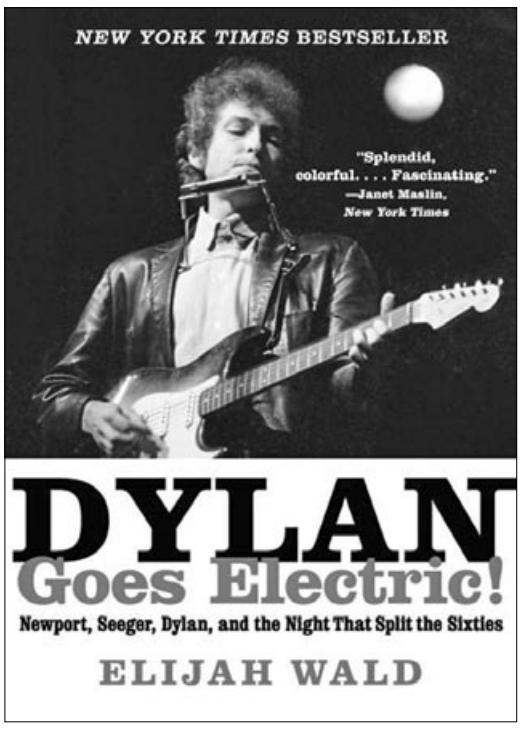
Înainte să ajungă la Sofia, la începutul anilor ’90, Crocky trăia într-o pădure din nordul Germaniei, unde mînca, de două ori pe săptămînă, filosofi, psihanaliști și critici literari. Nu făcea asta așa cum îl tăia capul, pîndind printre copaci și repezindu-se asupra unor bieți intelectuali dezorientați porniți la plimbare, ci totul se petrecea grație unei atente coregrafii stabilite în fiecare an de membrii Asociației Pangermanice *Aurul Rinului*, care, în schimbul unei cotizații anuale, erau gata să le fie alături unor oameni deznădăjduiți ce hotărîseră să-și pună capăt zilelor.

Era vorba, de obicei, fie de hegelieni cu părul vîlvoi, fie de schopenhauerieni cu burtă mare. Se mai întîmpla să se strecoare pe listă cîte un freudian ce-și mușca tot timpul buzele sau cîte un critic literar structuralist cu urechi de vulpe, însă astea erau mai degrabă excepțiile decît regula, fiindcă filosofii erau principalii clienți ai tînărului crocodil. Ei avansau, în întunericul nopții, printre 20 de bărbați care țineau torțe aprinse, se lăsau fotografiați, cu fețele palide de nesomn, în niște togi roșii ca sîngele, apoi făceau tot soiul de gesturi exagerate ce se voiau dramatice, cereau să le fie notate ultimele cuvinte și se lăsau să cadă în fața lui Crocky ce avea obligația să-i sfîșie cu demnitate și să le mistuie apoi trupul pînă la ultimul oscior.

După ce Asociația Pangermanică *Aurul Rinului* n-a mai avut nevoie de serviciile sale, fiindcă filosofii au început să se sinucidă în număr tot mai mare luînd barbiturice, Crocky a fost vîndut unui circ de la Sofia pentru care a lucrat vreme de aproape zece ani. Spectacolul la care participa era mereu același: un pitic gol-pușcă, pictat cu tot felul de cerneluri ciudate pe trupșorul său firav, se strecura între strașnicele lui fălci de crocodil și, la un semnal din partea domnului Neuberg, directorul circului, sărea brusc în arenă și se prefăcea a fi un războinic sălbatic, stîrnind formidabile hohote de rîs.

După ce circul s-a desființat, Crocky a ajuns la Hristo Gospodinov, proprietarul unui anticariat unde se vindeau doar cărți și reviste sovietice. Ținîndu-i de urît acestui bărbat straniu, care izbucnea adesea în plîns fără nici un motiv și făcea toată ziua cuvinte încrucișate, recitînd apoi, din cînd în cînd, pasaje întregi din Dostoievski, Crocky a învățat cîteva cuvinte rusești și a început să sufere de depresie. Poate era de vină și bătrînețea sau poate că lipsa de activitate îl dădea gata, însă simțea că vremurile bune trecuseră și are nevoie să iasă la pensie. Toată tevatura în jurul prezenței sale într-o baltă noroioasă l-a dat și mai mult peste cap și începuse să simtă o teribilă surescitare auzind că ajunsese la știri. S-a liniștit abia cînd a văzut că va fi primit la grădina zoologică de la Sofia și, socotind că trebuie să profite de interesul pentru soarta sa, s-a gîndit că s-ar cuveni să-și dicteze memoriile.

30

Un portret ușor blurat

Adina BAYA

Biografiile ficționalizate ale unor muzicieni faimoși au făcut subiectul unor filme cu mare priză la public în ultimii ani. *Bohemian Rhapsody* (2018, r. Bryan Singer), *Elvis* (2022, r. Baz Luhrmann) și *Maestro* (2023, r. Bradley Cooper) sunt primele care îmi vin în minte, toate cu nominalizări sau premii Oscar. Concentrate pe viețile lui Freddie Mercury, Elvis și, respectiv, Leonard Bernstein, adică pe artiști destul de diferiți din perspectiva erei în care au evoluat, a genului muzical abordat și a personalității, aceste trei filme își prezintă personajele prin filtrul unor viziuni și estetici regizorale distincte.

Dar au și câteva puncte în comun evidente. Sunt povești care încearcă să facă portrete complete ale acestor artiști muzicali: de la debuturile în anonimat până la celebritate, cu toate excesele, excentricitățile și căderile aferente.

Spre deosebire de aceste proiecte cinematografice cu ambiții exhaustive, care înghesuie într-un lungmetraj cât mai mult din viața muzicienilor, *A Complete Unknown* (2024), filmul biografic regizat de James Mangold despre Bob Dylan, își fixează din start obiectivele la o scară mult mai mică. Inspirat din cartea *Dylan Goes Electric,* scrisă de Elijah Wald, filmul abordează doar o feliuță din biografia compozitorului și solistului american. Dar una atât de vie și de bogată în detalii, încât prin ea e descrisă o eră întreagă. Mai exact, începutul anilor '60, când scena new-yorkeză de muzică folk era populată cu nume precum Joan Baez și Pete Seeger. Chitarele erau încă acustice, versurile erau încărcate de sens, tinerii purtau plete și pantaloni evazați și protestau pentru drepturi civile și contra războiului. În acest decor apare un Bob Dylan de 19 ani, nedezlipit de chitara lui, în căutarea unui stil muzical care să i se potrivească, a unei identități artistice și a inspirației.

Dar deși el este în mod clar centrul focal al filmului, James Mangold nu își propune să dezvăluie detalii din viața lui cu râvna și acuratețea unui cronicar biografic, ci mai degrabă să creioneze atmosfera din jur și, mai ales, să reconstituie pe ecran o perioadă de profundă transformare socială, resimțită prin artă. Niște ani în care Dylan reușește, prin versurile și stilul lui muzical, să devină vocea unei generații iubitoare de folk, după care decide intempestiv să-și dinamiteze propriul statut și sfidează canoanele genului, trecând la chitara electrică. Adesea contradictoriu și dificil, în veșnică reinventare și căutare, protagonistul lui James Mangold se înscrie într-un anume tipar pe care regizorul l-a mai explorat și în *Walk the Line – Povestea lui Johnny Cash* (2005) sau în *Ford v. Ferrari* (*Marea provocare: Le Mans '66*, 2019). Printr-un scenariu condimentat cu tensiuni creative și cu ambiguități inerente unei personalități turbulente, portretul pe care regizorul îl face lui Dylan păstrează o doză sănătoasă de mister și de neclaritate.

Mangold nu simplifică și nu explică mai mult decât e cazul. Rămâne fidel versului din piesa *Like a Rolling Stone* ales ca titlu al filmului, adică înțelege nevoia artistului de a rămâne „un necunoscut", de a putea fi captat doar în imagini ușor blurate, dar cu un centru captivant, așa cum ar trebui să fie și arta. Dincolo de meritele acestei abordări regizorale, *A Complete Unknown* rămâne un film memorabil prin faptul că oferă unul dintre cele mai bune roluri ale carierei lui Timothée Chalamet. După cinci ani de repetiții și pregătiri, în care a învățat să cânte la chitară și la muzicuță, a studiat atent timbrul vocal al lui Dylan și și-a însușit până la cele mai mici detalii postura și gesturile ce definesc prezența lui scenică, Chalamet a reușit să facă o interpretare absolut impresionantă a artistului. Iar asta a însemnat inclusiv interpretarea muzicii lui live în film, nu cu play-back.

În rolul protagonistului, Chalamet nu face doar o demonstrație de tehnică vocală, adică nu pare să copieze conștiincios stilul lui Dylan, ci fuzionează creativ cu el, pătrunde în esența interpretativă a acestuia. Felul în care încarcă anumite sunete, tonul nazal, vibrațiile, imperfecțiunile asumate, ritmul interior, toate fac ca interpretarea să sune extrem de autentic pe ecran. Nu pentru că e exact ca a lui Dylan, ci pentru că transmite perfect personalitatea lui și te face să înțelegi impactul pe care l-a avut. Mai mult decât un film biografic, *A Complete Unknown* captează identitatea marcată adesea de ambiguitate a unui mare artist, felul în care a refuzat etichetele și s-a reinventat periodic, în mijlocul unei ere tulburi. O vizionare care merită toată atenția!

Dylanologie

Cristina CHEVEREȘAN

Pentru iubitorii muzicii, ai Americii și ai istoriei complicate unde cele două se întâlnesc și evoluează, niciodată separate pe de-a întregul, o carte precum cea a lui Elijah Wald, *Dylan Goes Electric!* (2015) este, dacă nu mană crească, măcar o lectură extrem de palpitantă. *Newport, Seeger, Dylan, and the Night that Split the Sixties* e subtitlul ce oferă cheia de lectură și primele indicii referitoare la conținut. Nu e neapărat o monografie dedicată Nobeliatului pentru literatură. Pornind de la experiența profund personală, chitaristul, jurnalistul și istoricul cultural al muzicii Wald își poartă cititorii într-o călătorie mult mai complexă decât evenimentul punctual pe care-l anunță din start: seara de 25 iulie 1965.

Pe scena Newport Folk Festival, zeul chitarei acustice șoca publicul cu versiunea electrică a lui *Like a Rolling Stone*, hitul ce avea să marcheze trecerea de la revirimentul folk la rockul emblematic pentru o eră a tulburărilor și transformărilor socio-istorice și culturale esențiale.

Din filmări, înregistrări, recenzii, articole de ziar, interviuri, din arhivele Bibliotecii Congresului, cercetătorul reconstruiește o întreagă traiectorie ce a condus spre strigătul de eliberare cu care Dylan și-a început reprezentația-șoc: „I ain't gonna work on Maggie's farm no more". Legenda spune că Pete Seeger ar fi tăiat cablurile cu toporul. Chiar dacă n-a fost așa, mult mai conservatorul organizator și suflet al festivalului mărturisea ulterior că dacă ar fi avut securea la îndemână, ar fi făcut-o.

Wald se concentrează pe motivele din care rebeliunea lui Dylan a ultragiat și revoluționat lumea muzicală americană (și nu numai) și pe întreaga evoluție a unei generații pentru care vremurile se schimbaseră esențial, rapid, greu de anticipat și asimilat. De la pacifism idilic și idealist, la evenimentele dramatice ale anilor Șaizeci, de la Visul American al armoniei și egalității la asasinările lui Kennedy și Martin Luther King, o întreagă epocă reverberează în fața celui interesat de rădăcinile ei, mai profund înfipte în ideologie, politică, civism și mentalitate colectivă decât s-ar putea bănui la o simplă ascultare de disc sau recitare de versuri.

Ultra-cunoscător al lumii mari, mici și chiar minuscule din cercurile *mainstream* și *underground* ale succesului muzical, Wald nu face economie de detalii. Dimpotrivă, oferă portrete minuțioase unor figuri emblematice sau marginale: trufandale pentru cunoscători, studii de caz incitante pentru simplii curioși. Nu doar Bob Dylan și Pete Seeger, cei doi piloni ai cărții, întruchipări ale unor stiluri și moduri de gândire și manifestare contondente, dar complementare, își împart prim-planul acestui volum generos cu informația și documentat cu dăruire. În cuvintele autorului din introducere, „Dylan a fost mai mult decât un muzician sau un poet și cu siguranță mai mult decât un *entertainer*: a fost însuși *Zeitgeist*-ul, spiritul timpurilor sale. Cartea e despre Dylan în anii dinaintea transformării în duh sfânt [...], despre un Dylan aparte: muzicianul care și-a făcut ucenicia ca *rock'n'roller* adolescent, hrănit cu energie, pasiune și răzvrătire [...], acel Dylan pus în umbră de altul: compozitorul inovator, meditativ ce nu era un cântăreț, chitarist, muzicuțist sau om de spectacol excepțional, dar scria versuri atât de convingătoare că nu putea fi ignorat".

Volumul se concentrează pe acest personaj complex, greu de înțeles întru totul, fără partizanate absolute sau idei preconcepute ori înregimentate declarat și, mai ales, fără compromisuri devastatoare de dragul succesului de casă. Wald îi vede și prezintă pe Seeger și Dylan ca pe două prototipuri egal americane și fascinante prin personalitate și convingeri: democrația participativă și egalitarismul altruist vs. individualismul neîmblânzit, coloana sonoră folk, împăciuitoare, a drepturilor civile și integrării vs. contracultura rock, a eliberării și revoltei antisistem. În spatele acestui portret binar și reducționist al curentelor anilor Șaizeci, Wald introduce nu doar îndoiala, ci și nuanțele menite să umanizeze peisajul și să (re)stabilească conexiunile necesare unei înțelegeri și raportări reale la scena zbuciumată, dar fascinantă a unei epoci transformaționale în numeroase moduri esențiale.

Împărțită în unsprezece capitole dezvoltate treptat, cu infinită răbdare atât pentru deslușirea interacțiunilor, rivalităților, relațiilor de tot soiul între actorii scenei muzicale, cât și pentru studierea și evidențierea punctelor de intersecție și influență dintre aceasta și cea sociopolitică, scrierea lui Wald e mai degrabă istoria unei ere a cărei imagini, alături de cea a personajelor de prim-plan ce o populează, e filtrată prin mituri, zvonuri, presupuneri, teorii ale conspirației demontate și/ sau explicate cu probe și argumente la firul ierbii. Între comercialism și cultură populară, capitalism și activism, business și emoție autentică, angajament civic și confruntări doctrinare ce intră în rezonanță cu războaiele reale ale vremii, traiectoria lui Dylan e urmărită îndeaproape, dar fără intruziuni menite să spulbere misterul personal al acestei figuri tutelare pentru o bază considerabilă de admiratori (și detractori deopotrivă).

Meritul principal al lui Elijah Wald este cel de a (re)construi o poveste coerentă și bine articulată din elemente disparate, de a stabili filiațiile și legăturile esențiale, de a nu arunca doar în joc nume impresionante, ci a le relaționa de așa natură încât tabloul general să capete sunet, culoare, consistență și semnificații ce trec dincolo de interese ori destine individuale. O lectură plăcută și, mai mult, educativă prin viziunea de ansamblu pe care-și propune să o ofere, pornind de la pretextul oferit de o seară monumentală a concertelor americane ce rămân în memorie și istorie.

Tur de orizont

Ne-am bucurat să descoperim în *Scrisul Românesc* (nr. 3/2025) trei pagini dedicate colegei noastre Adriana Babeți, semnate de criticul și istoricul literar Florea Firan, directorul revistei oltene. Asta după ce cu plăcere am citit, în *Steaua* (nr. 2), două excelente eseuri semnate de Răzvan Voncu și Angelo Mitchievici tot despre doamna Babeți, cea care publică în revista clujeană un fragment inedit, *Venexiana*, dedicat amazonelor, care nu e cuprins în cartea sa de la Polirom, *Amazoanele. O poveste*. Scrie domnul Firan, în finalul excursului critic al Domniei sale: „Adriana Babeți este o figură aparte în literatura română de azi, de o seriozitate culturală impresionantă, personalitate complexă, de largă respirație, conectată la marile valori europene pe care le transcende în spațiul natal cu bună măsură. Este deopotrivă cercetătoare și creatoare, constructor minuțios și analist aplicat, scrie în tăcere și modestie, și se bucură de aprecierea fără rezerve și admirația colectivității intelectuale românești, impunându-se prin opera sa solidă, lipsită de zgomot și emfază, cum puțini scriitori au reușit.” ● Tot în același număr al revistei, semnează Constantin Cubleșan, Mihai Ene, Elena Ștefoi, Ioan Lascu, Ioana Băluică, Andrei Codrescu, Adrian Cioroianu, Gabriela Păsărin, Emanuel D. Florescu, Dumitru Radu Popa, Anca Mizumschi, Dan Ionescu, Carmen Firan, Adrian Sângeorzan, Dumitru Drinceanu, Cleopatra Lorințiu, Rodica Păvălan, Andrada-Maria Boerescu, Adriana Iliescu, Rodica Grigore, Mircea Pospai, Ion Parhon, Fl. Florescu, Emilian Ștefârță. ● „Cum vedeți viitorul literaturii în această epocă a comunicării digitale și a dezvoltării AI (Inteligenței Artificiale)? În particular și pe termen scurt: cum vedeți viitorul propriei literaturi?” sunt două întrebări adresate de Cristian Pătrășconiu mai multor scriitori, care răspund la ele în *România literară*. Cine a ratat revista tipărită (numărul 17), o poate citi pe internet, iar efortul va fi răsplătit, căci întregul număr e unul foarte bun. Dar să ne întoarcem la viitor. Dificil de ales dintre atâtea opinii interesante (asta ca să aflați cum cred scriitorii români că vă arăta literatura). Așa că am tras la sorți cele câteva rânduri de la cinci dintre repondenți. ● Hanna Bota: „ChatGPT scrie bine și poezie, mia dat texte mai bune (asta poate să sperie) decât multe texte primite la redacție pentru publicare. Și învață repede; dacă la început, textele erau simple, după fiecare rundă, în funcție de ceea ce-i ceream, se plia și creștea. Singurul *reproș* ar fi fost că, după un timp, mi s-a părut că recunosc în spatele textului un anume algoritm de creație. O anume repetitivitate. Nu a cuvintelor, ci maniera (deși mai puțin periculoasă ca în cazul unor poeți adevărați). Dar poate că, după un timp de prospectare din partea mea, aș fi putut să-i cer să renunțe la stil și să avanseze spre alte exprimări. Căci are acces și poate lua ca model orice poezie, nemaivorbind că, prin combinări, aduce noutate. Mai multă decât creatorii umani care au o capacitate mediocră, să zicem. Iar asta acum, la început fiind: cum va fi, oare, după ani de zile de *învățare*?” ● Gabriela Gheorghișor: „Oricât neam auto-iluziona că dezvoltarea I.A. va crește cota ingeniozității umane, efectul general al serializării literaturii va consta în devalorizarea ei. Probabil cercuri restrânse de cunoscători și rafinați cititori vor păstra un cult al literaturii scrise de oameni, cu biografii și personalități creatoare singulare. Gradul de indecidabil va fi, totuși, uriaș, iar lectura se va dovedi o vânătoare de comori, atâta doar că nu știu cum vom găsi lupa miraculoasă care să deosebească autenticul de fals. În istoria literaturii nu a existat niciodată, de fapt, un certificat de autenticitate infailibil, precum în domeniile științifice, însă prestigiul și consensul marilor critici au construit canoane valide. În lumea de azi, chiar și instituția criticii literare a fost deconstruită, iar activitatea critică poate fi ea însăși simulată de oricine și de orice, inclusiv de un *comentator* digital (Chat GPT este deja utilizat de elevi și studenți pentru a compune eseuri, referate și lucrări de licență). Într-o babilonie a codurilor literare, preluate în ecou și generate de I.A., vocile umane individuale se vor auzi din ce în ce mai stins, ca șoaptele muribunzilor.” ● Savu Popa: „În ceea ce privește propria mea literatură, aș vrea să cred că relația ei cu rețelele va rămâne una de interdependență. Până la un punct. Inspirația și talentul, cred eu, mult timp de acum încolo, nu vor putea fi negociate pe piața virtuală, nici măcar clonate. Însă, literatura ar putea trăi timpuri ciudate dacă AI, în mod dictatorial, i-ar stabili parcursul, i-ar înfrâna spontaneitatea și negocia caracterul insolit. O literatură complet digitalizată ar fi posibilă. O digitalizare a emoției, nu cred că le-ar reuși.” ● Răzvan Voncu: „Cât privește literatura română, dușmanul ei principal nu este inteligența artificială. Ci statul român, prin diriguitorii săi politici. Atât cei care, văzând cifrele consumului cultural, nu fac nimic pentru a stimula cât de cât consumul, cât și cei care, în special în domeniul învățământului, fac tot ce pot pentru ca tinerii și copiii noștri să citească din ce în ce mai puțină literatură română. Până să ajungă să se lupte cu textele create de I.A., scriitorul român – și în special scriitorul de azi – trebuie să se lupte cu convingerile unor miniștri și specialiști în științele educației, conform cărora elevul poate ajunge la gândirea critică înainte și chiar fără să acumuleze nicio cunoștință de bază… Cum spuneam însă, nu cred că ar trebui să ne preocupe foarte tare viitorul literaturii. Nu am convingerea că noi, românii, am avea vreun cuvânt de spus în legătură cu viitorul inteligenței artificiale (nici măcar la noi în țară, cu atât mai puțin în Europa și-n lume) și, din păcate, nu avem nici argumente să pretindem că am fi o națiune de cititori, amenințată de dezvoltarea incontrolabilă a tehnologiilor digitale. Nu avem mari contribuții nici într-o direcție, nici în cealaltă.” **(A.P.)**

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale grupului timișorean SIGMA

Cronica măruntă

Anemone POPESCU

Aflat la mijlocul acestei luni la București, Adam Michnik a declarat: „Profesorul meu a fost filosoful polonez Leszek Kołakowski, care obișnuia să spună că nu există *nici victorii definitive, nici înfrângeri definitive.* Așadar, mesajul meu este simplu: nu renunțați, niciodată să nu vă dați bătuți!” ● O lecție de care trebuie ținut seama. Cu atât mai mult cu cât vine de la un adevărat erou, de un om care a înfruntat dictatura comunistă și care a fost condamant la închisoare pentru crezurile sale de trei ori. ● Gabriel Chifu ne amintește un episod de istorie literară care a scindat, mai mult ca oricând, viața literară a țării. E vorba de Premiul Mihai Eminescu pentru poezie, pe care l-a primit în urmă cu mai mulți ani. Felul în care a fost tratat de diverse mediocrități a lăsat urme adânci în memoria autorului, care a fost, literalmente călcat în picioare. Gabriel Chifu primise și înainte și a primit și ulterior numeroase alte premii — unele mai importante decât cel de la Botoșani. Cum și de ce a fost folosit tocmai acel prilej pentru declanșarea unui jihad literar fără precedent nu vom afla, probabil, niciodată. ● Răspunzând la o anchetă a *României literare*, nr. 20-21, Gabriel Chifu plasează acel evenimente între zilele negre ale viației sale: „Cu câtă ură, cu cât elan demolator, cu câtă vehemență și cu câtă furie am fost insultat, lovit, călcat în picioare, fără ca eu să fi avut vreo vină; și ce imagine de monstru mi s-a creat, lipsită de orice legătură cu persoana mea reală. Vedeam în ce culori negre eram descris și nu-mi venea să cred”. ● O minunată idee au avut regizorul Niky Wolcz și profesoara Eleonora Ringler-Pascu de a oferi, într-o elegantă caseră, trei căi de access spre misterele Commediei dell’arte. E vorba de trei broșuri distincte, organizate tematic. Prima este o *Incursiune în istorie*, a doua se referă la *Tipologiile fixe* ale acestei modalități de exprimare artistic, iar a treia tratează *Tehnicile* interpretative. Cele trei unghiuri de abordare — bazate pe o excelentă cunoaștere a domeniului și pe o impresionantă iconografie — sunt reunite sub titlul comun *Caiet de notițe al actorului*. Autorii au fost prea modești: ei ne-au oferit o *zibaldone* în buna tradiție italiană, o excelentă introducere la o modalitate de expresie artistică și literară ce continuă să fascineze și azi. Felicitări autorilor și felicitări editurii Diacritic pentru calitatea conceperii și tipăririi acestei carte-obiect. ● În *Viața Românească* nr. 4/2025 continuă serialul lui Ion Bogdan Lefter, „Ce fel de critic a fost Nicolae Manolescu”, ajuns la al șaselea episod. Vocația de istoric literar a lui Lefter este reconfirmată și cu acest prilej. Segmentul de față abordează trei aspecte din activitatea marelui critic: cea de teoretician-practician, ilustrată de trilogia *Arca lui Noe*, cea de profesor și cea de mentor al Cenaclului de Luni. ● Iată un fragment de pură istorie literară privind activitatea cenaclului devenit celebru: „Pe-atunci student, Radu Călin Cristea îi transmite propunerea din partea junilor aspiranți la gloria literară. Nicoale Manolescu acceptă. Își va da seama că nu s-a-ncropit de-un cenaclu oarecare; timp de șase ani, până la interzicerea de către autoritățile vremii, în toamna lui 1983, s-a produs acolo o mutație istorico-literară majoră. Magnetismul personalității sale a contribuit la atractivitatea întâlnirilor săptămânale de lunea seara, însă se și întruniseră condițiile pentru un salt de evoluție de la un curent la altul. Am mai descris datele problemei, atmosfera și rolul important, dar discret al profesorului de 37 spre 44 de ani (deși... noi înșine fiind mult mai tineri, insolent de tineri, îl percepeam atunci ca pe un critic și profesor «vârstnic»!) A declarat mai târziu că a învățat de la noi cel puțin la fel de mult cât ne-a învățat el”. ● Consistentă, ca de obicei, revista *Apostrof* propune în numărul 4/2025 un „Dosar Günter Grass” alcătuit dintr-un substanțial articol al Iuliei Micu și dintr-unul „de susținere” (fermecător, ca de obicei) al lui Ion Vartic. Sculptor și grafician la origine, marele prozator german merită recitit azi prin grila oferită de evenimentele contemporaneității. Ion Vartic și Iulia Micu ne-au oferit dansul de deschidere! ● Admirabilă seria de micro-eseuri ale lui Ioan Stanomir din *România literară*! Iată un fragment din cel despre Vladimir Nabokov din numărul deja citat al revistei: „Nabokov exilatul nu poate abandona niciodată limba rusă, unica sa patrie: traducătorul lui Pușkin se apropie, pe patul de moarte, de spectrele Rusiei sale. Între rusă și engleză, el imaginează o punte de semnificații, ca și cum ar fi vrut să se aducă spre prezent umbra îndepărtatului Sirin, scriitorul berlinez. Cel din urmă text al lui Nabokov, astfel cum se poate el reconstitui, este unul care se devoră pe sine, pentru a oglindi devorarea de sine a autorului său. Scriitorul ce se stinge în spitalul elvețian se transcrie pe sine în auto-mutilarea proiecției sale fantasmatice: degradarea biologică se revarsă în curgerea literaturii. Căutarea cuvintelor este o confruntare a morții.”

download

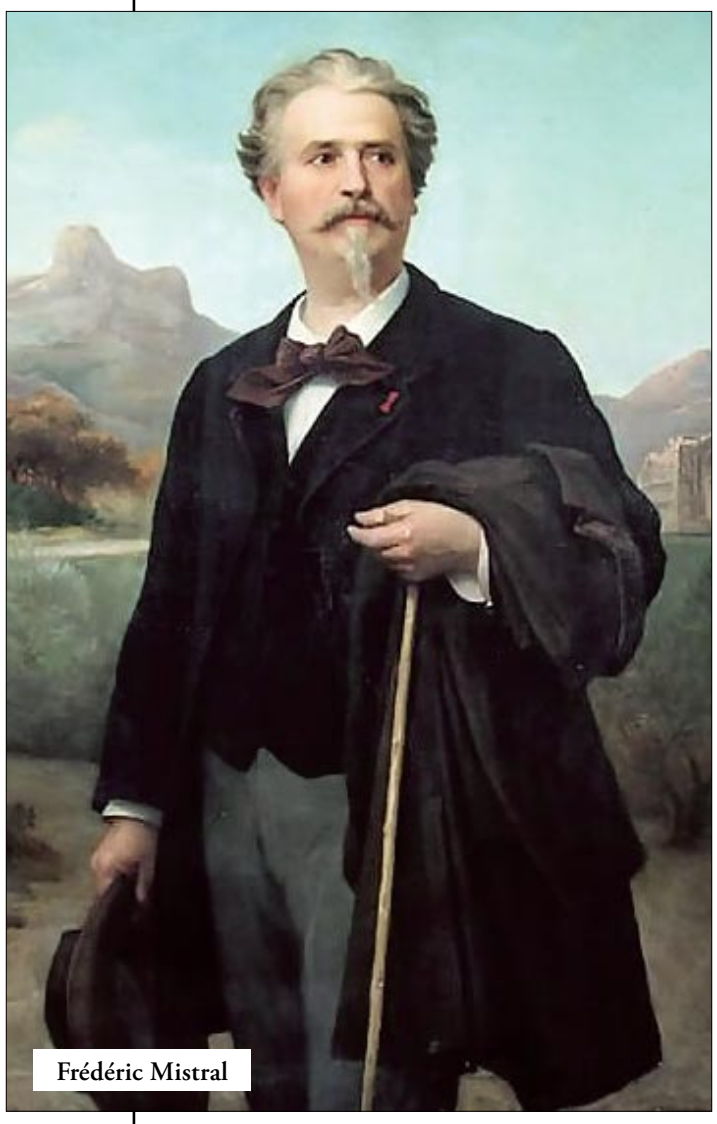
ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România
Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți
Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Mădălin Bunoiu, Cristina Chevereșan, Radu Pavel Gheo, Viorel Marineasa, Camil Mihăescu, Ioan T. Morar, Marian Odangiu, Cristian Pătrășconiu, Dana Percec, Vasile Popovici, Robert Șerban, Daniela Șilindean, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcan, Daniel Vighi.
Concepție grafică: Sorin Stroe.
Design pagini revista: Paul Crușcov.
Revista Orizont este indexată EBSCO și CEEOL.
www.revistaorizont.ro e-mail revorizont@gmail.com
REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3,
telefoane: 0256 29 48 93, 0256 29 48 95
Marcă înregistrată: M/00166
Tiparul executat la S.C. DeaPrint S.R.L. București
ISSN 0030 560 X

În casă la Mistral

Ioan T. MORAR

Dacă stai o vreme în Provence, chiar dacă ești căzut din cer în acest paradis terestru, și dacă nu știi nimic despre această regiune, este imposibil să nu auzi numele Mistral. În primul rînd, și pentru cei care citesc, și pentru cei care nu citesc, există un Mistral foarte prezent. E un vînt caracteristic zonei despre care se spune că bate o zi, trei, cinci sau șapte zile. Un vînt al imparității.

Celălalt Mistral se mai numește și Frédéric, și e pentru cei mai citiți. E o personalitate provensală de prim ordin, poate cel mai cunoscut intelectual și scriitor al locului, răsplătit, în 1904, cu premiul Nobel pentru

Frédéric Mistral

Literatură — un an aparte în istoria acestui premiu, deoarece, în afară de Mistral, în același an, l-a luat, cumva la egalitate, și dramaturgul spaniol José Echegaray (mea culpa, nu am auzit pînă acum de el). Juriul a fost foarte criticat pentru decizie, acuzat de "incompetență".

În același an, ar fi fost nominalizate alte nume mari: Albert Sorel, Anatole France, Lev Tolstoi, Henrik Ibsen, Algernon Charles Swinburne, Rudyard Kipling și Henryk Sienkiewicz. Unii dintre ei îl vor obține mai tîrziu, ceea ce se dovedește că e mai bine decît niciodată. E foarte interesant acest premiu acordat pentru litartura scrisă într-o limbă minoritară, nerecunoscută ca limbă oficială în Franța.

„Chiar așa, ce legătură e între Mistral, numele vîntului și numele scriitorului?", mă întreabă Emil, care m-a însoțit în vizita asta de documentare, în timp ce așteptam să ne vină rîndul la turul ghidat al casei din Maillane (lîngă Saint-Rémy) a scritorului nobelizat. Răspunsul meu nu e cel așteptat: „Nu știu". Pentru unul care s-a apucat de provensală și a citit atîtea despre Mistral, chiar nu e un răspuns care să mă onoreze. Cîndva, la început, mi-am pus și eu această întrebare, dar ea s-a stins lent în procesul „provensalizării" mele. În legătură cu vîntul, se spune că ar veni din latina tîrzie, magistral, trecut prin *langue d'oc* (occitană), „maestral", apoi, Mistral (cu majuscule, că e nume propriu). În română e vorba de un vînt magistral.

În privința poetului, nu, nu și-a împrumutat numele de la vînt. S-a născut cu el: Joseph Étienne Frédéric Mistral, în 8 septembrie 1830, în Maillane. Și a murit tot cu el, la 83 de ani, pe 15 martie 1914, tot la Maillane. Adică aici unde am venit să-i vizităm casa muzeu. Deci, Mistral, fiul lui Mistral, fiul lui Mistral, și tot așa pînă pe la 1400 și ceva, cînd figura în registrele de stare civilă un anume domn Mistral. Poate că pe vreunul din înaintașii acestui Mistral l-o fi chemat Magistral, în latina tîrzie.

Casa Muzeu Mistral a fost redată circuitului public foarte de curînd, după o amplă renovare. În plus, i s-a atașat o parte modernă, destinată unor expoziții și spațiului de primire. La parter (*rez-de-chaussé*, cum zicem noi, francezii) este una permanentă, în care se află diverse imagini referitoare la poet. Pe un perete am dat peste o scrisoare de la Vasile Alecsandri, cu care a fost prieten, scrisă din Montpellier, în care îl anunța că va veni în vizită. Tot acolo, pe o hartă a lumii cuprinzînd diverșii prieteni și susținători ai lui Mistral, din România figurează Carmen Silva și veselul Alecsandri („veșnic tînăr și ferice"). Am văzut această expoziție așteptînd turul ghidat.

Iese un grup de zece vizitatori și Mélanie, ghida, ne preia, pe mine, pe Emil și alte trei persoane, o femeie matură cu două tinere care puteau să-i fie fiice. Intrăm în grădina casei, cu un copac impunător și o sculptură reprezentîndu-l pe poet în mărime naturală. Această casă e cea de-a treia și ultima în care a locuit Mistral. S-a născut în Mas du Juge, casa judecătorului, un adevărat conac, pentru că tatăl, François Mistral, a fost judecătorul ținutului. La moartea tatălui, casa îi revine fratelui vitreg mai mare, Frédéric, și mama lui mutîndu-se într-o casă mai mică, Maison du Lézard (casa Șopîrlei), pe frontoul căreia Mistral a instalat un ceas solar, aflată vizavi de ultima dintre locuințe, devenită muzeu. Cea în care ne aflăm acum, ascultînd-o pe Mélanie.

Această casă a fost făcută conform planurilor lui Mistral, care a supravegheat cu atenție și exigență construcția („era cam tipicar"). Fațada e impunătoare (deși e vorba de o casă cu două nivele), cu coloane și basoreliefuri care evocă cele două opere majore ale scriitorului, *Mireille* și *Calendal.* Mélanie descuie ușa și ne poftește în vestibul. Un spațiu cu toți pereții încărcați, tablouri, basoreliefuri, o scrisoare de la Papă, alta de la un președinte american, portrete și portrete în miniatură a lui Mistral, Lamartine (prieten și, într-un fel, mentor), Roumanille (unul dintre stîlpii emancipării culturale provensale, prieten nedespărțit). Ghida e foarte meticuloasă, stăpînește toate poveștile. Unele dintre ele le știu, ceea ce o miră.

Intrăm întîi în camera de zi a doamnei Mistral, care era, ea însăși, poetă. Pînă să se căsătorească cu ea, arătosul și celebrul Frédéric Mistral a avut cîteva povești de dragoste. Printre altele, cu o doamnă care a amenințat că se sinucide dacă nu o ia în căsătorie. Spoiler: nu se căsătorește cu ea, și ea nu se sinucide. Dar două sînt poveștile amoroase reținute în biografia aproape oficială.

Prin intermediul lui Lamartine o cunoaște, la Dijon, pe Marie Bertrand, pe cînd el avea 28 de ani, iar ea, 20. Marie Bertrand era sedusă de personalitatea poetului în plină afirmare și face ea primul pas, neobișnuit: îl cere în căsătorie. Despre asta i-a scris unui prieten: „Au fost atât de multe suișuri și coborâșuri de când ai venit la Maillane. Frumoasa mea prietenă a răspuns la scrisorile mele vulcanice cu o foarte amabilă propunere de căsătorie. I-am răspuns franc că nu m-am gândit la asta și chiar nu am gândul la căsătorie. Aveam nevoie de o provensală. Asta a fost crud. Frumoasa mea prietenă a fost sublimă. Mi-a răspuns că era resemnată cu acest sacrificiu și că mă va iubi oricum."

L-a iubit ce l-a iubit, dar, pînă la urmă s-a consolat cu prietenia intimă (nu se știe cît de intimă) a Luizei Dornier, de aceeași vîrstă cu ea, cu care e a trăit într-o locuință comună într-un cartier al Dijonului. Marie Bertrand a lăsat în testament prevederea ca pachetul cu scrisorile de la Mistral să fie arse. Ceea ce executorii testamentari au și făcut. Așa că nu vom cunoaște, cu adevărat, sentimentele pe care Mistral le-a nutrit pentru această femeie care a avut ghinionul să nu fie suficient de provensală pentru a-i deveni soție.

Culmea ironiei (sau un capriciu al destinului) a făcut ca peste vreo douăzeci de ani, cînd gloria stătea tot mai sigură pe umerii lui, Mistral să se căsătorească cu nepoata fostei mari iubiri, care nici ea nu era provensală: Marie Louise Aimée Rivière, din Dijon, provenind dintr-o familie de fabricanți de muștar (zici Dijon, zici muștar). Și care avea doi ani atunci cînd Marie Bertrand îl pețea pe Mistral. De altfel, zice Mélanie, Frederi (în grafie provensală) o ironiza pe Marie Louise pentru faptul că nu stăpînea destul de bine limba provensală. Poeziile ei erau scrise în franceză.

Cei doi nu au avut un copil împreună, dar Mistral și-a transmis ADN-ul mai departe prin vecini. Multă vreme, în biografia oficială nu se pomenea acest „rușinos" aspect. Cercetarea și descifrarea corespondenței (sînt peste 60.000 de scrisori păstrate) a ridicat vălul și asupra acestei părți umbrite a vieții scriitorului. El mărturisește într-o scrisoare că a avut o fetiță care a murit la naștere. Apoi a avut un băiat, copil din flori, Marius Antoine Coriolan Ferréol, făcut cu o croitoreasă care lucra pentru mama sa. Nașterea e înregistrată Marius Antoine Coriolan și abia mai tîrziu cînd mama sa l-a „recunoscut" a primit și numele de familie al acesteia: Ferréol. Deși tatăl nu l-a recunoscut, i-a finanțat discret studiile. Băiatul era înzestrat intelectual, așa că a urmat cu succes liceul, a făcut studii superioare, ajungînd pînă la urmă Director General al Școlilor din Aix și adjunct al primarului. Așchia nu sare departe de trunchi, chiar dacă trunchiul e ținut secret.

Arborele genealogic al poetului nu s-a terminat odată cu el, chiar dacă, așa cum se știa oficial, nu a avut copii. Nu născuți în cadrul căsătoriei. Astăzi este încă activă actrița Andréa Ferréol, despre care se scrie, negru pe alb, că e stră-strănepoata lui Frédéric Mistral și e născută în Aix-en-Provence. Deci, a ieșit la lumină și această ramură genealogică, bocceluța cu talent nu s-a rătăcit. În afară de filmele numeroase în care a jucat (a lucrat cu Fassbinder, Schroeter, Schlöndorff și Wajda), Andréa Ferréol este cunoscută și pentru că, între 1984 și 2014, a fost în cuplu cu actorul Omar Sharif.

Camera de zi a doamnei nu este foarte încărcată, cîteva tablouri religioase, icoane, peisaje. Două portrete ale doamnei, unul în creion, arătîndu-ne o femeie cu o frumusețe destul de discretă. Un dulap mare, probabil pentru rochii, din lemn, frumos și armonios în proporții. Un birou obișnuit, așezat în așa fel încît să vină lumina din stînga. Un scaun modest. O canapea. O ieșire înspre "sala de baie" alcătuită dint-un suport pentru lighean, ligheanul în sine (de faianță, cred) și o cană mare de apă. A, și o perie de pieptănat părul.

De partea cealaltă a vestibulului, biroul lui Mistral. Altceva. Cu o bibliotecă de dimensiunile unui perete, plină cu literatură provensală, cu numeroasele ediții ale operelor lui Mistral și cu cărți primite de la prietenii scriitori. În biblioteca de vizavi (casa cu șopîrlă) și în arhive se află multe alte cărți ale lui Mistral.

M-a mirat dimensiunea redusă a biroului. Mélanie ne-a spus că nu stătea cu fața la birou, scria cu dreapta, dar dintr-o parte, îi plăcea să-l bată lumina dinspre grădină, asta îl inspira. Restul încăperii de lucru exprimă o anume grandilocvență. Mistral nu a fost, din cîte se vede, un om foarte sfios și modest. Îi plăcea să fie recunoscut în public, să facă gesturi largi, să domine mulțimea (nici nu era greu, dată fiind statura sa impunătoare). Observația lui Emil: e o anumită lipsă de proporție între aparițiile publice, între grandilocvența lui Mistral și modestia locuinței sale.

Premiul Nobel l-a făcut și mai celebru, în Europa, în Franța, nu doar în Provence. (Am văzut o reproducere a medaliei expusă într-un colț — cred că era reproducere, doar nu o să lași în public un astfel de obiect prețios). Am aflat, dintr-o notiță așezată alături, că Nobelul, inițiat din 1901, a acordat medalii de aur abia din 1902. A lui Mistral e, reamintesc, din 1904.

(Continuarea în numărul viitor)